

Leto LX.

1940.

Zvezek 5.-6.

LJUBLJANSKI

Izdajatelj:

Knjigarna Tiskovne zadruge.
r z. z o. z.

Odgovorni urednik:

Juś Kozak.

V Ljubljani.

Tiska „Narodna tiskarna“

1940.

LJUBLJANSKI ZVON

5 - 6

Juš Kozak: Blodnje za lepoto (I)	205
Jern Ledina: Dami v črnem	211
Anton Ingolič: Žeja	212
B. Borko: Literatura na prelomu	221
Ivo Brnčič: Mesto v dežju	225
Bratko Kreft: En večer per baroni Zoisi (I)	226
Shakespeare — Župančič: Iz »Romea in Julije«	232
Mile Klopčič: Dve pesmi M. J. Lermontova	238
Juš Kozak: Iz odloženega romana	239
Janko Samec: Mrtvemu bratu	252
Igo Gruden: Slutnje	255
Vlad. Kersnik: Človek in rastlina	255
Djurić-Klajn-Cvetko: Sodobna srbska glasba	263
Bratko Kreft: Puškin in Shakespeare (III)	267
Bratko Kreft: Krleževe lirične samoizpovedi (III)	272
Igo Gruden: Epigrami	276
I. Průšek — B. B.: Poizkus absolutne države pred 25. stoletji	276
Andrej Budal: O Francetu Bevku. Ob njegovi petdesetletnici (I)	281
L. Adamič — V. Kraigher: Posedanje in hitra rast C. I. O. (I)	285
Anton Vratuša: Korš-Volynski-Aškerc	290

Med knjigami in dogodki: Božo Vodušek: Odčarani svet (I. Brnčič) — Ob najnovejšem delu prof. Vebra (J. Birska) — Dr. Ivan Pintar: Mediko-kirurški zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec (Ž. K.) — Borba za popolno medicinsko fakulteto v Ljubljani in za izpopolnitev ljubljanske bolnice (I. B.) 297—304

Revija izhaja dvanaajstkrat na leto. — Celoletna naročnina 120 din, za dijake 90 din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 din. Za inozemstvo stane 150 din. Posamezen zvezek stane 15 din. — Reklamirane zvezke dobivajo naročniki brezplačno samo na reklamacije v prvem mesecu po izidu. Kdor do Novega leta ne odpove revije, potrjuje s tem naročništvu za prihodnje leto. — Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ul. št. 10. — Urejuje in za uredništvo odgovarja Juš Kozak (Ljubljana, Poljanski nasip št. 14 VII/2). — Prispevki, recenzijski izvodi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov. — Nenaročeni rokopiši se ne vračajo. — Izdajatelj: Knjigarna Tiskovne zadruge, r. z. z o. z. v Ljubljani. — Tiska Narodna tiskarna d. d. v Ljubljani. Predstavniki Fran Jeran.

BLODNJE ZA LEOTO

JUŠ KOZAK

Je mogoče v orkanu, ki se je sprožil in ki preti porušiti stari svet, pisati in razmišljati o Lepoti? Je. Sen o Lepoti, po nje doživljanju in ustvarjanju, ne izvira iz želja po mirnem, sladkobnem uživanju, v njem se zrcali tisočletna borba človeškega rodu za resnico in uteho v življenju. Kakor odtisi človeških stopinj v mehki zemlji odkrivajo podobe Lepote našo pot, kako smo ljubili in sovražili, kam hrepeneli in čemu prelivali kri, obujajo ječanje zemljanov in upor proti nasilju, prikazujejo nam preživljene groze človeških prsi in njih sanje, tiho idilo ljudske sreče in vroče, temne strasti, ki so na zemeljski obli poskušale ustvariti nove svetove, strašen obup, ko je zdvojeni človek drvel na glavo v praznino veselstva, in zopet in zopet kipečo vero vase in žarečo voljo po novem lepšem življenju. Na vsaki Lepoti lepi človeška kri, orosile so jo smrtne srage, zato je vera vanjo v vseh trenutkih tako življenjska kakor je verniku edina tolažba križ, ki ga njegovi voščeni prsti oklenejo v bojih zadnje ure na poti v temo.

Ustvarjeno življenje Lepote je ogledalo razvoja človeške družbe in krčevitih naporov individua, njegovega trpljenja in sreče. In če bi se tudi veliki stvaritelj pred Poslednjo sodbo v Sikstini, Shakespeare ob Hamletu, Cervantes nad Don Quichotom in Goethe s Faustom ne bili zavedali, da je Lepota življenjska borba vseh zemljanov, merilo naše moči in volje, skozi vekove vedno živo utripanje človeškega srca, bi ne mogle ne zbledle barve ne trohneče črke tega dejstva zanikati. Kajti v Lepoti sta izraženi vsa človeška volja in ljubezen do življenja. Spominjam se solnčnega jutra nad kraškimi skalami v svetovni vojni. Iz polsna, v katerem smo preživeli zadnje ure ali minute noči, smo se prebudili oblitni od jutranje svetlobe. Na skalnem hribu so stale ožgane stene razbitih hiš, ki so jih granate odkrile do kleti. Jesenske trave so že uveneale ali pa jih je opalil ekrazit, ki je kakor plesen pokril skale in naše obleke. Lica so bila prsteno siva, med globokimi lijaki smo se plazili kakor sence nekdanjih ljudi, ki iščejo za ped strehe pod kako štrlečo skalo. Vsak hip smo pričakovali, da zagrme topovi in prično sipati smrt na nas. Sredi krševitega pobočja je stalo drevo, ne več drevo, le deblo z dvema ali tremi črnkastimi rogovilami. Nenadno je v zgodnji jutranji tišini obsedel na rogovili droben tiček in pričel gosoleti. Dvignil sem trudno glavo in prisluhnil. Čudovite viže je

ubiral nad mrtvo zemljo, nobena srebrna struna ne bi tako zvenela. Tedaj sem zagledal sinje svetlo nebo, čutil sem drhteti solnčne žarke in jesenska pokrajina se mi je prikazala v pomladnem veselju. Srce mi je pričelo živo biti, prešinila me je pojoča ljubezen do življenja. Tako me je prevzelo, da se nisem zavedel, da sta si smrtna groza in blazna ljubezen sestri. Ozrl sem se na tovariša, ki je čepel poleg mene pod skalo. Kalne oči so se mu nenadno zablestele, kakor da jih je solnce prebodlo z žarečo iglo, in čeprav ni mislil na kaj drugega kakor na menažo in mu je bila kletev še edina beseda, ki jo je od časa do časa iztisnil, se mi je zdaj nasmehnil in mi prišepnil z bledimi ustnicami: »Ali lepo poje!« V uri smrtne stiske je zveneča pesem ščinkavca dvema človekoma razsvetlila življenje. — Kako je mlad delavec, ki je po težkem, ubijajočem delu prebiral Majakovskega verze, dejal svojemu tovarišu: »Saj ne razumem, ali vsaj zelo malo, a pri srcu mi je čudno toplo in lepo. Kar naprej ponavljam te verze.« — Med zavzetjem, ko je tica žvrgolela na okleščnem drevesu, in občutjem tega delavca je tesna zveza.

Pojmovanje Lepote ni nekaj nespremenljivega, v času in prostoru abstraktnega, ne spušča se z nebesnih višin na angelskih perotih, ustvarja jo človek, in je večna, dokler je človek večen. »Smejati se moram estetikom,« je dejal nekoč Goethe, »ki se trudijo, da bi z abstraktnimi definicijami zvarili pojem za vse neizrazljivo, kar imenujemo: lepo. Lepota je prapojav, ki se sam nikoli ne prikaže, a je njegov odsev viden v tisočeri izrazih ustvarjajočega duha, tako raznovrsten in različen kakor je narava.« Zemeljske lepote nam ne razodevajo le melodije in slike, silne simfonije in globoke drame, čudovite pesmi in linije arhitekture, življenje v romanih in svetovi, ki si jih je človek postavil nad oblake, lepota, včasih le misel, in beseda, je vse globlja in zagonetnejša sila, ki je prav tako kakor zadnjega bistva življenja in smrti ne moremo z golim razumom otipati in zajeti.

Hrepenenje in blodnje za lepoto, ki jih človek doživlja v času in družbi, v bojih in dvomih, v zavesti in podzavestnih prividih, so slaboten odsev notranjih plamenov, ki se skozi tisočletja vžigajo v človeških prsih. Tako se na tej poti posameznik, zapreden v gibanje svojih dni, staplja s celoto.

Vso jesen me je izkušalo, dokler nisem stopil pred očeta in ga prosil denarja za papir. Z dolgim pogledom me je meril in me molče izpraševal, čemu mi bo denar. Takrat sem stanoval pri teti v temni dvoriščni sobi nad pekarno.

»Denar?« sem v zadregi in obotavlja se iztisnil, da bi si ne pokvaril uspeha. »Povest bi rad napisal, dolgo povest, pozimi jo boš lahko bral.«

Zdelo se mi je, da vse visi na nitki. Zaljubil sem se v prečist, bel papir, že vso jesen mi je razgrevala prsi želja, pisati po snežno belih straneh. Če pomislim nazaj, vidim, da je bilo nekaj erotičnega v tem hrepenenju. Bil

sem otrok, v drugi gimnaziji, prav nobene predstave nisem imel o pisanju, mogoče mi je bil papir bolj pri srcu kakor pisanje. Do takrat sem še malo bral in odraščal bolj kakor divjak zavodó. Videl sem očeta, kako rad je prebiral v zimskih popoldnevih, sedeč pri topli peči v tišini malomeščanske izbe, povesti. Zapiral je pred otroki neko ilustrovano revijo, v kateri sem nekoč, ko sem mu jo izmaknil, spazil čudovito, belo žensko telo, da me je zajela vročica in nisem mogel odmakniti oči od belih grudi. Takoj sem za-slutil, da nam zaradi teh podob zapira revijo, saj pesmi, ki sem jih poskušal brati, mi niso bile prav nič všeč. In še druge knjige je prebiral. Po vsem predmestju so jih poznali in se pogovarjali o njih. Vsak teden je obšel vse mesarske hiše postaren človek in raznašal rdeče snopiče grozne, napete povesti. Ko sem jo prvič iztaknil in jo na skrivnem pričel brati, me je vsebina kar omamljala. Nisem miroval, dokler se nisem polastil vseh zvez-kov, kolikor sem jih našel. Poslej sem pazil kakor ris, kdaj se bo prikazal mož z nadaljevanjem. Fantazija pa je predla in ugibala. Bil sem še ne-dolžen, ugibanje o resničnosti strahovite povesti mi je bilo povsem tuje, kje še je bilo spoznanje, da s takimi povestmi le omamljajo bralca in si delajo dobičke.

Če pridenem še nekaj gledaliških predstav in prizorov iz cirkusa, povesti in pravljice, ki so nam jih pripovedovali v zimskih večerih, kadar smo luščili fižol v kuhinji, je bilo vse to moja edina umetnostna tradicija do jeseni, v kateri se je spočelo hrepenenje po pisanju povesti.

Radovednost me je prešinila, če mi bo zaupal oče denar za papir. Molče se je okrenil in ko sem mislil, da se je že vse podrlo, se je pri vratih okrenil.

»Saj še ne greš?« je vprašal. Veselje me je prešinilo, tisti hip sem vedel, da mi bo dal denar. Sedaj bom imel papir in potem... V duhu sem si živo predstavljal pole snežno belega papirja in posebno radost, ko bom pisal nanj povest.

Poslej me klešče teh strasti niso več izpuštile. Kako naj bi se bil takrat zavedel, koliko trpljenja in obupa, razsvetljenih in opojnih trenutkov je povezanih s pisanjem povesti na bel, čist papir.

Snovi za povest še nisem imel, a živo sem zaupal, da se mi bo sama porodila. Prav nič nisem dvomil, da se ne bi, ko sem imel denar za papir. Vse drugo pride iz življenja.

Če natanko premislim, kako sem si predstavljal povest, vidim v spo-minu le nejasne obrise. Povest bi bila življenje, tisto življenje, ki sem ga slutil kje v kakem kotičku na dvorišču, ko sem prevzet od večernih mrakov nekaj nejasnega sanjaril. Preden sem zaspal, se mi pod odejo domišljija kar ni hotela umiriti, predla je, razpletala dnevna doživlja in iz njih snovala nove dogodke, ki so me zanašali v daljne, še nevidene svetove, ali pa ustvarjali iz prostorov domače hiše in bližnjih ulic našega predmestja prizorišča dramatičnih zapletljajev. Vse osebe, drage mojemu srcu, bi v

povesti zaživele novo življenje, ki bi mu sam določal usodo. Nejasne slutnje, ki so se mi v srcu odpirale kakor popki, o človeški ljubezni, junaštvu, sreči in pravici, o zločinu in njega temnih nakanah, bi našle odmev in podobo v povesti. Pisati povest mi je pomenilo ustvarjati življenje, bolj resnično in bolj slikovito, kakor sem ga živel. Poznanje človeških usod bi zajemal iz pripovedovanj, lastnega opažanja in iz sanj. V povesti bi zaživel močni in oblastni očetov pomočnik Matija, ki je s samo desnico dvignil mesarski voz, v temni izbi bi čepela pobožna in sitna teta, strašne smrti naj bi umrla ošabna in zgovorna sorodnica, njeno lepo hčer bi rešil po dolgih blodnjah in mukah, postarni hišni pomočnici, ki je čudaško ljubila živali, bi podelil nekakšno demonsko vlogo. Navdajala me je želja, da bi bila povest dolga, napeta, polna dramatičnih prizorov, nad katerimi človeku zastaja sapa. Zelo megleno sem si predstavljal, da bi morala biti vsebina resnično življenjska.

V prvem hrepenenju po pisanju me je zamikala epika, v kateri sem zaslutil pravo, resnično ustvarjanje.

Marsikdaj sem že ugibal, odkod je prišla v mladostnih dneh napast, da bi pisal povest. Je izvirala iz nekega temnega gona, nekaj ustvariti, nekaj postati v človeški družbi? Se je tako motala življenjska volja iz plenice? Ni bila fantazija, ki je poskušala iz lupine na dan? Nekaj lepega sem zaslutil daleč pred sabo in roke so segale v temo. Hrepenel sem kakor za daljnimi, lepimi obrazi, ki so se mi prikazovali v večernih mrakovih na cesti, v gozdu, v tistem kotičku domače izbe.

Srce je začutilo prve krče, ko me je v mlečni mladosti prešinil nejasen drget, da je ustvarjati velika življenjska lepota.

Ne vem kdaj — bilo je zelo zgodaj — sem odkril »Gozdovnika«. Dva dni se nisem nikamor premaknil, dokler ga nisem prečital. Spominjam se, kako sem sedel poletnega popoldneva na dvorišču in požiral strani. Razbeljen zrak med hišami me je obdajal, nekje so se kokoši kopale v pesku, v hlevu se je prestavljal konj, a vse je bilo daleč, daleč. V teh blaženih urah sem živel v ameriških gozdovih, shajal sem se z Indijanci, s »Krvavim srcem«, »Bistrim očesom«, s pogumnimi lovci sem prodiral v gozdove, kamor še ni prestopila noga Evropejca. Vsega me je prevzelo svobodno življenje, kjer ni postav in ne pokorščine in si človek sam ustvarja življenjske zakone. Niso me mamili le šum stoletnih, visokih dreves, pod katerimi je bilo še podnevi mračno, ne piš divjih vetrov, ne pokojni ognji, ob katerih je dišalo po lesu in smoli, vklenilo me je človeško dejanje, ki je zmagovalo nad naravo in nevarnostjo, se borilo proti uporju temnih sil in urejalo novo življenje. Moč, združena s pravico in poštenostjo, neuklonljiva volja bradatega gozdovnika sta mi odkrivali moške čednosti, da sem se včasih za dolgo zamaknil v razmišljanju, kje bi se mi ponudila prilika, da bi se na enak način iz-

življal. V tistih urah in potem zvečer, vse dotlej dokler nisem zaspal, nisem bil več otrok iz predmestja, ampak mali Gozdovnik. Pregovoril sem tovariše, da smo v šupo navalili kamenje, postavili zelene veje, pod katerimi smo razpeli zasilen šotor, in igrali Gozdovnika.

Nisem razmišljal o literaturi, ki jo je rodilo osvajanje novega sveta in kolonizacija kanadskih prostranih zemlja, ni se me dotaknil pohlep po zemlji, zajemal sem iz knjig predstave o veličini človeškega dejanja v borbi s naravo in samoto.

Častitljiv založnik — takrat jih je bilo v mestu še malo — je izdajal drobne knjižice z romantičnimi naslovi in slikami v živih barvah na zunanji strani. Pričel sem jih požirati. Nekateri, »Pod tujim jarmom«, »Jama nad Dobručo«, »Ciganova osveta«, sem prebral dvakrat in še večkrat. Odpirala so se mi poglavja iz človeške zgodovine, trpel sem s preganjanimi in sovražil vse, ki so delali krivico in stregli samopašnosti. Privlačevala sta me zgoščeno dejanje in napeta vsebina, čeprav sem dobro čutil, da fantazija ni še zadoščena. Silnejših in svetlejših svetov se mi je zahotelo, junakov, ki bi kakor Krištof Kolumb odhajali v nove zemlje. Njegova potovanja (»Odkritje Amerike«) smo prebirali v zimskih večerih v kuhinji. Oči so strmele skozi okno v temo, srce je drhtelo in ugibalo, kako mu je bilo pri srcu, ko so vetrovi napenjali jadra in gnali ladjo skozi doline in vrhove valov v neznane dežele. Koprnel sem od hrepenenja, da bi sam poveljeval ladji in bi ponoči pod jasnimi zvezdami obračal krmilo na sredi med starim in novim svetom. Le tako se mi je zdelo vredno živeti in dihati.

Otrok ni prav nič slutil v tistem provincialnem mestecu, da ga je usoda spočela v dneh, ko so ladje že dvigale sidra, da bi iz starega zaplule v novi svet. Krištofi Kolumbi so že stali pri krmilu. Bil sem še ves povit v plenice prejšnjih dni, njih tradicije in morale. Le temno sem slutil, da Krištofi Kolumbi umirajo v okovih od gladi in samote, za njimi pa prihajajo Cor-tezi in Pizarri, ki jim človeške krvi ni nikoli preveč.

Poleg »Odkritja Amerike«, ki ga je vsa družina tako hlastno, brez naveličanja prebirala, kakor je vsak večer molila rožni venec, so mi osvojile fantazijo posebno tri knjige. Še k jedi me niso mogli pripraviti, če sem kje v kakem kotu požiral »Robinzona«, »Guliverjeva potovanja« in »Kočo strica Tome«, ki sem jih odkril med knjižicami z naslovnimi slikami.

Čeprav so mi druge knjige v Giontinijevi zbirki tešile otroški pohlep po nenavadnih dogodkih in razburljivih prizorih človeškega življenja, sem v teh treh knjigah zaslutl globljo vsebino, ki me je vsega osvojila. Me je zajel umetniški čar fantazije?

»Robinzon« in »Guliverjeva potovanja« so nastala v dobi, ko je po mračnih dneh zadnjih Stuartovcev zmagala ustavnost in so se meščanski sloji angleške družbe zavedeli svoje moči na morju. Robinzon, ki je prenesel

vzgojo starega sveta na oceanski otok, kjer je pričel živeti znova, je bil program.

Spominjam se, da so me še najmanj mikala poglavja, v katerih je Robinson učil Petka moliti, čeprav so bila najznačilnejša za angleškega osvovjalca in njegovo družbo. Zdela so se mi osladna in nezanimiva. Tudi Robinsona smo igrali z improviziranimi prizori, v katerih se je moral igralec Petka namazati »z biksom«. Z Robinsonom je pisatelj ustvaril ljudsko knjigo, ki je preživela svojo dobo in postala naslada milijonskih množic. Globoke človeške resnice so zakopane v njej, nastajanje nove kulture na samotnem otoku je bila in bo dražljiva snov. Tovariško življenje med belim in črnim človekom vsebuje kali novih idej in časov, ko ne bo družba, iz katere osnovnih ciljev se je Robinson rodil, več izkoriščala podvrženih narodov. Še v bodočih rodovih bo odmevala fantazijska stvaritev Robinsonovega življenja, čeprav že vsa pokrita z zgodovinsko patino.

V »Guliverjevih potovanjih« je stvarna osnova satire že tako zabrisana, da je celo poznavalcu angleške zgodovine prav tako nejasna kakor nam je bila v detinstvu. Toda tvorna umetnikova moč je ustvarila iz nasprotij tedanje družbe tako mogočne fantazijske privide, da v nobenih razmerah ne izgube svežine in oplojujoče življenjske moči. V »Guliverjevih potovanjih« je ustvarjajoča fantazija zmagala nad minljivostjo enkratne stvarnosti, izluščila je iz nje občečloveške poteze in jim ustvarila novo, posebno življenje. Knjiga je postala ognjišče, na katerem se ogenj ljudske fantazije vedno iznova vžiga. Pisatelj je zajel svoje privide iz vodnjaka ljudske tvornosti, ki ustvarja preproste, enkratne, mogočne podobe svojega žitja. V dobah vsakokratne stvarnosti se človek zopet vrača k njim.

Če mi je vsa notranjost vzvalo ob prizorih v »Koči strica Tome«, se je oglasila v srcu podedovana volja do človeške pravičnosti. Iz novega poglavja zgodovine narodov, ko se je prebudila vest vladajočemu belemu človeku, ki je doslej krvavo izkoriščal črnega človeka, se je rodila preprosta ljudska knjiga, človeški in zgodovinski dokument, ki je imela moč generalovega povelja za naskok in je kakor malokatero znano umetniško delo nejasnih človeških tendenc osvojila tisoče in tisoče. Izpraševala je vest vladajoči družbi in vzpodbujala k borbi.

Marsikdaj se s posebno toplino spominjam teh preprostih ljudskih po-
vesti, v katerih se zrcalijo zgodovinske dobe in njih morale, človeškega
rodu gorje in volja do življenja. V prvih blodnjah za Lepoto so mi bile
razodetje.

(Dalje)

DAMI V ČRNEM

JERN LEDINA

I.

*Kako ste stroga dama v tej črnini!
In lepi ste! K vam vodi me korak.
Vem, vaših ust poljub bi bil sladak,
pa se bojim, da bi se ujezili.*

*Ne čutite, da je sedaj pomlad
in da so vode polne srebrnine?
V pogledu vašem pa je vedno hlad,
kot v temnem lesu sredi zime.*

*Naj vse, kar si želim, takoj premine,
kot bežna senca drznega goloba,
ki le za hip odseva v bistri vodi,
da koj nato za vekomaj izgine? ...*

II.

*V teh dneh, ko le s pogledi goriva,
sem vas obdal z gozdovi svojih sanj;
nov svet se meni samemu odpira
in čaka vas, da bi stopili vanj.*

*Oblaki hrepenenja so zardeli
od prve zarje vseh pričakovanj.
Saj že drhtim, kot da je svila
prebelih prsi moj obraz ovila.*

*Oh, ne recite mi besede trde,
da ne omahne v meni ves ta svet
kot ptič, ki hotel je na dolg polét,
pa ga je lovec prvo uro umoril.*

III.

*Ko včasih tehtam naše mrtve dni,
se zbor glasov in luči vame zlije
in ko razberem smisel simfonije,
mi tvoj obraz med njimi zaživi.*

*Težko je biti samemu v teh dneh,
postoj ob meni, dokler sva še živa
in v ta nemirni blazni čas
moj jaz med naju razdeliva!*

*Vso tiho radost moškega srca
položil bi ti rad v naročje belo,
kot se galeb, višin in sonca truden,
na živem valu morja odpočije.*

IV.

*Življenja rja razjeda me počasi,
a v žaru tvojih rok bi se prekalil,
v ljubezni tvoji bi se ves pretalil
kot zvon, ki ga zvonar na novo vlije.*

*Vem, v srcu čutim, kličem te zaman.
Vestalka v črnem si, ki plamen sveti
si s trpkim smehom sama ugasila,
ko hotel se je v kres razplameneti.*

*Tako sem v svojem upanju izdan,
vseh zvezd sijaj si v meni ugasila,
omamno noč je zarja prepodila,
neusmiljeno prihaja novi dan.*

ŽEJA

ANTON INGOLIČ

Gospa Koresova ima v Halozah vinograd, zelo velik in lep vinograd, kar zanje ni nič izrednega, saj ima v mestu še trgovino in dvonadstropno stanovanjsko hišo, toda njenim viničarjem, Trčkovim, je njen vinograd vse. Vdova Koresova rada zatrjuje, da ne živi od vinograda, da ima s Halozami prav za prav same skrbi, veselja in dobička malo, Trčkovi, ki stradajo na njeni krpi zemlje, pa pravijo, da živijo samo od njenega vinograda, živijo pač, kakor hoče Bog, ki določa letino, in milostna gospa, ki določajo zaslužek. Mlada postavna vdova tudi pravi, da ima v mestu udobnejše stanovanje, da je haloško res samo za nekaj dni, dasi ne more tajiti, da ni v njem preživela že marsikatero burno noč, Trčkovi pa so

zadovoljni s svojo kočico, čeprav je v primeri z gosposko hišo pravi brlog. Skratka: Amalija Kores, posestnica in trgovka, ki proda letno dvajset do trideset polovnjakov sortiranega vina, smatra svoj vinograd za veliko skrb, a dvajset, trideset tisočakov letnega dobička le kot nameček k onim, ki jih dobiva iz trgovine in hiše, Trčkovi, ki imajo ob koncu vsakega leta kot čisti dobiček leto dni težkega dela in stradanja, pa so navezani z vsako svojo mislijo na slednjo trto, ki jim je izročena samo v varstvo in nego.

Čeprav ne godrnjajo niti zoper gospoda Boga, ker jim ni naklonil lepšega življenja, niti zoper milostno gospo, ker je tako skopa pri plačilu, vendar imajo tudi oni svoje posebne, skrite želje in željice. Najbolj se jih zavedajo, ko so še otroci; tedaj so tudi največje in najsmelejše, pozneje jih je z vsakim letom manj in so bolj skromne, dokler ne ostane navadno ena sama, a še ta se jim ne izpolni, z njo vred jih polože v blatno ilovico.

Le staremu Ignacu Trčku se je izpolnila tik preden je za vselej zatisnil trudne oči.

Marelice so bile v najlepšem cvetju, ko so se neke nedelje zbrali vnuki starega Trčka na klopi pred gosposko zidanico gospe Koresove. Klop je kaj preprosta, pač zato, da bi mestni gostje, navajeni oblazinjenih stolov, videli, kakšno je življenje v Halozah, toda hiša je na novo prebeljena, ima velika okna, ki so bila tistega nedeljskega popoldne — kakor navadno — zaprta z zelenimi vetrnicami, prostorno zastekleno verando in sončen balkon nad njo. Vežna vrata so bila široka in visoka, na zunanji strani podbojev je pribitih na vsaki strani po pet ali šest podkev. Koresova veruje, da prinašajo srečo; ve za vsako posebej, kje jo je našla in kaj se je zgodilo kmalu potem; tistega leta, ko je našla dve, ji je umrl priletni mož in ji zapustil svoje veliko premoženje. Za hišo rasto smreke, takoj pod njo pa leži vinograd; širi se na levo in desno, padajoč v globino v obliki amfiteatra, na dnu katerega čepi borna viničarija.

»Kdaj bodo le prišli?« je vprašal štiriletni Tonček, najmlajši med njimi, ko so že dolgo časa kar tako sedeli, prepustivši se soncu, ki tega dne prvič ni skoparilo z blagodejno toploto.

Bratje in sestre se za njegovo vprašanje niso niti zmenili. Lojz, najstarejši, ki mu je bilo že dvajset let, se je oziral po vinogradu, ukvarjajoč se z mislijo, koliko dni bo še treba, da bodo končali s kopjo, Pepek, komaj leto mlajši, a že na videz močnejši, se je oziral daleč preko vinograda na cesto spodaj v ravnini, begal je po njej, ustavljajoč se predvsem tam, kjer so večje in manjše gručice hiš pričale o živahnem nedeljskem življenju, kakor ga bi bil spoznal ob redkih popoldnevih, ko se mu je bilo posrečilo pobegniti od doma. Nekaj let mlajša Micika je napeto čakala, da bi zaslišala kukavico; mati ji je bila dala od njenega tedenskega zaslužka dinar, zato bi jo bila rada slišala prav danes, da bo imela vse leto dovolj denarja. Tudi Franček in Hanika, ki sta hodila še v šolo, sta imela svoje skrbi,

Frančku se ni ljubilo odgovarjati na takšno vprašanje, saj nihče ne more vedeti, kdaj bo prišla gospa, včasih pride sredi tedna, ostane nekaj ur in odide, drugič pride v nedeljo in ostane po dva, tri dni, včasih pride sama, tedaj navadno ni dolgo, če je z njo kak gospod, pa ostane dalje časa. Hanika, ki bratčevega vprašanja niti dobro razumela ni, pa je brezizrazno buljila nekam predse, ne da bi videla kaj določnega in mislila kaj posebnega.

A Tonček bi bil vendarle rad vedel, kdaj bo prišla gospodarica. Vprašal je še enkrat in dodal: »Navadno so prišli še pred kopjo, letos pa jih ni že od svečnice.«

»Boš jih menda že dočakal!« ga je slednjič zavrnil Pepek. »Bodo že videli, da si shodil, saj je res že zadnji čas!«

Tonček se je spustil s klopi in stopil previdno k ograji, ki je ločila ozek pas trate pred hišo od vinograda. Njegove vodenosive oči so se mu za hip vžgale. Da, gospa bo prišla in videla, da že hodi, lahko bo stopil k njej in ji poljubil roko, kakor to delajo Hanika, Franček, Micika, Pepek in Lojz in celo ded in mati. Zdaj je moral samo od daleč gledati, kako so ji drugi izkazovali spoštovanje, saj se ni mogel ganiti z domačega praga, kamor ga je prinesla mati ali Micika. Tudi je včasih ta ali oni dobil kako jabolko, nanj pa ni padlo nikoli nič, gospa ga najbrž še opazila ni. Stopal je sem in tja ob ograji, držeč se zanjo, da ne bi padel, ni se še čutil sigurnega na nogah; ko so začeli s kopjo, je lahko prvič prišel sam pred hišo, šele tega dne je prilezel po strmini sem gori, kjer še ni bil nikoli.

»Kako imajo v hiši?« Ni mogel molčati, zadnje dni se je toliko novega zgodilo v njegovem življenju, da je mahoma oživel iz omrtvelosti, ki ga je leta in leta hromila. Že od nekdaj je bila zanj največja skrivnost mogočna hiša vrhu vinograda, zaprta skoraj vse leto.

»Da bi videl, kakšna je! Skoraj tako lepa kakor cerkev!« je vzkliknila Micika, spomnivši se gladkih tal, nenavadno bleščečega pohištva, svetlih posod in velikih slik po stenah, ki niso prikazovale svetnikov, a so bile vendar lepe. »Kolikokrat sem že bila v njej, vsako sobo poznam! Pozabil bi hoditi, če bi stopil vanjo.«

Hanika se je topo zasmejala.

»A ona v mestu je še lepša!« se je oglasil Lojz. »Da bi jo videli! Visoka je in več oken ima kakor šola!«

»Mislim, da je v mestu popolnoma drugače kakor tu,« je spregovoril slednjič Pepek. »A ne samo v mestu, tudi spodaj v Dolencih, Dravcih in drugod. Mislim, da je mnogo bolje kakor pri nas. Šeronov Mihec mi je pravil, da se več zasluži. Mislim, da ne bom ostal dolgo več tu.«

»Kaj hočeš v dolini!« ga je zavrnil Lojz. »Nisi navajen ljudi in ne dela! Tu smo doma in tu bomo ostali! Še veš, Mejašev je šel predlanskim nekam na Polje, že spomladi se je vrnil. Tam doli ni za nas!« Lojz je govoril, kakor ostarel očanec.

»Za njega že ne, ker je preboječ,« je ugovarjal Pepek bratu in svojim pomislekom. »Kako drugače more biti, če imaš v nedeljo denar in lahko stopiš v gostilno, naročiš liter in povabiš tovariše. Čez leta si kupiš tudi kolo. Si videl, kako se spodaj vozi?«

»Tudi jaz mislim, da je spodaj lepo,« je pritrdil Tonček, strmeč v dolino in misleč na tisti čas, ko bo lahko prvič odšel tja doli in videl vse to, o čemer je doslej samo slišal: gostilno, trgovino, cerkev, šolo in še marsikaj.

Spet so obmolknili. Vsakdo je mislil svoje ali pa nič in se predajali vročemu soncu.

»Jaz pa rečem, da bodo dedek kmalu umrli in potem bom spala jaz na njihovi postelji!« se je iznenada oglasila Hanika, ki je bila že ves popoldan tiho. Njen topi obraz je za spoznanje oživel. Fantje se niso zmenili za njene besede, imeli so jo za neumno, saj ji je bilo že deset let in je še vedno hodila v prvi razred, toda Micika jo je takoj zavrnila: »Ne boš! Mati so rekli, da bom spala jaz!«

»Ne, jaz bom spala! Meni so obljubili dedek, postelja je njihova. Še včeraj so mi rekli, da ne bom več dolgo čakala.«

A Micika je trdila, češ da bo obveljala materina beseda.

»Spali bosta pač skupaj,« je modro odločil Lojz. »Sicer pa bodo dedek gotovo še živeli, že pet zim pravijo, da bodo umrli pred kopjo, a ko skopljemo, nič več ne govorijo o smrti in živijo dalje. Tudi letos bo tako!«

»Vendar so letos slabši, kakor so bili prejšnja leta!« Pepek se je vrnil za hip s potovanja po dolini. »Sredi rezi so morali odložiti škarje in zdaj jih že tri tedne ni na spregled, čeprav pravijo vsak dan, da bodo vstali. Slabo je z njimi, čeprav imajo šele dva in sedemdeset let. Spodaj v dolini ljudje z njihovimi leti še orjejo, sekajo drva in hodijo bolj ravno kakor naš oče.«

»Če res ne bo drugače, pa bova spali skupaj,« je Hanika čez dolgo pritrdila bratu.

Spet so obmolknili.

Šele ko so spodaj v koči zacvilila večna vrata, so se zganili in pozorno pogledali navzdol.

Pred kočo se je pojavil stari Trčko.

»Ded so vstali!« je vzkliknil Tonček, ki ga je bil prvi zagledal.

»Še dolgo boš čakala na njihovo posteljo!« se je zasmel Tonček brez usmiljenja, pa tudi brez škodoželjnosti.

Hanika se je spet zastrmela nekam predse, ostali pa so več ali manj pozorno motrili starca, ki si je pred soncem zaslonil oči z dlanmi in se presenečen oziral naokoli. Ko je zagledal otroke, se je nameril proti vinogradu.

»Grem jim naproti!« Tonček se je spustil po hribu navzdol, vendar mu je šlo po nogah prepočasi, zato je legel in se skotalil pred starca. Počasi sta

lezla navkreber, Trčko, ker so mu noge že oslabele, Tonček, ker njegove še niso imele dovolj moči. Trudoma sta se privlekla do klopi.

»Grejete se kakor martinčki,« se je Trčko nasmehnil otrokom. Spustil se je na klop mednje. Pošteno se je bil zasopel, zato sprva ni mogel spregovoriti kaj več. Šele čez dolgo je nadaljeval. »Dosti ste napravili, nastopilo bo najbrž slabo vreme, dež je potreben, zemlja je suha, le škoda, da niste mogli končati s kopjo.« Govoril je naravnost predse, čeprav so bile vse njegove besede namenjene predvsem Lojzu, ki je sedel ob njem.

Lojz se je ozrl proti Pohorju. Temni oblaki so se zbirali nad njim, tudi veter je postajal močnejši in hladnejši, a sonce je žgalo še prav tako kakor prej.

»Ali očeta še ni iz mesta?« Šele zdaj se je okrenil za spoznanje k Lojzu, ki je v odgovor odkimal. »Je že res. Dva tedna kop, nato tri ure v mesto in tri nazaj; nekdo bi že lahko prišel in prinesel denar.« A kakor da mu je postalo žal zaradi teh nejevoljnih besed, je takoj popravil. »Tako je bilo vedno, že tedaj, ko so živeli stari gospod, Bog jim daj sveta nebesa. Seveda, kaj bi se vozili tako pot iz mesta, konji se upehajo in od ceste sem gori tudi ni blizu. No, da ste le toliko napravili, gospa bodo gotovo zadovoljni! Vem, težko je za delavce, zima je dolgo držala, zdaj bi pa radi vsi naenkrat okopali.«

»Vinkelmanovi in Dobnikovi so že gotovi. Dobili so delavce, ker so plačevali po deset dinarjev in za južino so dajali, pomislite, vina,« je povedal Lojz. »Naša gospa so pretrdi za denar, vina pa ne bi dali za ves svet.«

»Tudi stari gospod Kores so bili takšni, denarja ni bilo mogoče dobiti od njih in tudi ne vina.«

»Ko bodo prišli, bom stopil k njim in jim poljubil roko!« je zaklical Tonček iznenada.

Trčko ga je pobožal po glavi. »Revček, res je že čas, da si shodil, bali smo se že, da ne boš nikoli stopil na noge!«

Tedaj se je oglasila spodaj v gozdu kukavica. Micika je takoj vzela dinar v roko, napravila peščico in začela z njim škrobotati.

»Letos bom imela več denarja, kakor lansko leto!« je ponavljala svetlih oči.

»Saj ga tudi lahko imaš, lansko leto si še hodila v šolo, a letos že delaš in si služiš kruh. Tudi jaz sem začel s tvojimi leti.« Trčko je s toplim nasmehom pogledal po drobnem dekletu. Prijetno mu je bilo zaradi sonca, okopanega vinograda, cvetočih marelic in zaradi otrok, ki so bili zbrani okoli njega kakor že dolgo ne.

Ob nedeljah je že od nekdaj rad posedal vrh vinograda. Sprva ga je zanimala gospodarjeva hiša, pozneje mu je pogled uhajal v dolino, vabile so ga pesmi iz gostiln ob cesti, klicalo ga je mesto. Upal je, kakor mogoče zdaj Pepek, da bo odšel kam v svet in se mu ne bo treba ubijati po ilovnatem

vinogradu, a ni šel nikamor. Ostal je tu, kakor je ostal njegov sin Naca in bodo ostali vsi Trčki. Obdeloval je gospodarjev vinograd, rezal trto, jo okopaval in škropil, ob trgatvi nosil brento in pomagal pri stiskalnici; tako je bilo prva leta, ko je še živel oče, po njegovi smrti je vodil vse delo sam, gospodar je samo prihajal vsako leto po mošt.

»Kakšno bo le letos vino?« je vprašal Lojz zaskrbljen, kakor bi bil vinograd njegov.

»V božjih rokah je še in naših,« je odvrnil Trčko. »Kop je bila sicer pozna, a to nič ne pomeni. Že večkrat je bilo tako, a vino je bilo sladko, da bi ga pili sami angelci.«

Lojz je molče prikimal, Franček in Micika pa sta se dvignila; prvi je dejal, da mora pogledati h kravi, druga je rekla, da gre krmit prašiča. Nista še bila spodaj pri koči, ko je daleč od Pohorja votlo zabobnelo.

»Grmi! Grmi!« je zaklical Tonček in kot kamen padel na travo. Tudi Hanika se je spustila na zemljo in se začela valjati, da bo našla mnogo gob.

Lojz je doslej gospodinjino vino komaj pokusil. Za delo dobe jabolčnik, le o veliki noči in božiču jim daje gospa po tri zelenke vina, nanj pride komaj toliko, da se mu potem svet zdi nenavadno lep, da je zidanica kakor palača, o kakršnih je včasih čital v pravljičah, in se zbudi v njem želja, da bi ga dobil vsaj enkrat toliko, da bi se ga napil in potem obležal pod vinogradom, strmel v nebo, in prav nič mislil in delal.

Ista želja je razjedala vse življenje tudi starca.

Ko sta začela govoriti o vinu, se je takoj predramila in ga kmalu vsega prevzela. Domislil se je, kako dober je traminec tam s spodnjega dela, kakšen je burgundec z leve strani in laški rizling z desnega vrha. Komaj toliko je poizkusil razne vrste, da jih pozna. A še nikoli ni bil pijan vina iz vinograda, ki ga je zasadil od prve do zadnje trte, in bi še zdaj lahko povedal za vsako trto posebej, kdaj jo je vsadil in kako je obrodila to ali ono leto. Kozarec ali dva ga je često spil, posebno ko je prišla gospa in je pomagal pospravljati steklenice in kozarce, tedaj je namreč smel izpiti, kar je ostalo v kozarcih, toda ni se še zgodilo, da bi dobil zelenko ali dve in bi mu bili rekli: »Ná, Trčko, tu ga imaš in ga potegni, da boš videl, kakšnega si nam pripravil! Dobro si zregulil vinograd, skrbno sadil trto, jo obrezal, okopal, zvezal in poškopil! Pij in napij se ga!«

Oblaki, ki so se raztegnili od Pohorja skoraj nad vinograd, so naposled zakrili sonce. Takoj potem se je ohladilo, grom se je približeval. Hanika in Tonček sta se privajala spodaj do kože. Trčka, ki ga je malo prej še grelo, je začelo mraziti. Vendar se ni dvignil. Grlo ga je čedalje bolj žgalo, živo se je domislil, kako so leto za letom nalagali ogromne sode mošta na vozove, kako jih je vselej smel spremljati samo doli na cesto, od koder se je vračal sem gori sam, da bi čuval obrani vinograd; gosposka hiša, kjer je ostal le sodček najboljšega za goste, je bila skrbno zaklenjena.

Postalo mu je grenko.

»Oče, dež bo prišel,« ga je opomnil Lojz, »morali boste v kočo.« Vstal je, da bi odšel z njim.

»Ne bo sile, pred nočjo ga ne bo, skoraj mesec dni sem ležal v kamri, dobro mi de, da me malo pregreje sonce in prepriha veter. Pojdi, bom že prišel!«

Lojz je ostal nekaj časa pri starcu, slednjič se je spustil po sadovnjaku navzdol, da bi gredoč pogledal, kako bodo cvele češnje in slive. Trčko je ostal sam na klopi. Ob spominu na delo, ki ga je opravljal vse življenje, ga je bolj in bolj žejalo, kakor da mu gori drobovje od žeje.

Ko so padle prve kaplje, je prišel Tonček ponj. »Oče, pridite, mokri boste.«

Starec se je dvignil. Bil je onemogel kakor star kol v vinogradu, ki so ga zasadili pošev v znamenje, da ga bodo čimprej zamenjali z novim. »Pojdiva tu skozi vinograd!« je povabil dečka.

Tonček se je pognal proti sredi vinograda, kjer je vodila strma pot do njihove koč. S težavo sta se spuščala. Trčku je primanjkovalo sape. Tudi noge so mu odpovedale in za hipe ga je prešla slabost, da se mu je stemnilo pred očmi, tudi Tončka so noge komaj nosile, vendar ni maral zaostajati za dedom.

»Jezus, oče, kaj vendar mislite!« se je zavzela snaha, ko sta pridrsala v sadovnjak. »V postelji bi morali ostati, v postelji!«

Trudoma je spravila starca v kamro, kjer je stala med žrmljami in drugo ropotijo njegova postelja. Trčko je ves čas godrnjal; ko je ostal sam, je skušal spet vstati in naročiti Lojzu, naj mu prinese vina, vendar je bil preslab, da bi se dvignil ali zaklical otrokom, ki so se pred dežjem stiskali pod kap.

Šele ko mu je Micika zvečer prinesla v lončeni skledici koruzne juhe, je zamahnil z roko in zašepetal s suhimi ustnicami: »Žejen sem, prinesite mi pitil!«

Micika mu je prinesla ročko jabolčnika; bil je sicer odmerjen samo za delavce, a že ves čas so si ga delili z njimi. Trčko je prijel za ročko, si jo s trudom prinesel do ustnic, a še preden so se namočile v pijači, jih je odmaknil.

»Vina bi rad!« Počakal je trenutek. »Našega vina! Čuješ, našega...« je nadaljeval sicer šepetajoče, a silno.

»Saj ga nimamo!« se je Micika skoraj zasmejala.

Starec je dvignil glavo.

»Prinesi mi vina, pravim, našega vina!«

Micika je plaho pogledala v njegove oči, ki so se svetile, kakor da leži v njih nenavadna luč. Zbegana se je umaknila iz kamre.

»Oče!« je dejala svojemu očetu, ko se je vrnil iz mesta. »Dedek bi radi našega vina. Pojdite k njim! Najbrž se jim je zmešalo.«

Mladi Trčko, po obrazu in letih med Lojzkom in starim Trčkom, je odšel v kamro. »Kaj bi radi, oče?«

»Prinesi mi vina,« je zaječal starec, »vina tiste trte, ki sem jo zasadil, okopal, obrezal in poškropil! Žejen sem, ne bom mogel umreti brez njega, rad bi ga pil in se ga napil. Našega, mojega vina! Čuj, prinesi mi ga!«

Mladi Trčko bi se bil ob drugih prilikah zasmel takimi očetovi želji, rekel bi mu, da se je napil, in ga brez besede pustil. Toda očetove besede so bile izgovorjene s takim glasom in v njem samem je že od nekdaj tlela ista želja, da se ni mogel niti nasmehniti. Stopil je k postelji in vprašal resno: »Vina bi radi? Nimamo ga, gospe ni tukaj, a čeprav bi bila, ga najbrž ne bi dala!« Spomnil se je svoje komaj opravljene poti. Odšel je bil k njej, da ji poroča, kako je z delom, kako kaže vinograd in dobi plačilo za one težake, ki so jih opravili v zadnjih štirinajstih dneh. Preden se je poslovil, mu je dala četrto vina, toliko je bilo, da ga je potem še bolj žejalo in je moral v gostilno, kjer se je napil slabega vina, misleč na ono, ki ga je pridelal sam v gospodinjinem vinogradu. Zato je razumel očetovo željo, toda vedel je, da mu ne more pomagati.

»Počakajte, pojdem doli v gostilno ponj!« je slednjič spregovoril, okrenivši se proti vratom.

»Ne, nočem Kovačevega, svojega hočem, čuješ, Naca, svojega! Nikoli se ga nisem napil, dovolj bi ga imel zelenko in nikoli več me ne bi žejalo.« Starec je mlaskal z jezikom, zbirajoč sline, da bi mogel nadaljevati. Roke so mu brez moči ležale na stari suknji, ki mu je služila za odejo, v očeh mu je živo tlelo. »Slišiš, sin,« je nadaljeval sopeč. »Prinesi mi mojega vina, ničesar drugega te ne prosim. Prinesi mi ga za zadnjo pot!«

Njegove besede so bile že kriki človeka, ki je trpel žejo dva in sedemdeset let in končno umira od nje. Naca se je spustil na skrinjo. Kako naj ustreže očetu? se je vprašal. Ali naj gre v mesto in prosi gospo? Kaj bi dejala, ko bi prišel tako pozno? Ali si ne bi mislila, da je prinesel isto vest kakor pred petimi leti, ko ji je sredi noči prišel poročat, da so vlomili v njeno hišo in odnesli sodček vina, žganje, posodo in perilo. Ko bi ji povedal, čemu je prišel, pa bi rekla, da je pijan, in ga nagnala.

»Slišiš, Naca, vina mi prinesi, umrl bom od žeje, umrl... Ne pusti me umreti od žeje! Vina, Naca, vina!«

»Oče, počakajte, šel bom k Sagadinu, zelenko mi ga bo dal, dobrega ima, zelo dobrega.«

»Ne, ne, našega mi prinesi, mojega... Za zadnje moram piti svojega...« Starec se je dvignil, toda besedice ni spravil iz sebe, premikal je le uvelustnice in spet padel nazaj na ležišče.

Mladi Trčko se je v grozi dvignil. Zunaj je deževalo in zdaj pa zdaj zagrmelo, pred vsakim gromom se je kamra razsvetlila, vselej tedaj so se zajedle vanj očetove oči. Spet je stopila predenj ona pot pred petimi leti. Še preden ji je bil povedal vse, je zakričala: »Pazi, če nisi sam vlomil in me okradel! Zakaj bi sicer prišel ponoči!« Spomnil se je, da je zaradi tistega vloma imel opraviti z orožniki, da mu gospa dolgo ni prav zaupala, in da tako zaupljiva, kot je bila, še zdaj ni.

»Naca, prinesi mi ga, prinesi!« je končno zastokal Trčko.

V blisku, ki je kmalu zatem osvetlil onemoglega starca, strašno puščobo v kamri in njega samega, je mladi Trčko našel rešitev. Zadnjo očetovo željo lahko izpolni le, če stori to, česar ga je gospa že pred leti obdolžila. Prvi hip se je zgrozil pred to mislijo, toda ob drugem blisku ga je že svetleje obsijala.

Nekaj trenutkov je še stal kot ukopan sredi kamre, nato pa stopil k očetu in kriknil pridušeno: »Počakajte, oče, dobili ga boste, dobili svojega!«

Temen in tog se je potegnil iz kože v viharo noč.

Ko se je vrnil, so v koči že vsi spali.

Neslišno je stopil v kamro. Trčko ga je takoj začutil.

»Si prinesel?« je zahropel.

»Prinesel.« Postavil je nekaj težkega na skrinjo in z drhtečimi rokami dolgo prižigal svečo, preden je zagorela. »Tu ga imate! Burgundec je, najboljši, kar smo ga pridelali!« je zašepetal vroče.

Zelenka se je zasvetila v medlem soju slabotne luči. Trčku so se vžgale oči. Stegnil je koščene roke proti vinu. »Daj sem!«

Sin mu je izročil steklenico. Starec se je s poslednjimi močmi nekoliko dvignil in jo oprezno približal ustnicam, kakor da še ne verjame. Šele ko je zaznal znani mu vonj, se je okrenil k sinu in se mu s svetlim pogledom zahvalil. Nato je nagnil.

Zaklokalo je, kakor bi teklo nekam v velik prazen sod, šele čez čas je začelo teči mirneje.

Mladi Trčko je čakal, da bo oče odstavil steklenico. Toda starec je pil in pil. V lica mu je polagoma legla komaj opazna rdečica, tudi sicer se mu je obraz spreminjal, nekdanje gube so izginjale in oči so napeto strmele v steklenico, ki se je počasi praznila.

»Oče, ali ne bo dosti?« je vprašal.

V odgovor je starec samo odkimal, spustil glavo nazaj na ležišče, oči na pol zatisnil in pil dalje.

Zunaj je še vedno liło, toda nevihta se je bila že poglobila, bliskalo je komaj toliko, da se je zaznal blisk od svetlobe brleče sveče.

Zadnji požirki so neslišno stekli po starčevem grlu.

Ko je bila steklenica prazna, jo je s trudno roko dvignil in pogledal sina, ki je stal nem ob njem. Premaknil je ustnice, a glasu ni bilo slišati iz

njih, toda sin je razumel, kaj so hotele povedati; tudi oči, ki so bile polne nenavadne blaženosti, so govorile isto: »Pil sem svoje vino in se ga slednjič napil!« A nenadoma je zaprl oči in krčevito okrenil glavo k zidu, desnica mu je omahnila in steklenica je padla na tla ter se razbila.

»Oče!« je kriknil sin in se pognal preko črepinj k mrliču.

LITERATURA NA PRELOMU

B. BORKO

V vojnem metežu, ki se čedalje bolj razprostira po naši celini in kakor pošastna povodenj podmleva vse, kar mu stoji na poti, so ugibanja o bodočnosti samo medla fantazijska igra. Manj kakor kdajkoli v zgodovini dopuščajo dogodki, ki se s silovito naglico razvijajo na tleh vojnih konfliktov, lahkotno ocenjevanje in ceneno tolažbo. Nedotaknjena od dvoma ostaja za sedaj samo ena misel: da gre za sekularne odločitve. Zopet enkrat so evropski narodi vrgli v blazno vojno igro vse, kar imajo. »Bes hitrosti«, ki ga je povzročila sodobna tehnika, je napolnil vse javno življenje z dinamiko, kakor je človeštvo še ni poznalo. Zaverovani v zgodovinske naliike, ki pa ne povedo nič trdnega o sedanjih in bodočih zgodovinskih procesih, katerih vsak se odigrava v drugem času in prostoru; zaprepaščeni in zbegani na razvalinah tolikih svojih iluzij, mislimo na viharje ob prelomu srednjega veka v novi vek. Čitankarsko utemeljitev tega preloma, češ da sta ga povzročili iznajdbi smodnika in tiska, pa odkritje Amerike, nadomeščamo v razlagi našega časa z osvojevanjem zračnega prostora, z iznajdbo letala in njegovega živčnega zaveznika radia.

Če najnovejše podmene spravljajo potrese v vzročne zveze s tekočimi plastmi v zemeljski notranjosti, utegne biti podobno tudi s socialnimi potresi, ki prihajajo iz dinamične sile neustaljenih, neizčiščenih in etično neobvladanih, morda še neobvladljivih plasti v socialnem prostoru. Ne religiozni vplivi, zlasti še skoraj dvatisočletni vpliv krščanstva, in še manj filozofija s kategoričnim imperativom in z vsemi svojimi normativnimi nauki, niso mogli obvladati niti vodilnih plasti človeške »tekoče mase« in ji vsiliti vsaj v poglavitnih etičnih točkah tisto trdnost, ki bi jo potrebovalo človeško sožitje zlasti v dobi tolikšnega tehničnega razmaha.

Na potresnih tleh današnje civilizacije skoraj ni več temeljne vrednote, ki bi mogla ostati nepremično na svojem mestu. Povsod so današnje zanikajoče in rušilne sile, ki so morda samo konstruktivne sile neznanega bodočega dne, postavile neizbrisne vprašaje, tolikaj mučne ljudem, ki so verovali v stari svet. V razdobju med dvema velikima vojnama, ki sta se z današnjega zreljšča strnili v eno samo, z dvajsetletno pavzo, tako

polno iluzij, — v tem razdobju smo mnogo besedili o prevrednotenju vrednot. Šele danes vstopa ta proces v odločilno fazo ob najhujši zmedi evropskega intelektualnega sveta, ki čuti, da se je večina včerajšnjih »realnih« spoznav in »trdnih« verovanj spremenila v sanjsko liriko. Apokaliptična burja besni v velikem delu Evrope in zakriva naše poglede. V nji frfotajo raztrgane papirnate zastave povojnega evropskega intelektualizma in njegovih demokratičnih programov. Z nezaslišno hitrostjo se starajo ljudje, bežne ideje in nove knjige. Marsikaj, kar je bilo res včeraj, utegne imeti komaj še zrno resnice danes. Ta relativnost in dinamičnost je najhujše prokletstvo dobe, ki je zavrgla vero v Absolutno in ki je spiritualne resnice izenačila s »prirodnimi dejstvi«.

Vprašanje bodočega sveta je vedno zanimalo tudi literaturo. V vseh prelomnih dobah so bili prav pesniški geniji tisti, ki so skušali intuitivno dogledati obrise prihajajočega sveta. Resnična poezija se ni nikdar, niti tedaj, ko je hotela biti mrzlo zrcalo stvarnosti, popolnoma in nepreklicno odrekla svetlemu stremljenju, da bi na svojih obzorjih naznanjala zarje bodočih jutur. Njeno tipanje v meglah in zmedah časa ni bilo nikdar docela brezuspešno, kakor bi se zdelo »realnim« ljudem, ki gledajo zviška na poete. Branko Lazarevič je ondan v oceni Radičine »Agonije Evrope« dobro pripomnil, da so mnogi veliki evropski duhovi, filozofi, znanstveniki in umetniki — torej »ljudje fantazije«, vsaj v glavnem dogledali krizo civilizacije in nje nujno poostritev v novo svetovno vojno. Skoraj vsi »realno«, nefantazijsko misleči ljudje, opazovalci in celo vodilni igralci na odru evropske politike — državniki — so se dali presenetiti z razvojem evropske politične tragedije. Politiki so igrali svojo igro, kakor da bi šlo v tekmi nacionalnih egoizmov in imperialističnih stremljenj samo za kabinete in prestižne spletke starega diplomatskega stila. Medtem so pesniki in filozofi intuitivno zaznavali viharje, ki so prihajali ali ki še čakajo za krvavimi obzorji naših naglo drvečih dni.

Danes, ko je vse vrženo v vojno igro, ki je igra moči in nepreračunljivih naključij, stoje tudi »fantazijsko misleči ljudje« zbegano na valujočih tleh potresnega časa in zaman upirajo poglede skozi metež in vihar. Vsi, ki so poprej vidovito čutili, da se bliža kriza zapadne civilizacije svojemu tragičnemu višku in vekovitemu prelomu, se v tem času odpovedujejo skušnjavam prerokovanj in fantazijskih napovedi. Sedaj so na delu vojni besi, ki jih je današnja civilizacija sama vzgojila na svojih prsih. Treba je počakati, kako se bo odločila nezaslišna borba za moč, za novo civilizacijo, za novo Evropo. Najbolj verjetno se zdi samo to, da po sedanjem viharju ne bo več premnogih reči, ki so bile nekaterim plastem visoke vrednote, drugim pa zaničevanja vredno napotje. Na evropskem obzorju se kažejo obrisi velikih imperijev, ki bodo združili celo vrsto narodnih usod. V ogorčeni borbi obeh taborov gre že sedaj samo za obliko bodočega reda

na naši stari celini. Katere revolucionarne ideje utegnejo postati razvojni kvas novih kultur, tega ni mogoče zatrdno reči, dokler se ne ustalijo sami temelji. Tavamo v mraku kakor Hamlet, ki išče onstransko senco svojega očeta in skuša razvozlati skrivnost njegovega pogina. Ta naš oče je stari svet, kakor ga je izoblikovalo evropsko človeštvo skozi vekove svojega miselnega razvoja. Njegove osnove: grška koncepcija kulture, rimsko pravo, krščanski zakon človeške enakovrednosti, ljubezni do bližnjega, usmiljenja in dobrote, Descartesov racionalizem s kontrolo ratia nad voljo in nagoni, renesančni ideal, ki mu je človek merilo vsega zemeljskega, kvalitativna in kvantitativna civilizacija, načelo duhovne svobode in strpnosti, vse to in še mnogo drugega so nove sile obdale s tolikimi vprašaji, kakor še nikdar, odkar so se pojavile največje vrednote sedanjega sveta.

V tem času nastopajo tudi za literaturo težke preizkušnje. Sedanji metež bo odplaval vse, kar je kje prelahkega, nezakoreninjenega, življenjsko brezkrvnega, zgolj papirnatega. Upihnil bo sleherno slabotno luč in dal sijati samo večnim zvezdam nad nami. V maju letošnjega leta, v dneh, ko so prihajale vesti o najhujših bitkah na Sommi in Aisni, je francoski literarni kritik Edmond Jaloux napisal v članku »Après une lecture de Rivarol« (Les Nouvelles Littéraires, 25. maja 1940.) nekatere misli o literaturi v sedanjem prelomnem času. Pravi, da je treba čestitati vsem pisateljem, ki so tudi v teh vojnih mesecih izdali in spisali svoje knjige: samo zaupanje v življenje vzdržuje življenje in samo dejavnost uničuje načela smrti, ki nas obdajajo z vseh strani. »Toda treba je priznati«, pravi dalje, »da so mnoge med temi knjigami že sedaj nečitljive. Razdobje 1918—1938 je ustvarilo številne mode; morda jih ni bilo še nikdar toliko, nemara ni še nikdar izšlo toliko del, ki se ne odnašajo na nič življenjskega, kvečjemu na kakšno begotno strujo, ki lahko impresionira samo nekaj mladih ljudi. Ni mogoče reči, da bi v celoti to razdobje ne bilo bogato in rodovitno, kakor vsa tista, ki so bila pred njim. Toda malo jih je, ki bi bila zapustila toliko mrtvorojenih del. Res pa je: če začnemo prebirati drugovrstno literaturo romanitikov ali manj pomembne pisatelje Drugega cesarstva, moramo poraženi ugotoviti, da je premnogo ljudi delalo zato, da ostanejo za njimi strani, na katerih, — kakor se zdi — ni bilo prav nič napisano. Čitaš poglavje, pa še eno poglavje in imaš občutek, da samo obračáš liste belega papirja«. Jaloux se zavzema za vrnitev francoske literature k njenim tradicijam, na njene vekovite temelje. V nadaljnjem pravi, da so tudi literatje prispevali svoj delež k tistemu splošnemu nastrojenju, ki ga dobro imenuje »une grisérie légère, un étourdissement« in iz katerega se duhovna Francija drami šele ob novem bobnenju topov. »Vojna l. 1918 bi nam bila morala kljub navidezному končnemu uspehu naložiti strožjo koncepcijo sveta, dati nam večjo zavest naših dolžnosti in naše odgovornosti...«

To, kar je zamudila literatura v pavzi med dvema dejanjema velike tragedije dvajsetega stoletja, bo morala plačati v bližji bodočnosti, ki bo sploh kruto maščevala zamujene prilike in neizkoriščene možnosti več ko dvajsetletnega premirja. Nič ne vemo, kakšna nova obzorja se utegnejo odpreti besedni umetnosti po tragičnem metežu, ki bo nagrmdil ogromno snovi. Slutimo samo, da se bo moralo pesniško stvarjanje temeljito zvezati z življenjem in obenem prevzeti mnogo večjo odgovornost za človeške ideale, ki brez njih ne bo mogoče nobeno drugo socialno življenje, razen do dna ponižanega življenja človeških čred v popolnoma zmehanizirani Državi — božanstvu. Tak padec pa se nam ne zdi več mogoč.

Sredi svetovne vojne 1914 — 1918 je češki kritik F. X. Šalda razmišljal o odnosu literature do vojne, posebej še o smislu tako zvane »vojne literature«. V svojem članku »Poznámky o literatuře válečné« je napisal, da literatura ne more vojne zamolčati, marveč jo mora premagati, napraviti iz njene nižave izhodišče za vedno višje planinske linije, za podnožja duhovnega Mont Blanca ali Ararata. Vojna je najstrašotnejša disonanca, kar jih je kdaj bilo danih: sam spor, prepir, razvrat, zanikanje. Toda kaj je tvorba? — se vprašuje Šalda. »Premagovanje disonanc, njih predelava v harmonijo, njih premostitev in povzdiga v sfero višje enote.« Ko prebiramo danes te opazke, se ne moremo ubraniti vtisku, kako idilično je utegnilo biti zatišje, v katerem so mogle nastati misli o predelavi vojnih disonanc v duhovno harmonijo. Vojni metež, ki je začel sedaj besneti na naši celini, ne bo odkupil svojega konca s cenenimi uspehi. Njegove posledice bodo nedvomno mnogo težje, čeprav še ne vemo, kakšen bo novi svet, ki bo vstal nad razvalinami premnogih starih vrednot. Sredi vojne 1914 — 1918, najsi je bila po sodbi Šaldovega rojaka »svetovna revolucija«, je še bilo mogoče filozofirati o izpremembah človeških disonanc v bodoče harmonije. Danes čutimo, da imajo te disonance globlji in tragičnejši smisel: gre za osnovne oblike bodoče civilizacije, ne le za izpremembo sistemov in režimov. V sedanjem svetu ne bo prej resničnega miru, dokler se ne najdejo oblike, ki bodo znova utrdile razmajane socialne, gospodarske, psihološke, moralne in idejne, šele v zadnji meri čisto politične temelje sožitja narodov in vseh drugih občestev.

Koliko bo pri tem sodelovala literatura prav kakor vse druge umetnosti, tega ni mogoče doledati že v sedanjem metežu. Nedvomno je, da ne bo mogla nobena bodoča družba pogrešati resničnih genijev, kakor je tudi nedvomno, da je že sedaj postalo brezupno mrtvih vse polno še včeraj navidezno živih stvaritev. Za vse, ki bodo ostali po metežu, bo silno zrasla odgovornost. Delo obnove na še neznanih temeljih ne bo trpelo tistih psihično manjvrednih »umetnikov«, ki so v premirju 1918 — 1939 okužili duhovni svet s tolikimi mrtvorojenčki.

Konec maja 1940.

MESTO V DEŽJU

IVO BRNČIČ

*Iz gluhih, puščobnih temin
dež monotono curlja;
že davno več niti spomin
do sinje višave neba
ne seže iz gluhih temin.*

*Poredkoma le pod večer
odpre za trenutek begoten
zarje se čudežna dver;
potem še bolj mračen in moten
umira deževni večer.*

*Vse dni in noči brez miru
vodé kлокotajo v žlebovih,
kakor da onkraj zidu
trop bebcev prepeva surovih
vse dni in noči brez miru.*

*Umazane cunje meglá
v gole lovijo se veje. —
Kdo se neviden roga,
kdo se za hrbtom nam smeje
iz temne zasede meglá?*

*Tako po teh blatnih poteh
že dolgo, predolgo potujemo;
kako nam v teh strašnih dneh
mladost je šla v nič, premišljujemo,
na blatnih, samotnih poteh.*

*Z vsem ognjem srca za ta svet
nekoč smo plamтели — življenje
okrutno nam zmedlo je sled,
nam dalo najtežje trpljenje:
ljubiti ta žalostni svet.*

*Iz gluhih, puščobnih temin
dež monotono curlja.
Nov dan samó naš spomin
pozdravil nekoč bo morda
iz gluhih zagrobnih temin.*

EN VEČER PER BARONI ZOISI

OD BRATKA KREFTA

Fragment iz ene komedije v treh aktih, »Krajski komedijanti« imenovane, katira se Linhartu inu njegove »Županove Micke« amtiče.

V tej jegri inu v teh nekaj nastopih, katire tukaj doli pokazati očemo, nastopijo ta narimenitniše peršone iz tistih starih časov, koker postavim baron Zoisi, Linhart, tehant Japel, kaplan inu pesnik Vodnik, londšaftni rano-celnik Makovic, grof Hohenwart, trije advokati: dr. Piller, dr. Mrak inu dr. Repič etc.

Nastopijo še tudi lepe gospe, med katirimi pak je ta narlepši talijanska pevkinja Suzana Maranesi, katira je še ena gospodična inu katiro vsi gospodi inu gospodičiči radi vidiyo, desilih to njih ženam inu lublanskim gospodičnam nič kar po voli ni. Poleg te imenitne gospode še nastopita Matiček, prvi lakaj ali hišni služabnik per baroni Zoisi, inu Micka, prva hišna dekelca prov tam. V drugem inu tretjem akti nastopijo še nove peršone inu se zgodi veliko lepih inu čudnih reči de je kaj, katerih pak tukej ne bomo pokazali, kir očemo vašo firbčnost en mal zdražiti.

Prvi inu drugi akt se godi v saloni per baroni Zoisi. Ura je vže pozna. Skuz okno svejti mejsec. Ob kamini je videti Matička inu Micko, katira sta tam zadremala, kir gospoda barona inu njegove družbe tok dolgu ni iz teatra, koder je bila ena velika slavnost na čast generali Laudoni, ke je per Beogradi Turke premagal inu v beg pognal. Micka sedi v enem stoli za naslonit, Matiček pak poleg nje kar na tleh, katire so z enim bogatim tepihom pokrite. Tedej se zgodi, da začne Matiček v sanjah govoriti inu toku roke predse stegovati, koker de nekoga nekaj moleduva. Njegovo govorenje Micko zbrihta.

PERVI NASTOP.

Matiček inu Micka.

Matiček (v sanjah): Še eno krajsko, ponižnu inu lepu prosim! Še eno krajsko! Jest ne lubim obene druge! Samu krajsko! Tok naj dajo no, signorina! Naj ne bojo toku terdoserčni koker en Turk! Če očejo, tudi pred njih na kolena padem.

Micka (se našopiri koker en purman, kader kočijo pele): Tok toku! Jest ti bom vže dala! Doli z mojga stola! (ga močnu v rebra sune, de kar po tleh pade). Lepu! Zdej je še Matiček za tisto talijansko pevkinjo noreti začel! Koker de bi ne blo dovel, de je vsem gosposkim Lublancem glave zmešala, zdej je še ta prvi služabnik gospoda barona Zoisa za volo nje iz sebe eno trapo sturil.

Matiček (si mane oči): Kje sim? Kaj se je zgodilu? Zakaj upiješ! Tiše, sej te lohka baron slišijo.

Micka: Koku neki! Sej rajajo v komediji za volo generala Laudona, kateri je per Beogradi Turke ugnal.

Matiček (na strani): Sej tebe ne bi!

Micka: Narberž zupet na debelu repare vun dajejo.

Matiček: Kdur ima, lohka vun da!

Micka: Jutri jim bo pak zupet žol. Cel dan bodo rajtali inu premišlovali, kam so se reparji zgubili pak še vedit ne bodo otlí, de so jih za perjatle vun metali.

Matiček: Tale je pak bosa! Za perjatle inu bukve jim še reparjev nikoli ni blo žol.

Micka: Kmetam pak pustijo desetino, štibro inu primšino skuzi žovnjirje tirjat.

Matiček: Če pak drugači ne plačajo.

Micka: Rajši bi naj šparali per Linharti, za katerva vsako bukvo inu nevumnost zašafajo, katira mu noter pade.

Matiček: Ga vže morejo radi imeti. Bol koker ti mene!

Micka: Jest jih ne zastopim inu ne zastopim. Koku morejo toku lubiti eniga Linharta, katiri tisto tvojo signorino štima inu ji krajnske pesmice vkup spravlja, de se lohka v komediji lublanski gospodi perlizuje.

Matiček: Če jest kaj vejm, morem reči, de ti nič ne vejš. Tisti, ki pevkinjo štima, ni Linhart, ampak en drugi.

Micka: O, sej vejm, de jo vsi štimajo, vunder je Linhart ta nar prvi.

Matiček: Ta ne bo držala!

Micka (katiro začne firbec martrati): Al mogoče katiri od jezikavih dohtarjev?

Matiček: Ovbe! Mrak je en silnugoltni vampež inu skoporitec! Toku je vuhern, de še ena figa iz njega vun ne pade. Zastojn bi vže zobal, zastojn, če bi mu kdo dal, ampak gosposka lubezen nekaj košta!

Micka: Kaj pak Piller?

Matiček: Ta bi bil, če bi ne bil toku silen inu štokrljast koker kak gorenski kmetač!

Micka: Nič jima ne boš naprej metal! Kar čedna sta inu pod palcem jih imata ničkolki!

Matiček: Za ušesi pak še več!

Micka: Ona bi si lohka še na nogah perste obliznila, če bi katerva dobila.

Matiček: Dej no! Piller vunder Garzarollijevko štima, Mrak reparje, Repič pak vinu inu žganje. Mar mu je za ženske!

Micka: Kdo pak vunder?

Matiček: Kar ugani!

Micka: Naš arcat Makovic vže ne! Otroke imajo inu ženo lubijo! Ga vže imam!

Matiček: No?

Micka: Suknar Desselbrunner! Peneze ima, en žlahtni gospod je, kateri rad veselu inu gosposku živi.

Matiček: Al ta je oženen!

Micka: To vikše gospode nič am ne gre!... Zdej bi pak res vže lohka doma bli! Je vže prek polnoči! Al bova še dolgu čakala?

Matiček: Micka, al te zelu firbec martra?

Micka: Ke me dražiš! Povej vunder!

Matiček: Če ni dohtar ne arcat ne suknar, more biti le en žlahtnik!

Micka: Ti rajtaš, de je grof Hohenwart?

Matiček: Jest nič ne rečem.

Micka: Dej no, al si vže čisto ob pamet! Taku visok gospod se še ne zmeni zajno. Taisti so res en žlahtni gospod, koker se reče, de jim ni enakiga v Lublani. Celu naš baron jih spoštujejo. Inu de bi se prov

taisti... beži no beži. Ti jih nemaraš, zatu toku marnjaš! Gospod grof so na Dunaji inu v Parizi imeli perložnost vže kaj lepšiga vidit inu pokusit, koker je takale laška krikulja inu namiguša.

Matiček (se zelu vjezi): Žužnja! Žlabura! Ferfulja!

Micka: Al te je toku speklju?

Matiček: Kaj se pak ti zastopiš na komedijo inu na tu, kar se reče ena pevkinja! Sej niti ne vejš, de si na Krajnskem rojena, kaj šele, de bi pukštobe loviti inu zapisati znala! Še enkrat se postopi kaj takiga govoriti, jest ti rečem, de ti bo za vse cajte žol, kir si svoje žnoble odperla!

Micka: Tebi bo žol, tebi, ke si jih v sanjah z drugo nual.

Matiček: Kar molči! Tudi ti nisi toku nedolžna, koker se vun daješ. Al misliš, de ne vidim, koku grofa z očmi požiraš! Če se natenku vzame, taisti precej okoli tvojga serca berca.

Micka: Še ne; če češ pak lohka! More biti vže nekaj na njem, kir ga vse lublanske gospe toku štimajo.

Matiček: Ke bi one vedele, de jih on toku za nos vleče koker lisica psa na jagi! Njemu bol laško grozdje duši koker domače, le da ga ne more dobiti. Zatu pusti, de domače golobice okoli njega perhutajo, kir ta divje ne more vloviti.

Micka: Ej, lisica, katira ne bo obenkrat laškiga grozdja zobala, si ti, gnadlivi gospod Matiček!

Matiček: Koku pak ravnu jest?

Micka: Al misliš, da ena signorina sploh zamerka, če en služabnik zajno oči meče? Taista glavlo pokonci derži!

Matiček: Ej, Micka, ne bo toku! V naših cajtih je ena šega vun prišla, de se še vikše inu bol žlahtne gospe inu gospodičice kej rade po ta zalih inu mladih služabnikih spogledavajo. Pravijo celu, de jim tudi ta silni inu zajetni kmetiški fanti dopadejo, kir njih gosposki možje inu gospodiči nič kaj per sebi niso. Al niso nekaj takiga zadnič pravili naš gnadlivi tehant z Ježce, gospod Japel, taisti, katiri so tudi naši Micki vže en par dobrih inu koristnih navukov dali? Al ne?

Micka: Če se bom taistih držala, ne boš ti nigdar več svojih žnablov na mojih pasel. De vejš! Kar v signorino drežnjaj! Jest te ne maram več Obenega tistih ne maram, katiri lazijo za njo. O, jest vže dobro vejim, kakošne so komedijantke! Kolkrat so vže gospod baron zuper nje pertoženge imeli! Obenega moškiga ne pustijo v miri!

Matiček: Sej take so dans skorej vse ženske!

Micka: Jest vže ne!

Matiček: De bi te zlodit enkrat za to besedo zgrabil! Ne bodi vunder taka!

Micka: Nocoj je konec med nama! Meni se ni treba za tabo metati. Jest lohka grem.

Matiček: K hudiču za krščenico!

Micka: Ondokej se boš ti kmalu udinjil.

Matiček: Sej ne bom tebe vzal!

Micka: Me tudi ne bo treba. Naš arcat Makovic me vže dolgu vabijo, de se naj za všegarco pri njih učim. Krajnska dežela jih na ducate nuca, so rekli, inu de se dobru plača! Toku bom tudi strila! Požvižgala se bom na vse Matičke in bom rajši...

Matiček (ji z besedo vmes stopi): ...Matičkom na svet priti pomagala. (Od zvunej se sliši barona Zoisa inu Linhartata perhajati. Baron Zois

kliče: »Hej, Matiček, Micka! Kje pak tičita? Luči, hitro, luči!« Tedej se Matiček inu Micka razbežita, jima posvetita inu potler gospod baron Zois inu Linhart nastopita. Zdej bomo več nastopov mimo pustili inu prestopimo kar k poglavitnem.)

SEDMI NASTOP.

Per baroni so vže zbrani: ranocelnik Makovic, tehant Japel, dr. Mrak, dr. Piller, Linhartovka, Garzarolijevka, Lucija Bartollini, žena direktora talijanske opere, katira se še zmiram za primadono ima, desilih ima že preveč križev na herbti; ona je tudi to nerodnost sturila, de je prišal semkaj grof Hohenwart, katiri bi ne smel priti za volo mlade inu zale primadone Suzane Maranesi, katiro očeta Zois inu Linhart njemu spelati. Za tega volo nastane ena velika zmešnava, kader Matiček noter pride inu pove, de je prišla.

Matiček (katiri naglo noter pride): Gnadlivi gospod baron, signorina so prišli!

Zois: Šentano, kdu te je pak klical? (se mu vidi, de je zmešan) Jest zelu prosim, če bi gospoda v ta velki salon stopila. Tam je vže vse perpravljenu.

Dr. Mrak: To bi tudi jest djall!

Japel: Bi ne blo slabu en požirek po gerlu doli spustiti! Kaj pravjo, gospod grof?

Grof: Ne vejim, al sim prov slišal al ne, vunder se mi zdi, de sim enu besedo o signorini vjel? Kdu je to?

Zois: Vam bom per mizi povedal, če očete, prosim... (očejo iti vstran, tedaj pak vstopi direktor Bartollini s Suzano Maranesi. Ona je res ena lepa ženska, de se kar mora dopasti. Je Taljanka, vunder že precej po krajnsko besedo suče, kir jo Linhart na prošno barona Zois krajnsine uči. Kader je ona stopila noter inu jih pozdravila, se cela družba k nji oberne, sosebnogrof, katiri skorej ne more verjeti, de je to res ona, zakej rekla mu je na plesi, de more damu.)

Suzana: En dober večer, signore e signori!

Zois: Al to je iznenadenje, signorina! (ji roko kušne).

Grof (zase): Ta ženska je ena golfica!

Zois: Bog vas sprimi v krajnski hiši! Naj dovolijo, de jih moji družbi znane napravim. Tule je gospod — (oče tehanta Japela pred njo postavi, tedej pak naglu grof Hohenwart, katiriga Suzana prej ni vidila, pred njo stopi).

Grof: Mene signorina vže pozna! Bonsoir, madame! Jest sim sicer precej začuden, desilih se vam klajnam in sim rad, de Vam morem nocoj še enkrat roko kušniti (to sturi).

Suzana: O, vejim, ona un cavalier à la mode! Za tega volo boste odpustila, kir sim gospodi baroni inu njegovi družini besedo dala, de jim bom nocoj še eno krajnsko zapela! Gospod baron, jest bi njih perjatle rada po bliže poznala!

Zois: Zelu se čaščenega čutim, predražestna signorina! Kir, koker pravi gospod grof, njega vže poznate, začnem per enem drugem dobrem svojem perjatli. To je prečastiti gospod tehant z Ježce, gospod Japel, spisovatelj različnih bukev, perstavljalec sv. pisma inu en hud janzenist —

Japel: Ne bo taku groznu!

Zois: Katiri pak ni pozabil, de ima v persih tudi enu srce. Za tega volo zastopi naše veselje inu grehe, katirim skozi perste gleda. Če se mu očete perkupiti, berite njegovo sv. pismu!

Japel: Gratias maximas ago, domine! Bog vas žegnaj, carissima signorina! Jest sim imel vže srečo slišati vas po krajnsku zapeti inu od takrat nisem mogel na vaše lepu petje pozabiti!

Suzana: O, che bello! Jest bi želela krajnski deželi, da bi imela en ducat takih tehantov, ki bi koker vi teater lubili!

Japel: Jest drugači bol tragedijo cenim koker komedijo, vunder če nam enu lepu bitje s petjem veselje pernaša inu tu celu v krajnšini, potler morem tudi ta veselo muzo lubiti!

Dr. Mrak (Pilleru): Al še ne bo nehal?

Japel: Jest vam zahvalim za vaše krajnske besede, katire vže toku lepu inu cartanu govorite!

Suzana: Tu je ena velika zasluženje di signor baron Zois inu di signor Linhart.

Linhartovka: Kje pak hodi moj mož?

Zois: Gospod Linhart namreč! Signora Linhart!

Suzana: Zelu rada vas poznam! Vaš mož pride kmali! Šel malu damu!

Zois: Tukej je gospa Garzarollijevka, naša heroina, katira jegra per žlahtnem gospodi grofi, kader kakošno jegro v nemškim jeziki na oder postavi.

Suzana: Jest vejim, de dame komedijantke ne lubijo, če s teatra doli med družbo stopijo, kir se boje za sramožlivost inu svoje može, vunder mislim, de jim ni treba strahu imeti.

Linhartovka: Ne vejim. Naši gospodje so vsi v vas zalubljeni!

Garzarollijevka: Nikar jim toliku ne pojte, bodo čisto po vaših vižah plesali.

Piller: Ne bo toku hudu!

Suzana: Jest nisim znala, de ima krajnska dežela take kavalire! S taka kultura, šarm inu finesa! Jest bi ota tudi per damah to poznati! (Moški se zase veselu namrdnejo.)

Grof: Tukejle je gospod od Desselbrunnerja, naš suknar, katiri je za Laudonovo akademijo en nov firenk ofral! Taku zelu lubi teater, de tudi per meni jegra!

Desselbrunner: Jest bi dal celu moje premožejne, ke bi toku peti inu jegrati znal koker vi. Bogina Taliya ni mogla gorši služabnice na Krajnsko poslati, koker ste vi. Jest se vam klajnam, signorina! (ji roko kušne.)

Japel: Lejte, lejte, kaj zna naš suknar!

Suzana: O, grazie mille! Un poeta v trgovska sukna!

Desselbrunner: Merci beaucoup, mademoiselle!

Suzana: O, tudi vi po francoski! Lubiana skoro mali Paris!

Japel: Nismo ne toku zadej, signorina, desilih Evropi precej za herbtam ležimo.

Zois: Prosim naj vže sedejo, gnadliva gospodična!

Suzana: Tout de suite, monsieur! Signor direttore, al ni tam taisti advokat, katiri je naša kompanija rubiti otel, ke ni plačala una bagatella za afiše? (Nekatiri se smejejo; dr. Mrak pak je v eni hudi zadregi.)

- Zois: Gospod dr. Mrak skerbi, de ni v Lublani neplačanih rajting.
- Mrak: Signorina, če bi vi prišli k meni inu eno samo besedo rekli, pak bi se nič ne zgodilo.
- Piller: Jest sim pak ta dobri advokat dr. Piller! (tudi roko kušne.)
- Suzana: To bomo šele vidili!
- Zois: Tudi on jegra per gospodi grofi-ta silne inu serčne lube, kir še ni ožen!
- Suzana: Jest sem mislila, de niste toku močna! Grazia za lepe rože, katire ste mi nocoj poslali. (Piller je precej rudeč ratal, ke je to povedala.)
- Garzarollijevka: O, kaj čujem! (Zelu gerdu gleda na Pillera, kir se sicer nekaj štimata.)
- Zois: Toku, signorina, zdej pak vse poznate!
- Bartollini: O, še ne! Anche un dottore di medicina! (Pokaže na Makovica, ki je cel čas Zoisove bukve gledal inu se ni brigal za druge.)
- Zois: Ovbe, na vas bi skorej pozabili! Naš medicus, londšaftni ranocelnik inu posebni vučenik krajnskih babic, katiri za naše zdravle inu za srečno rojstvu vsiga krajnskiga zaroda skerbi — ponižen inu dober Krajnc, ki veliku dobriga za Krajnsku sturi inu se zanjo martra po noči no po dnevi!
- Makovic: Preveč hvale, gospod baron! Jest sim en čisto navaden človek, vunder če dovolijo, signorina, jim tudi jest rad roko kušnem! (to sturi.)
- Suzana: Zelu šarmantnu od vas, signor dottore. Jest vupam, de mi želite obenkrat vaše pomoči nucati!
- Makovic: Kader bo pak potrebna, se bom skušal nucnega skazati! Zmiram vaš ponižni služabnik! (Tedad Linhart noter pride.)

(Konc perhodenkrat)

Pripis. »Krajnski komedijanti« so okvirna komedija za Linhartovo »Županovo Micko«, ki je vključena v tretje dejanje. Okoli nje je nanizana zgodba o pripravi in borbah za njeno uprizoritev, o Linhartu, Zoisu, itd., ter o vseh tistih igralcih, ki so nastopili pri prvi slovenski posvetni gledališki predstavi. Tretje dejanje se godi na dan krstne predstave v Stanovskem gledališču nekaj zadaj za kulisami nekaj na odru samem, na koncu pa preide v slavospev Linhartu in njegovim igralcem kakor gledališču sploh. Da ohranim stil »Županove Micke«, sem posnel tudi Linhartov jezik z vsemi njegovimi posebnostmi, napakami in nedoslednostmi, ki jih jezikoslovec in slovničar sicer grajata, toda za dramatika sta obe njegovi igri kljub vsem jezikovnim nedostatom vendarle prvi slovenski dramski dialog, v katerem je toliko sveže dramatične sile in svojstvene melodije, da ne vzbujata v nas le ljubezni in spoštovanja, temveč tudi priznanje in občudovanje. »Krajnski komedijanti« so namenoma pisani v lahкотnem komedijskem stilu in tehniki, da bi tako vsestransko tvorili skladno celoto z »Županovo Micko«, ki je napisana po vzoru predrevolucijske francoske komedije in ki ima zato tudi svojo protifevdalno ost, kar se prav tako krije z Linhartovim nazorom kakor tudi z njegovo čudovito prerodno osebnostjo. Da bi bila tudi optična podoba z »Županovo Micko« enotna, bi moral biti zgornji fragment tiskan v bohoričici, kar pa je tukaj iz tehničnih razlogov opuščeno.

IZ „ROMEA IN JULIJE“

W. SHAKESPEARE — O. ŽUPANČIČ

Drugo dejanje, drugi prizor.
(Na Capuletovem vrtu. Romeo nastopi.)

Romeo: Kdor ni še čutil ran, se smeje praskam.
(Julija se prikaže ob oknu.)

Stoj, kaj je sinilo skozi okno tam?
To je iztok, in Julija je sonce.
Sonce, na plan! Ubij zavidno luno,
ki hira in blede od žalosti,
da ti, nje dekla, lepša si od nje.
Ne služi ji, ko je tako zavidna!
Njenih Vestalk bolehno-bleda noša
je za neumnice samo: stran z njo!
Ona je, moja miljena mladenka!
O da bi vedela, da je! —
Zdaj govori, vendar ni rekla nič:
oko le govori, odgovorim mu. —
Predrzen sem; ne govori z menoj:
najlepši zvezdi dve vsega neba,
ki ju opravi kličejo drugam,
rotita nje oči, naj lesketata
v okrožju njunem, dokler bosta stran.
Da pa oči so njene tam, in zvezde
pod njenim čelom, soj bi njenih lic
temnil ti zvezdi kakor sonce svečo;
a z neba njene bi oči v nižine
z blesketom takim skozi noč žarele,
da ptice jutrnjico bi zapele. —
Kako oprla lice je ob roko!
O, da sem rokavica na tej roki
in ji poljubljam lice.

Julija:

O gorje!

Romeo:

Zdaj govori: —
o, spregovori, angel jasni, spet!
Saj ti žariš v tej noči nad menoj
kakor krilat nebeški sel očem,
v začudenju odprtim, smrtnikov,
ki mečejo se vznak, da zro za njim,
ko reže leno plavajoče oblake,
pozibuje na zračnih se valeh.

Julija:

O Romeo, zakaj si Romeo?
Očetu se, imenu odpovej,
če ne, prisezi, da si ljubi moj,
in jaz ne bom več Capuletova.

Romeo (zase):

Naj še poslušam? Naj spregovorim?

Julija:

Samo ime je tvoje moj sovražnik;
ti bil bi ti, čeprav ne bil bi Monteg.

Kaj pa je Monteg? Roka, noga ni,
obraz ni, niti kak drug del človeka.
Preberi si ime! Kaj je ime?
To, čemur roža pravimo, dišalo
bi prav tako lepo z imenom drugim;
in Romoe, da se drugače kliče,
popolnost svojo bi ohranil vso: —
o Romeo, odloži to ime,
in zanj, ki bitja tvojega ni del,
ná mene vso.

Primem te za besedo:
reci mi »ljubi!« in prekrščen bom;
poslej več nočem biti Romeo.
Kedo si, ki zagrnjen v noč, tako
si vrnil v mojo se skrivnost?

Julija:

Romeo:

Ne vem,

kako z imenom naj izdam, kdo sem:
svoje ime, svetnica, sam mrzim,
ker je sovražnik tvoj. Da ga imam
napisanega, pa bi ga raztrgal.

Julija:

Uho mi ni užilo sto besed
iz tvojih ust, vendar poznam tvoj glas.
Kaj nisi Romeo, in Montegov?

Romeo:

Ni to, ni ono, če ti ni po volji.

Julija:

Kako, povej, si prišel, in čemu?
Zid je visok, težko ga je prelezti;
pomisli, kdo si: tu te čaka smrt,
če te zaloti kak sorodnik moj.

Romeo:

Prenesla me ljubezni je perot:
ljubezni ne ubrani zid kamén;
in kar ljubezen more, to si upa:
sorodstvo tvoje me ne zadrži.

Julija:

Če te zapazijo, te umore.

Romeo:

Oko mi tvoje je nevarnejše
ko dvajset mečev: le prijazno zri,
in zlobe njihove se ne bojim.

Julija:

Sam Bog ne daj, da bi te tu našli.

Romeo:

Noči me plašč zakriva njih pogledom;
a naj me le dobe, če me ne ljubiš:
mar naj od srda njihovega umrem,
ko da bi živel brez ljubezni tvoje.

Julija:

Kedo ti je pokazal semkaj pot?

Romeo:

Ljubezen, ta me gnala je iskati;
svèt mi je dala, jaz pa njej oči.
Nisem krmar; a če bila bi daleč
kot pusti breg najzadnjega morja,
odrinil bi za takošnim zakladom.

Julija:

Saj veš, da noč zagrinja mi obraz,
sicer bi kri mi v lice šinila
za to, kar govorila sem nocoj.

Rada bi se držala, zatajila
besede vse: a proč, zunanja šega!
Me ljubiš? Vem, da mi porečeš: »Ljubim!«
in bom verjela; toda, če prisežeš,
morda izbegneš. Jupiter baje
zaljubljenim prisegam se kar smeje.
O mili Romeo, če ljubiš, to
odkritosrčno mi povej; če misliš,
da sem se le prehitro ti udala,
bom mračna, hladna, ti porečem »ne«,
da snubil boš; sicer ne za ves svet.
Res, lepi Monteg, preiskrena sem,
zato se zdim ti lahkomišelna:
toda verjemi, da ti bom zvestejša
od tistih, ki se spretno branijo.
Bolj bi se krčila, to ti priznam,
če ne bi neopažen slišal bil
prej mojih zdihljajev: zato oprosti,
in naj se ti ne zdi vihrava sla,
kar ti je razodela temna noč.

Romeo:

Prisežem ti na luno blaženo,
ki po vejevju tam srebro preliva —

Julija:

O, ne prisegaj na nestalno luno,
ki venomer se menja v svoji obli,
da ti srce ne bo tako nestalno.

Romeo:

Na kaj prisežem naj?

Julija:

Sploh ne prisegaj;
ali če češ, na sebe samega,
božanstvo, ki pred njim jaz malikujem,
pa ti verjela bom.

Romeo:

Če mi ljubezen —

Julija:

Ne, nič priseg: čeprav sem te vesela,
vesela nisem nočne te zaveze:
prenagla je, prenepremišljena,
ko blisk, ki mine, preden moreš reči:
»Glej, bliska se.« — Predragi, lahko noč!
Ljubezni popek topli letni dih
nemara da razvije v krasen cvet
do dne, ko se prihodnjič snideva.
Zdrav, zdrav! Mir in pokoj, ki ga uživa
moje srce, naj vate se izliva!

Romeo:

O, greš, in jaz ostanem neodrešen?

Julija:

S čim mogel biti bi nocoj potešen?

Romeo:

Za mojo vrni svojo mi prisego.

Julija:

Dala sem jo, še preden si jo prosil.

A rada bi, da je še nisem dala.

Romeo:

Preklicala bi jo? Čemu, premila?

Julija:

Da radodarna bi ti spet jo dala.

Pa saj želim le to, kar že imam:

dobrota in ljubezen v srcu mojem

brezmejni sta, brezdanji kot morje;
čim več ti podarim, tem več imam,
zakaj oboje v meni je brez kraja.
Šum slišim v izbi; zbogom, dragi moj! —
(Notri kliče dojka.)

Da, dojka! — Mili Monteg, bodi zvest.
Počakaj malo, pridem še nazaj.
(Zgine od okna.)

Romeo: O blažena, preblažena mi noč!
Bojim se, da je vse le nočni sen,
prelep, presladek, da bi bil resnica.
(Julija zgoraj se vrne.)

Julija: Še tri besede, pa res lahko noč.
Če pot ljubezni tvoje je poštena
in meri na poroko, daj mi glas
po slu, ki jutri ga napotim k tebi,
kje in kedaj naj se vrši obred,
in srečo svojo predte položim
in pojdem križem svet s teboj, gospod.

Dojka (zadaj): Gospodična!

Julija: Pridem takoj; — Če pa ne misliš dobro,
te prosim —

Dojka (notri): Gospodična!

Julija: Saj, takoj!
Ne snubi več in pusti me v bridkosti:
Jutri ti pošljem glas.

Romeo: Naj se mi duša —

Julija: Tisočkrat lahko noč!
(Odide zgoraj.)

Romeo: Tisočkrat težka, ko se skriješ, luč. —
Fant k ljubici — kot šolarček od knjig;
od nje — kot v šolo z glavo polno brig.
(Se umakne. Julija se vrne k oknu.)

Julija: St, Romeo, st! — Ah, da kot sokolar
bi znala spet privabiti sokola!
Odvisnost je hripava, govoriti
ne sme na glas; sicer razgnala bi
votlino, v kateri spi Odmev, in moral
ohripaveti bolj bi nego jaz,
ko venomer bi klical Romeo!

Romeo: To moja duša kliče moje ime:
srebrno-sladko glas zaljubljenih
kot rahla godba skozi noč zveni
pozornemu ušesu.

Julija: Romeo!

Romeo: Premila?

Julija: Obkorej naj jutri zjutraj
ti pošljem sla?

Romeo: Okrog devete ure.

- Julija: Ne zamudim: dotlej je dvajset let.
Ne vem več, kaj sem te poklicala.
- Romeo: Naj tu stojim, dokler se ne domisliš.
- Julija: Pozabim naj, zato da boš tu stal,
pomneč, kako te rada tu imam.
- Romeo: Stal bom, da vse pozabiš, in da jaz
pozabim, da je kje drugje moj dom.
- Julija: Dani se, rada bi, da si odšel,
a dalj ne nego ptiček paglavcu,
ki ga pusti, da odskaklja mu z roke
kakor ubog ujetnik na verigi,
a brž ga z nitko spet nazaj potegne
ter iz ljubezni krati mu svobodo.
- Romeo: Rad bil bi ptiček tvoj.
- Julija: O, da bi bil!
A ljubkala bi te do mrtvega.
Zdrav, zdrav! Ločitev bol tako je sladka,
da bi do jutra mi bila prekratka.
(Odide od okna.)
- Romeo: Da bi v očeh ti sen, mir v prsih bival!
Da jaz sem sen in mir, bi tam počival!
Zdaj v celo grem duhovnega očeta,
to srečo pravit in iskat si sveta.
(Odide.)

Iz petega prizora v tretjem dejanju.
(Odprta galerija pred Julijino sobo, ki gleda na vrt.)

- Julija: Kaj hočeš stran? Saj ni še blizu dan:
saj to je slavec bil in ne škrljanec,
ki ti prešinil plaho je uho;
vso noč žgoli tam na granatniku:
verjemi, dragi, da je slavec bil.
- Romeo: Bil je škrljanec, jutra oglasnik,
ne slavec: glej, zavisten svit obroblja
razmaknjene oblake tam na vzhodu:
noči so sveče dogorele, dan
veseli vstaja nad meglene vrhe.
Če grem, bom živ, če tu ostanem, mrtev.
- Julija: Ta luč ni dnevna luč; jaz vem to, jaz:
svetloben hlap je, ki ga sonce dviga,
da drevi bil bi ti za plamenico
in svetil ti na poti v Mantovo:
zato ostani, — ni še sila stran.
- Romeo: Naj me ujamejo, naj me vsmrte,
meni je všeč, če hočeš ti tako.
Ta sivi svit ni jutra še oko,
le blede odsev je Luninega čela;
in tudi ni škrljančeva to pesem,

ki tam visoko bije ob obok:
ni mi, da šel bi, mar bom tu ostal:
kar pridi, smrt, če Juliji je prav.
No, dušica? Kramljajva — ni še dan.

Julija: Dan je, dan je! Odtod! Le hitro stran!
Škrjanec je, ki poje tak nevbrano,
hrešči neznosno in ostro vrešči.
Da sladka pesem je škrjančeva?
Tale že ne, ko nama slast greni:
saj ta te glas iz mojih rok odganja,
ko kakor lovski rog nam dan oznanja.
Sedaj pa stran; svetlo je in svetleje.
Romeo: Temno le v duši nama, vse temneje!
(Dojka nastopi.)

Dojka: Gospodična!
Julija: Dojka?
Dojka: Gospa grofica je na poti k vam:
napočilo je jutro; pazite!
(Odide.)

Julija: Skoz okno noter dan, življenje ven!
Romeo: Pozdravljena! Poljub, in brž na pot!
(Prepleza okno.)

Julija: Odšel? Predragi, miljeni gospod!
Pošiljaj glas mi vsak dan vsake ure,
saj vsak trenutek mi je mnogo dni:
o, po računu tem bom kaj priletna,
preden zagledam zopet Romea!

Romeo: Pozdravljena!
Prav vsako priliko bom poiskal,
da, ljubljena, ti sporočim pozdrav.
Julija: O, misliš, da se snideva še kdaj?
Romeo: Ne dvomim nič, in o vsem tem trpljenju
bova nekoč še presladko kramljala.

Julija: O Bog, nesrečo sluti mi srce!
Ko gledam te tako globoko spod,
se zdiš mi kot mrlič na dnu gomile:
oko me vara, ali pa si bled.

Romeo: Prav taka zdi se meni tvoja glava:
skrb nama pije kri. O zdrava, zdrava!
(Odide spod.)

Julija: O sreča, pravijo, da si nestalna:
če si zares, kaj z njim bi, ki je zvest?
Bodi nestalna, potlej, upam, dolgo
držala ga ne boš, temveč ga pošlješ
meni nazaj.

DVE PESMI M. J. LERMONTOVA

PREVEDEL MILE KLOPČIČ

MOLITEV

Ne obtožuj me, Bog z višave,
in ne huduj se, Te rotim,
ker ljubim zemeljske motnjave
in ker na njih strasteh visim;

ker duša redko mi sprejema
tok Tvojih živih besedi,
ker um se mi za blodnje vnema
in se gubi, kjer Tebe ni;

ker mi navdiha vrela lava
nenehoma iz prsi vre,
ker v divji sli mi duša tava,
da mi od nje še pogled mre;

ker pretesno mi je na sveti —
ker k Tebi priti se bojim,
ker moram grešno pesem peti,
z njo druge, Tebe ne častim! — —

Ugasi le ta lepi plamen,
sežigajočega zatri,
srce mi izpremeni v kamen
in lačni moj pogléd zastri;

po petju strašne žeje reši,
ugasi v meni jo, Gospod;
tedaj se duša mi uteši
in k Tebi najde ozko pot.

(Pesem je iz l. 1829, ko je bilo Lermontovu 15 let.)

JADRO

Na sinji morski se gladini
v meglicah jadro lesketa ...
Le česa išče si v tujini
in kaj pustilo je doma?

*Morje kipi in veter vleče,
škipaje jambor se šibi...
Ah, jadro si ne išče sreče,
pred srečo tudi ne beži.*

*Nad njim se sončna luč razžarja,
pod njim je morje v dalj in šir.
A jadro si želi viharja,
kot da v viharju bil bi mir.*

(1832)

IZ ODLOŽENEGA ROMANA

PRI SESTRI VERONIKI — JUŠ KOZAK

1.

Potem se je Metod s smehom domislil prvega političnega doživljaja. Očetova trgovina je uživala sloves in kupovali so pri njem posebno stari meščani brez razlike prepričanja. Oče je bil sicer liberalnega mišljenja, toda še prav posebno je vselej postregel škofovi kuharici in pošiljal vsak teden najbolj izbrane stvari družini Lahajnarja, voditelja konservativne stranke, na dom. Z Lahajnarjevim sinom je hodil Metod skupaj v ljudsko šolo in ga ni posebno maral. Sedel je v prvi klopi, rdečeličen, s sinjimi očmi; rad se je spakoval in kazal dobro vzgojo. Zvezke je imel vedno zelo čiste in skrbno urejene. Metod ni nikoli pozabil, kako ga je zatožil. Na izletu so naskrivaj pili pivo in Metoda se je prijelo, da se je domov grede na Dolnjski cesti spotaknil na tračnicah, ki so jih pravkar polagali. Drugi dan je med odmorom pripovedoval veselo dogodivščino součencem in še malo napihnil, da je bilo več smeha. Ko je vstopil učitelj Pašet v sobo, se je dvignil Lahajnar in povedal učitelju s priliznjenim glasom, da se je Metod bahal, kako je bil pijan. Metod je moral na kateder, počeniti na vse štiri in napeti zadnjico, po kateri je udrihal učitelj kolikor je mogel. Še tisto leto so ga Lahajnarjevi povabili popoldne, ko je imel mladi sin svoj jour fixe. Metod je šel prvič na tako prireditve, o kateri tudi doma niso imeli prave predstave. Oblekli so ga v črno obleko, osnažili in do dobra ogledali, ko ga je odvedla prodajalka po Wolfovi ulici na Kongresni trg. Metod se je sprva nerodno kretal v salonu med velikimi kitajskimi vazami na parketiranih tleh. Sramežljivo je odgovarjal gospé, ki mu je s tenkim, sladkim glasom izkazovala prav posebno pozornost. Pili so sladko kavo iz lepih skodel s tenkim ročajem. Metod ni imel prtička in se je popackal. Drugi otroci boljših družin so sadje olupili, Metod je kar ugriznil v sočno hruško, da se mu je cedilo po bradi. Kadar je gospa katero povedala, so se otroci hihitali, Metod pa se je režal, da so ga vsi pogledovali. Oziral se je krog sebe, ker se ni mogel načuditi, koliko zrcal je v sobi. Med igro »Pot po Avstriji«, pri kateri se je gospa igrala z njimi, ga je popadla jeza in udaril je po licu nežnega součenca, ki je prišel ves v baržunu in s čipkami okoli vratu. Metod se je kmalu naveličal dolgočasne igre in je predlagal, da bi se šli razbojnike. Gospa se je malce v zadregi nasmehnila, Metod pa je ves v ognju navdušil

še dva součenca, ki nista imela najfinejše vzgoje, in pričeli so drveti po sobah, da se je gugal ogromni stekleni lestenec pod stropom. Medtem so prinesli na mizo v veliki karafi čokolade in na brušenih krožnikih pecivo. Metod je prihitel k mizi ves razgret od divje igre, zagrabil karafo z obema rokama in si nalil čokolade. Roke so bile še preslabe in polil je prt in še po tleh. Malce v zadregi je opazil, da ga gospejine svetle oči ne gledajo več tako prijazno, čeprav mu je s še slajšim glasom zatrjevala, da ni nič hudega. Metod je kmalu pozabil na to in zopet se je pričela divja igra. Medtem ni bil opazil, da so nekateri že odšli, med njimi tudi nežni fantek s čipkami. Ko so prižgali luči, se je skrival le še sam pred razbojniki. Domačega sina ni bilo videti nikjer. Prišla je prodajalka, Metod pa je sedel na tla in izjavil, da se nikamor ne premakne. Prosil je še čokolade, ki se mu je zdela imenitna. Pozvonilo je, v sobo je vstopil gospod Lahajnar, ki je poskušal mla-dega divjaka prijazno gledati izpod očal. Moral je biti slabe volje — tako se je Metodu dozdevalo — da je sedel takoj za mizo in zahteval večerjo. Tedaj so Metoda odvedli v predsobo in ga izročili prodajalki. V Wolfovi ulici je gorela ena sama svetilka, ko ga je vodila vsega razgretega in zgovornega, kako so se krasno zabavali, domov. Lahajnarjevi ga niso več povabili, še posebno prezirljivo ga je ogledoval sin v šoli. Neki dan pa se je stari Kalister ošabno našobil, da je bil Metodov obisk pri Lahajnarjevih prvi poskus zvabiti očeta v konservativno stranko.

Od tedaj je politika silila v njegovo življenje in ga vznemirjala. Vlekel je doma na ušesa, prisluškoval na stanovanju, pri teti, kjer so se pogosto starejši študenti pričkali o »prepričanju«. V mladostni domišljiji si je ustvaril predstavo, da je ena politika za, druga proti svobodi. Svoboda mu je bila boj in življenje za njo se mu je dozdevalo nekaj imenitnega in drznega. Zaradi antipatije do Lahajnarjevega sina je sodil, da so na nasprotni strani samo mevže. Kar drhtel je, kadar je poslušal očetovo pripovedovanje, kako so mesarji napadli nemške telovadce. Potem so prijezdili ogrski huzarji s potegnjenimi sabljami in sekali po ljudeh. Očetovemu bratu, ki je nosil zastavo, so presekali roko. V nejasnem, notranjem ponosu, ki ga je vedno razvnel, se je v duhu pridružil očetovi stranki. Ob velikih volitvah, ko sta se borili očetova in katoliška stranka, je postajal pred plakati in delal v šoli stave. Stari Kalister, v družini po navadi molčeč in zakrknjen, se je sedaj celo pri skupnem obedu vznemirjal, da bodo hlapci in delavci, ki doslej niso mogli voliti, iztrgali zmago narodni stranki. Pogosto so večerjali sami, ker se je oče s shodov kasno vračal domov. Žgavec je bil kuhan in pečen pri Kalistrovih. Od zgodnjega jutra in pozno v noč je prinašal pošte in šepetala sta z očetom po vseh kotih. Bili so dnevi, ko je oče ves razburjen preklinjal, včasih pa je spet smehljalje trepljal Žgavca po rami in mu dajal denar. Žgavec je bil le redko še trezen, venomer se je režal in kazal mesnati jezik. Metod ni še razumel, kaj je volilna pravica, čemu očetov srd, ker bodo volili tudi pomočniki v njegovi službi, in se vpraševal, zakaj napaja Žgavec po predmestju duše za volitve in mu oče tako radodarno siplje denar. Zanj sta se oče in Žgavec borila za svobodo, sam pa je bil v dno duše prepričan, da mora narodna stranka zmagati. Plamtel je za njenega kandidata, za mestnega župana, ki ga je že pred leti v parku ob očetovi roki poslušal moško in odločno govoriti, in so o njem trdili, da žrtvuje življenje za narodne pravice. Ko župan pri prvih volitvah ni zmagal, je bil Metod bolj potrten od očeta. Ves teden je preživel v vročičnem razburjenju. Ko se

je usodni dan vračal iz šole, je prisluškoval na vseh vogalih in kjerkoli je zaslišal kričanje in so se gnetli ljudje, je bil že zraven. Pri kosilu je proti navadi vpraševal očeta, ki je namesto odgovora le molče skomizgnil z rameni. Metod ni mogel jesti, bežal je na dvorišče in čakal. Ozračje se mu je zdelo napeto, kakor da se mora razpočiti. Begal je na cesto in se oziral proti mestu. Noben veter, noben šum se ni zganil. Na levi strani so bile umazane sive hiše v solncu, na drugi strani v senci, med njimi pusta tišina. Ob hišah v solncu je Metod zagledal človeka, ki je počasi prihajal iz mesta. Obotavlja se je premikal in malomarno pogledoval na drugo stran. Metod je pričel hoditi gori in doli, da bi ga laže dočakal. Neznani človek, delavec, je koračil mimo, in Metod bi ga bil najrajši vprašal, če že kaj ve, a se ni drznil. Dvakrat, trikrat so se ujele njune oči, Metoda je kar poparilo, ko je čutil, da se neznanec ne zmeni za to, kar njega tako vznemirja. Ni se več ozrl za njim, le oddaljujoči se koraki so mu udarjali na uho. Zopet ni bilo žive duše na cesti. Metoda se je pričel polasčati dvom, vrnil se je na dvorišče. Solnce se je pomikalo iznad predmestja in ko se je Metod vrnil na cesto, je opazil, da silijo že sence čez cesto. Njegovo razburjenje je naraščalo. Sosed, postaren, debelušast pek je počasi pristopical z revmatičnimi nogami na ulico in brskal s palico po tlaku. Na robu se je ustavil in gledal proti mestu. Metod je videl, da se je posmešnil, slišal je razločno, kako je mož s hripavim glasom dejal: »Tič v bregu poje.« Bregar je bil kandidat narodne stranke. Metodu se je zdel pekov izrek zagoneten, domneval je, da že nekaj ve, in planil je domov, kjer je očetu zasopljeno pripovedoval, kaj je dejal sosed. Stari Kalister je le srepo pogledal in molčal. Sedaj se je Metod potrto zavlekel na dvorišče, se skobacal na voz in od jeze sklenil, da ne pojde več na cesto. Ni se še domislil, kaj bi počel, ko mu je od nekdaj, kakor iz zraka, udarilo kričanje na uho. Bučanje glasov. Prihajalo je bliže, okna so se odpirala, Metod se je pognal na cesto, ki je bila še prazna, a že vznemirjena. Iz za vogala se je usula črna množica, iz katere so se zaganjali oglušujoči kriki. Metod je drhtel od razburjenja. Pred množico je nekdo jahal na konju. Ljudje so hiteli iz hiš, smehlja je zopet pristopical debelušasti pek, za njim so stegovali vratove pomočniki v belih predpasnikih. Prikazal se je stari Kalister in molče obstal poleg Metoda. Množica je kričala, topotanje se je šume približevalo, in Metod je spoznal na konju visoko vzravnane gospoda Iljo, ki je imel na dolenjem koncu predmestja velike prašičje hleve. Včasih so se doma v šali menili, da ima okoli sto otrok, in da vseh niti ne pozna. Metod je že razločil ljudi v množici, toda njegove oči so se vsesale v gospoda Iljo, ki je z orokavičenimi rokami nategoval vajeti in se smehlja je oziral po hišah. Oglušni kriki so udarjali v okna, odkoder so ponekod pozdravljali z belimi robci. Množica se je valila, slišalo se je le še topotanje in kričanje. Gospodu Ilji je priletel cvet v naročje, zasvetilo so se mu beli zobje, ko ga je dvignil do ust in potem smehlja je pozdravil. »Zmaga!« je prešinilo Metoda, da je kar otrdel; solze so mu silile v oči in kakor je še minuto prej mislil, da bo brezumno kričal, tako ni mogel sedaj niti glasu iztisniti. Videl je očeta, kako se je smehljal in z roko pozdravljaj gospoda Iljo, ki je pred njim visoko dvignil roko. Nato je samo še opazoval plečato postavo gospoda Ilje in se čudil njegovemu širokemu hrbtu. Izginil mu je z obzorja na dolenjem koncu ceste, med tem ko so se mu oči kar mešale med glavami, ki so hitele mimo in kričale. Počasi so se vrste redčile, nazadnje so le še kapali, in prav med poslednjimi

se je opotekal Žgavec in se lovil po sredi ceste. Ko je močno pijan ugledal Kalistra, je skoraj zatulil s hripavim glasom: Živel Kalister! Metodov oče se je posmešnil, položil roko na Metodovo ramo in odšel v trgovino. Metod ni vedel, kaj bi počel. Planil je na dvorišče, skakal zdaj po eni, zdaj po drugi nogi, se zavihtel na ograjo, skočil na drugi strani doli, splezal na nizko streho drvarnice in iskal, da bi se s kom ruval in pretepal. Pred njegovimi očmi je še vedno jahal širokopleči gospod Ilja, ki je navpično vzravnal nategoval vajeti z orokavičenimi rokami. Tako si je bil predstavljal zmago, rimske triumfatorje, kadar jih je v šolskih klopih zamaknjen gledal v duhu. Med volitvami se je bil tako zagrizel v zmago narodne stranke, da se je sedaj sam čutil zmagovalca. Ne le kandidat, gospod Ilja, njegov oče, tudi on je med njimi, ki danes slave zmago. Nezavedno se je vanj, na strehi sedečega, prikradla misel, kako je lepo zmagati nad drugimi in biti slavljen. Od daleč so se zanašali valovi kričanja in Metod se je opajal nad njimi. Ko je prišla na dvorišče Ojstriževa najmlajša hči Ivanka, se je spustil s strehe in se pričel z njo kakor brezumen rvati... Ojstriževa Ivanka...

Usmiljenka se je nagnila k zamišljenemu Metodu. »Če bi mogla vedeti, kaj premišljate?« Metod se je zganil iz zatopljenosti v mladostne čase in se ozrl v smehlajoči se obraz nad sabo. Dobro mu je delo tako ležati in obujati spomine na čase, polne mladostnega žara, dobro mu je delo, da se nekdo tako skrbno zanima zanj. Sedaj so se mu izpolnile sanje, ki jih je tam zunaj v dežju in samoti tolikokrat sanjal, o belo pogrneni postelji in svežih zemljah. Polasčalo se ga je zadovoljstvo, da bi se skoraj izdal, če bi se v hipu ne bil tega zavedel.

»Nič,« je odgovoril z mrkim glasom in zgubal čelo.

»Nepoboljšljivi človek!« Usmiljenka mu je žugala s prstom. »Če boste tako trdovraten, vas ne bom imela več rada.« Zasvetila se je vrsta belih zob. »Kako more biti človek tako zakrknjen? Povejte, kaj bi želeli za kosilo, da vam lahko postržem.«

Metod je trdovratno upiral oči v odejo in zamahnil z roko. »Meni je vseeno.«

»Čakajte, če ne pojde zlepa, pojde zgrda.« Usmiljenka se je veselo smejala in mu položila roko na čelo. »Kadar česa želite, me kar pokličite. Recite sestra Veronika, za vas sem Veronika.«

Metod jo je hitro pogledal in videl, da se mu njene oči veselo dobrikajo. Sedaj se ni več spoznal, ali ga preskuša, ali mu je res naklonjena? Zadnje bi mu laskalo, v prvo ni mogel verjeti. Kakor pa je že po svoji naravi vedno sumničil, tako je poskušal biti oprezen. »Sestra Veronika, meni je vseeno,« je dejal z zagrenjenim glasom.

»Kako žalostno!« Usmiljenka je smeje odhitela iz sobe.

Ko se je Metod ozrl po sobi, je zopet opazil na sebi poglede debelega Madžara, videl je, da so okno že zaprli. Po oblakih, ki so na drugi strani temneli, je sodil, da se je sonce že premaknilo. Čas mu je tako hitro mineval, da ga skoraj ni čutil. Nehote ga je posilil smeh, ni vedel, ali zaradi zadovoljstva nad samim seboj, ali zaradi spominov. Kaj mu je bila včasih svoboda? Širokopleči prašičji kralj Ilja in pijani Žgavec sta mu bila triumfatorja; nič ga ni motilo, da je stranka volilce in agitatorje na dan zmage skoraj do smrti napila. Sedaj leži v štanjelskem gradu ves razgret od vere v svobodo svojega naroda in prerojenje vsega človeštva.

Sestra Veronika je prav takrat vzela v kuhinjo torto in jo postavila na svoj pladenj. Kuhar jo je začudeno pogledal. »Za šarže?« »Ne! Zdravnik je tako zapisal,« je dejala Veronika in lahno zardela, ko se je zlagala. Vesela je prihitela v sobo in postavila pladenj pred Metoda, ki je pre-mišljajl kakor razvajan otrok.

»Torto sem dobila za vas.« Bila je srečna, da ga je presenetila. Opazila je, da so se mu zaiskrile oči, in ni kazala nobene nejevolje, ko je zopet spačil obraz, kakor da mu je vseeno. V resnici pa se je s težavo pre-magoval, da ne bi pričel preveč poželjivo zajemati. Že dolgo ni tako kosil, povrhu pa ga je dražila še prava lakota. Veronika je stala nekaj časa pri njem in ga ljubeznivo ogledovala. Metod je po naključju tisti hip dvignil oči, ko ji je debeli Madžar s prstom hudomušno požugal. Prevzet od udobnosti in kosila ni Metod prav nič pomišljajl, zakaj ji debeluh žuga, mislil je tako, kakor je slišajl, da ga je zavrnila — »tako, takoj! Vsi pridete na vrsto« — in je odšumela. Bolniki so si počasi popravljajl blazine, da bi se pripravili za kosilo. Čez čas se je Veronika vrnila in z njo še dva vojaka, ki sta nosila velik pladenj. Žgavec je hitro ošinil Metoda, se mu spačil in pokazal mesnati jezik. Ustavili so se pri starem možu, ki še vedno ni odprl oči. Tudi sedaj se ni zganil, čeprav mu je usmiljenka skrbljivo prigovarjajl. Metodu se je zdelo, da vedno težje sope in je v lice še bolj posinel. Raz-delili so kosilo. Nekateri so hlastali kakor živali, drugi so si med zajema-njem zgovorno ponavljajl, kaj so jedli zunaj na fronti.

Po kosilu, ko je vse pospravila, je Veronika stopila k Metodu. »Naročila bom, če bi kaj potrebovali, in da mi zvečer, ko se vrnem, ne boste več s takimi mislimi.«

Metod se je le trpko nasmehnil, a občutil je nekaj kakor dolčas, ko je slišajl, da je popoldne ne bo. Nekateri bolniki so vstajali, drugi so se zlek-nili vznak in se v pretrganih stavkih pogovarjajl. Metodu so se v pomir-ljivem in svetlem ozračju zaprle oči. Koliko časa je spal, ni mogel določiti, ko ga je čuden šum iznenada prebudil. Zagledal je pred sabo dve usmi-ljenki, bolniki so se dvigali, v sobo je prihitel vojak-strežaj in šepetal z usmiljenko. Iz trdega sna prebujeni Metod se je zavedel. — Nekdo je težko bolan — morda umira.

Ko se je usmiljenka odmaknila, je uprl oči v starega moža, ki je zjutraj zahteval zdravnika. Metod je videl veliko ljudi umirati v Galiciji, ležajl je med umirajočimi in mrličii na Fajtjem hribu, pri Hudem logu je smrt kosila, in vendar ga smrt sama ni nikoli pretresla. Lahko bi bil sedel poleg umi-rajočega in bi ga gledal. Sedaj se je zdrznil. Stari mož na nasprotni strani je imel čisto siv obraz. Prsi so se mu pod odejo napenjale, od časa do časa je odprl steklene oči. Usmiljenka je stala pri zglavju in mu brisala pot. Hropel je in zopet mrmral nerazločne besede. Bolniki so za hip utihnili, nekateri so celo bežali iz sobe. Pričela se je širiti tesnobna, mrtvaška tišina. Umirajoči je razprl roke. Mlajši človek je pretrgal mučno tišino in zakričajl z jezovitim glasom: »Kje je zdravnik? Mož umira!« Usmiljenki sta ga poskušajl šušljajle pomiriti. Vojak-strežaj se je zopet vrnil in zmi-gavajl z rameni. Starejši človek je pričel glasno godrnjati: »Hudiči cele dni kvartajo, brigajo se za ljudi!« Metod je vedel, da godrnjanju nad zdrav-niki le redki pritrjujejo, po večini so bili celo zadovoljni, da zdravnik tako poredko prihaja. Metod je postajajl nestrpen, preblizu je opravljajl smrt svoje delo. Nenadno se je mož dvignil, uprl steklene oči naravnost v Me-

toča, ki je za hip odmaknil pogled. Potem je videl, s kakšnim nadčloveškim naporom se mož lovi po zraku. V prsih mu je grgralo, otepal je z rokami in se lovil; zdaj je siloma zagrabil usmiljenko za široki rokav, da jo je skoraj podrl na posteljo. Bolniki so vstajali in se v pisanih spodnjih hlačah prestopali nemirno pred posteljo. Starejši kmečki človek je pokleknil in sklenil roke. Naenkrat je mož omahnil, nekaj časa mu je še piskalo, nato je poslednji glas zamrl. Na omarici poleg postelje je usmiljenka prižigala svečko, druga usmiljenka je že klečala in molila. Nekateri so sklenili roke in žežnali za usmiljenko, drugi so topo strmeli na posteljo, kjer je ležal stari mož z voščenim obrazom. Vrata so se hitro odprla, v sobo je stopil mlad sanitetni praporščak. Z vljudno smehljajočim se obrazom se je približal mrtvaku, potipal za žilo. Komaj je roko dvignil, jo je že spustil in se potem v kotu sobe umil. V slabi nemščini je usmiljenki obljubil, da bo takoj poslal može, nakar se je z lahnim poklonom poslovil. Od sveče je komaj pričel kapati vosek in so že prišli vojaki, dva sta trdo prišla za rjuho in odnesla mrliča, tretji si je naprtil posteljnino. Med posteljami je ostalo prazno železno omrežje. Bolniki so zopet plegli, v tišini se je čulo le rožljanje molka, kadar je usmiljenka pri pospravljanju hitela skozi sobo.

Ko se je Metod ozrl po sobi, je v zgoščajočem se mraku komaj še razločil obraze; po večini so topo strmeli v strop in čakali večerje. Pogled mu je obvisel na priletnem možu, ki je nad odejo sklepal prste in pregibal ustnice. Metod je občutil, kako se vdano priporoča Bogu. Nihče se ni zmenil, niti ozrl nanj. »Poljak,« se pomislil Metod. »Poljaki samo molijo.« Spomnil se je, kako jim je curljal po licih pot, kako so sklepali roke, tiščali glave v skale, ko so padale mine, da se je znotraj stresala zemlja. V sobi se je stemnilo. Smrt, ki je pravkar opravila svoj posel v sobi, je zapustila tesnobno tišino, v kateri se je čulo od časa do časa pritajeno šepetanje, šumenje krila in rožljanje rožnega venca. Na oknih so se medlo svetlikali poslednji dihi svetlobe. Poljakov obraz je utonil v mraku. Iz Galicije so jih privlekli. Metodu se je prikazala njihova zemlja. Kako so neki večer žarele v zahajajočem soncu valovite ploskve rdeče ilovice in so se dvigali na obzorju daljne ceste, ki se je izgubljala med brezovimi gozdčki, stebri ozarjenega prahu. Po vasi so se vili nad slamnatimi strehami rdečkasti dimi. Vojaki so se bili pravkar vrnili z njiv in iz brezovih šumic, kjer so morali ves vroči dan odvijati zarjavelo bodečo žico z drogov pred starimi, zapuščenimi strelskimi jarki. Marsikomu so krvaveli prsti, ker se je po večkrat ranil pri ubijajočem, napornem poslu, ki ga jim je bil Spohrer za kazen naložil. Ko so odložili pred poveljstvom navoje, so se porazgubili po hišah. Tam so živele žene in hčere mož, ki so pri Hudem logu tako goreče molili. Kuhale so vojakom in jim prodajale žganje in ljubezen. Metod je stopil za bosonogo lepotic, ki se mu je venomer nasmihala in si pri tem popravljala dolge črne kite na hrbtu, pod nizko streho. Njene sestre ali kaj so ležale na peči, poleg njih vojaki, ki jih Metod zaradi teme ni več razločil. Dekleta so se rezgetaje smejala, v steklenki je pljuskala žganjica. Pred nizkim ognjiščem, sredi dima je stala zastavna kmetica, odsev ognja ji je padal na močne, rahlo spete prsi. Smeje je odrivala mladega vojaka, ki je silil vanjo, jo od časa do časa spodnesel na klop in ji segal v nedrije, da ji je skoraj raztrgal platneno srajco. Vedno novi gostje so prihajali in sklanjali glave pod nizkim vhodom. Metod je nerodno obstal pri vratih in poskušal prižeti svojo lepotic. Dekle se mu

je smeje izmikalo, na peči so vreščali, da se skoraj ni slišalo besede. Zastaven fant, ki je nanovo prišel, je oklenil Metodovo mladico okrog pasu, jo nasilno zavlekel na klop in ji z velikim kosom svežega kruha zaprl usta. Metodu je udarila kri v lica, skozi polsvit je razložil, kako se je dekle prepustilo rokam in se priželo k fantu. Poparjen je izginil iz izbe, obstal pod slivami v vrtu, gledal v utripajoče zvezde in poslušal kruljenje prašičev v bližnjem svinjaku. Občutil je strastno ljubezen in veliko samoto. Še pred minutami je domneval, da bo žejen vročih ustnic objel kje v zatišju mlado vaško lepotico, ji šepetal o ljubezni in se mu bo pod gališkim nebom vsa vdana privila. A življenje mu je trdosrčno pokazalo svojo resnično podobo. Fantasta je ta spaka zapekla, bridko je občutil lastno nemoč pred njo in odtaval po vasi. Vseposvoda je šumelo, vojaki so se sklanjali čez plotove in silili v hihitajoče se kmetice, ki so se prikrivale v temi. Pod klancem, pred vrtom prostorne zidane hiše, kjer je živel — kakor so pravili — lepa in najbolj neugnana kmetica, je opazil štabnega narednika. Iz teme je odgovarjal vroč glas, a ženske ni bilo videti. Metod je slišal praviti, da vsak dan menjava moške in izbira po svoji volji med oficirji in infanteristi. Nikjer da še niso požrli toliko slin, kakor pred njenimi vrati. Metod je zavil na drugo stran razdrapane suhe struge, kjer so bile kuhinje. Po vasi se je čul peket konj in drdranje voz. Židje so bežali z vso premično imovino, kar je pomenilo, da slutijo rusko ofenzivo. Metod je že od daleč začutil dim in zavil k ognju, kjer so sedeli šarži in kuharji. Pijani so se šalili, da pijejo rum s čajem in so v menažne skodele polne dišečega ruma prilivali čaj po žlicah. Metod je prisedel in se v uteho zalival z rumom. Nekje v dalji je zamolklo odjeknilo in grgrajoče se je nekje za vasjo zarila granata. Smrt je bila blizu, prežala je izza gozdčka na obzorju, kjer so ležali Rusi. Ljudje so otopeli, nekateri so se prepustili ljubezni, drugi pijači. Bila je tema in vendar so že ugašale zvezde, ko se je Metod opotekal z narednikom skozi vas. — Pojdi z mano, — je vabil narednik — v tej bajti spi lepa žena, mati treh otrok, in še vedno taka, da se je ne moreš nagledati. Za štruco komisa jo dobiš. Metodu se je vrtelo v glavi, ko so zaškripale dveri in se je nenadno znašel sredi temne zatohle izbe. Štruco sem prinesel, je sitnari narednik. Na posteljah se je zganiolo, prestrašen otrok je začivkal, in Metodu se je zdelo, da se je v izbi vse prihulilo. Nato se je pijani narednik, ki se je komaj držal na nogah, surovo zadrl. Iz teme se je oglasil moški glas in jezno vprašal, kdo je prišel. Mir! je sikajoče zapovedoval narednik, potihoma pa šepetal Metodu, da je mož invalid in naj se ga nikar ne boji. Toda Metod ga ni več poslušal. V trenutku ga je minila pijanost, vse se mu je zagnusilo in štorcljaje je poiskal vrata. Zunaj se je zdrznil od sramu, skoraj bežal je na vrt, kjer je imel ležišče pod slamnato streho odprte staje, in se čez glavo pokrnil s plaščem.

Metoda, srččega v daljne spomine, je luč, ki se je razlila pod stropom, skoraj spekla v oči. Spomini so mu bili zoprni, da se je dvignil, kakor bi hotel nekomu ubežati. »Kakšne svinje smo bili in kako smo se včasih bahali, da je vse dovoljeno.« Njegovo razmišljanje je pretrgala Veronika, ki je bila pravkar vžgala luč in najprej stopila k Metodu. Ljubeznivo ga je vprašala, kako se počuti, in še preden je prejela odgovor, se je umaknila za tapeto, da bi se pripravila. Prvi je zopet Metod dobil večerjo. Med raznašanjem večerje se je večkrat ozrla nanj in se mu vselej nasmehnila. Prazne postelje se je ognila, kakor da je ni več v sobi. Po večerji je pokleknila pod

skromno razpelo v sobi in glasno opravila večerno molitev; odgovarjalo ji je slabotno mrmranje. Na koncu molitve je povzdignila glas in se spomnila duše popoldne umrlega moža. Metod je čul nemško ime. Potem je Veronika vstala in pregledala bolnike. Tu je popravila posteljo, nekaterim je uredila steklenice na omarici, pri dveh se je dalj časa mudila, privzdigovala jih je in jim dajala zdravila. Ko je obšla vse postelje, je obstala pri Metodu, ki je takoj spoznal, da si je njega izbrala za zadnjega.

»Noči so dolge, kaj ne?« Smeje ga je pogledala s temnimi očmi, medtem ko mu je skrbno popravljala posteljo.

Metod, ki se je prespal in odpočil, bi se bil v resnici že rad s kom pogovoril, a se je hitro zavedel in odgovoril s trudnim smehljajem in zamahom roke, kakor bi se za nič na svetu več ne briga.

Veronika ni hotela popustiti. Z obema rokama je pritegnila rjuho pod žimnico in se je globoko sklonjena nad njim šalila, da ji taka čemernost ne ugaja.

Metod si je potihoma priznal, da jo je popoldne že pogrešal. Ko so se mu sedaj smehljale oči izpod belih perutnic, je čutil razneženost v srcu. Nehote se je ozrl za njo, ko je stopila za tapeto. Tudi Veronika, ki je vzela stol in se obrnila, je zapazila njegove poglede.

V sobi je vladal mir, bolniki so se pogovarjali, na dveh posteljah so kvartali. Veronika je postavila stol k Metodovi postelji in mu sedla naproti. Prijela je za ročno delo, a roke so ji obležale v naročju.

»Ste se danes popoldne prestrašili?« je previdno vprašala.

»Zakaj?« Metod ni slutil, zakaj ga je vprašala.

»Ko je stari revež umrl.«

Metod je zamahnil z roko. »Eden več ali manj.«

Veronika se je šepetaje sklonila bliže. »Naši zdravniki so sami Madžari. Se malo menijo za bolnike. Če jih ne pošljejo nazaj, jih puste nekaj časa tu ležati, in kadar zmanjka prostora, gredo nazaj na fronto. Kakor je zdravnik pri volji. Zaradi tega reveža sem ga danes zjutraj dvakrat klicala. Saj sem vedela, da ima pljučnico in mu je slabše — pa ni prišel.«

Metod je hitro premislil, kar mu je pripovedovala o zdravnikih, sprva ga je navdala bojazen, da ne bi tudi z njim tako na kratko opravili, a zadržala ga je previdnost, da ne bi pokazal prevelikega zanimanja.

»Res, bala sem se za vas,« je ponovila in ga sočutno pogledala. »Komaj ste prišli sem...«

Metod se je obrnil, da ji je gledal naravnost v lice. »Mene veseli, strašno me veseli, gledati smrt.« Govoril je tako odkrito in tako prepričevalno, da mu je morala verjeti.

»Zakaj govorite tako? Življenje se je za vas komaj pričelo.«

»Zame?« je vprašal s porogljivim nasmeškom. »Čim več smrti vidim, tem rajši jo gledam. Včasih se mi zdi, da sem že mrtev.«

Nagnila je glavo, da so se povesile bele peruti. »Strašno govorite.«

2.

Veronika se je tisti čas, ko je ležal Metod v svojih spominih, sklonila nad gredico in odrezala dve rdeči in eno sivo vrtnico. Sedaj ni več premišljala, ravnala je, kakor ji je šinilo v glavi. Hitela je z vrtnicami po temnih mostovžih, ni se oglasila kakor po navadi v sestrski sobi, skoraj zasopljena je odprla vrata v bolniško dvorano in prižgala luč. Metod se je

ozrl in jo zagledal s svežim nadihom na smehljajočih se licih. Zdelo se mu je, da se ji je posmešnil. Zavedel se je, da mu spomini, v katerih ves čas živi, večajo lakoto po živem človeku. Postal je nestrpen in se s težavo premagoval, da bi svoje želje očitno ne izrazil.

»Vrtnice sem vam prinesla,« je dejala in mu jih v kozarcu postavila na omarico. »Včasih ste jih imeli radi.« Bila je srečna, ko je videla, da se je ozrl nanje. Sklonila se je bliže in ga vprašala z nekim posebnim glasom: »Kaj ne, da vam je bilo dolgčas? Hudo je ležati.«

Metod je odkritosrčni odgovor zatajil in malomarno odgovoril: »Blizu smrti mi ni nikoli dolgčas.«

Stisnila mu je roko in ga vroče zagovarjala: »Ne govorite o smrti, sedaj se je vam ni treba več bati. Le pogledajte jih, vsi so veseli, da so ji ušli, in potrpežljivo čakajo zdravlja.«

Metod se je porogljivo posmešnil: »Ker ne vidijo, da stoji že vsakemu pri glavi smrt.«

Veronika se je zgrozila in mu šaljivo z dlanjo zaprla usta. »Molčite! Tega ne maram slišati. Oh, skoraj bi bila na večerjo pozabila.« Popravila si je predpasnik, uravnala perutnice na klobuku in se mu še smehljala, ko je odšla skozi vrata.

Življenje v bolniški sobi se je ustavljalo. Nekateri bolniki, ki so imeli opravka z mislimi, so strmeli v strop, drugi so poskušali spati. Ta ali oni je še vstal in stopil na hodnik. Debeli Madžar si je sam popravljaj posteljo, in je Veroniko, ko je pohitela k njemu, vljudno potrepal po rami in smehljaje odklonil njeno pomoč. Ko je še enkrat pogladil blazine, je hodil nekaj časa po sobi in se ustavil pri vsaki postelji. Tu je mrmral sebi, tam je komu katero šaljivo pripomnil, Metodu pa je očetovsko položil dlan na glavo in zašepetal nekaj Veroniki, ki mu je vneto pritrdila. Potem se je odzibal zopet nazaj, legel vznak in pričel s tihim glasom prepevati otožno pastirsko žalostinko iz puste. Neki Nemec si je nejevoljno pokrtil glavo z odejo, zanj pa se Madžar ni zmenil. V sobi se je čutila zgodnja jesenska noč.

Ko je Veronika vse pospravila, je hitro prisedla k Metodu in popravila vrtnice v kozarcu. »Zadnje so in najlepše,« je dejala, »kakor da so se nalašč za vas razcvetele.« Zardela je in sklonila glavo; še vedno se je s prsti dotikala nežnih cvetov.

Metoda se je ob spominu na vrtnice lotevala nestrpna želja, da bi čimprej zapustil posteljo in stopil zopet svoboden na vrt. Hlinjenje bolezni ga je že utrujalo, čeprav se je v razgovorih z Veroniko tako vživljal vanjo, da je vse, kar je govoril, skoraj resnično doživljal in ne več v fantaziji. Pogledal je Veroniko in občutil, kako je zmedena. Tužni napev Madžarove žalostinke, ki je počasi ugašala v tišini, je še bolj zagrel nočno tišino.

»Veronika, vi se ne bojite smrti?« je tiho vprašal Metod.

Čeprav bi rajši govorila o življenju, se je vendar razveselila njegovega vprašanja, ko jo je poklical po imenu.

»Zaobljubila sem življenje Kristusu in sem zmeraj na smrt pripravljena.«

»Življenja ni, Veronika, življenje je votlina smrti.«

»Zakaj bi ne bilo življenja?« je vprašala z otroško zvedavim glasom. »Ali te vrtnice niso življenje? In vse, kar si želimo in imamo radi? Če bi ne bilo življenja, česa bi se še veselili?«

»Veronika, zemlja bi imela šele takrat pravo podobo, če bi se okoli solnca vrtela velika mrtvaška lobanja. Samo to je resnica in te resnice se ljudje boje. — Ko je neki dan pred Hudim logom razbijajoči ogenj utihnil, in so Italijani prodrli že daleč nam za hrbet, so naši pognali v razbite jarke — ki jih ni več bilo — bataljon zadnje rezerve. Skočili so iz dolinice po hribu navzgor tako pijani, da so se med kamenjem opotekali. Rjuli so kakor živine in se z nasajenimi bajoneti zagnali naprej. Italijanske strojnice so regljale, padali so kakor muhe in še na tleh suvali z bajoneti okrog sebe. Morali so jim dati žganja, da niso videli več resnice.«

»Ljudje so reveži, saj ne morejo za to. Kristusova ljubezen jim lajša trpljenje.«

Metod se je dvignil v postelji in se porogljivo posmehnil. »Tam notri bi morali biti, potem bi videli, kako jim Kristusova ljubezen lajša trpljenje. Vsa zemlja je napeta od mrličev. Če bi mogle izpregovoriti vse tiste kosti, ki so jih mine in granate zabile v zemljo, bi o ljubezni marsikaj čudnega povedale. Včasih so Kristusa nosili na sulicah, zdaj blagoslavlajo z njim patrone.«

Veronika se je zdrznila, tako še ni čula žaliti Boga. Tudi vojska se ni še dotaknila naukov, ki jih je vsesavala od mladosti in se jim je zaobljubila. S skoraj milim glasom je prosila: »Ne govorite tako in ne izkušajte me.« Potiho pa je mislila: »Preveč ga je prevzelo. Če bi ga mogla ozdraviti.« In še bolj mu je bila naklonjena. Nočna tišina in zaupno šepetanje jo je vso zajelo. Že zdavnaj so minila leta, ko je — še doma — slonela na oknu in zakrita od krošnje jablane poslušala sladko šepetanje. Poslej si je ljubezen na vse načine tajila. Te dni pa si ni mogla več tajiti, da ji v srcu nekaj, kar je odmiralo, zopet oživlja.

»Neko noč,« je zopet začel Metod, »sem ležal sam pod štirimi deskami za tistim kupom kamenja pred Hudim logom. Topovi so utihnili, le včasih se je kje sprožila puška ali je raketa razsvetlila temo. Po dveh dneh so zopet prišli z menažo. Od vseh strani smo prilezli v dolinico in se gnetli okoli kotlov. Kuharji so se tresli kakor cucki in preklinjali vse svetnike, kadar je zajemalka ali skodela škrtnila ob železo. V teh dneh jih je toliko padlo, da je lahko vsak mož dobil dve ali tri porcije, in so si cigarete kar ponujali. Samo pri našem vođu jih je padlo devet. Ko sem jih slišal, kako so goltali menažo, sem zagledal čudno prikazen. Kaj bi se zgodilo, če bi prišli še vsi, ki so padli, nazaj po menažo. Debeli narednik, ki mu je popoldne granata razmesarila trebuh in je zraven ubila še korporala in dva infanterista, ko so igrali karte. Sedem Poljakov, ki jih je ubil puh ene same mine. Če bi vsi, ki so brez glave in rok ležali med kamenjem, zložili spet kosti in bi se veseli prikazali pri kotlu? V tistem trenutku sem vedel, da bi jih odrinili in bi jih še enkrat pobili z granatami, če bi ne hoteli priznati, da so mrtvi. Mislite, da sem bil sam kaj boljši?«

»Vi ne, vi ne,« je vneto zagotavljala Veronika, »vi bi jim dali vse. Nalašč govorite tako grdo o sebi.«

»Veronika, slabo poznate življenje. Tudi če bi bil Kristus stopil med nje, da bi jih pomiril in jim govoril o večni ljubezni, bi ga z bajoneti prebodli.«

Metod je šepetal tako prepričevalno, da je Veronika za hip umolknila. »Ne, tega vam ne morem verjeti,« je dejala in premišljala s temnimi očmi,

»poznala sem ljudi, še tu sem jih videla, ki bi bili vse dali za svojega bližnjega. Vera ima veliko moč.«

Metod je okrenil glavo na blazini, da ji je gledal v lice. Domislil se je, kako je včasih zgodaj vstajal in se s Kristusovimi besedami v roki sprehajal po samotnih, v jutranjem solncu lisastih stezah na Rožniku. Kako se je poglobljaj v Kristusove prilike, da bi razumel vse skrivnosti ljubezni in bi se sam prerodil v njej. Kako si je izpraševal vest in si očital, da se mu v Kristusovi ljubezni odpira srce le kadar je sam v gozdu, kakor hitro pa pride zopet med ljudi, je zopet ves sovražen in zavisten. Bil je nesrečen do potrtosti, ker so se mu zdele prilike o ljubezni neskončno lepe in nedosegljive. Kolikokrat se je še kasneje, v burnih mladostnih dneh, spominjal na svoja razmišljanja na jutranjih sprehodih. Kadar je sanjari o človeški popolnosti, je mislil na Kristusov nauk, ki se mu je zdel najgloblji, kar jih je človek izpovedal. Še sedaj na postelji se ni zavedal, da ga je občudoval bolj kot poetično kakor miselno razodetje. Celó v ljubezenskih pismih se je izražal s svetopisemskimi prispodobami.

»Samo enkrat sem videl človeka, ki je imel v očeh Kristovo ljubezen.«

Veronika se je nagnila bliže, bila je uverjena in vesela, da se ji bo sedaj izpovedal in ji pripovedoval o svoji ljubezni. Z nasmehom je prisluhnila.

»Zjutraj smo ležali v redkem gozdičku, ki nas je komaj pokrival. Spredaj pred nami je bilo peklo. Treskalo je, žvižgalo, tulilo, vsi topovi so bruhali ogenj na hribček, ki ga nismo videli, in vendar se je zemlja pod nami potresala. Ko smo izpod vej gledali v solnce, se nam je zdelo, da gledamo v plamen. Vsak hip smo pričakovali, da nas poženejo naprej. Kako so se vlekli minute in kako nas je vsak glas pretresel. Med sabo nismo govorili, le gledali smo se. Krog desete je odšel moj dober tovariš, kadet Goslar, s šestimi možmi naprej. Nosili so municijo. Čez pol ure sta se dva vrnila in povedala, da je Goslarja in še štiri granata tako razmesarila, da niso mogli niti kosov pobrati. Zasvetilo se jim je pred očmi in ga že ni bilo. Potem smo ležali in čakali. Naenkrat so planili v gozdiček Italijani. Ubežali so iz ognja in se vdali. Eden med njimi je imel v komolcu zdrobljeno roko, da so mu štrlele kosti in je kri brizgala iz rane. Na izsušenih, iglastih tleh so se poznale za njim velike krvave sledi. Blizu mene se je zgrudil in se s hrbtom naslonil na deblo. Bil je srednjih let, z lepo, črno, šilasto brado. Nisem se premaknil, nepremično sem ga gledal. Če bi bili videli tiste oči, Veronika, kako so nas pogledale počasi in dolgo, in potem borovec nad sabo, iglaste šope na vejah, zrak in solnce, da so mu kar lesketale od odpuščanja in neizmerne ljubezni, bi bili gledali v Kristove oči. V minuti, v eni sami sekundi so te oči povedale, da bolj ljubijo ljudi in zemljo, kakor bi jo mogli milijoni ljubiti.«

Veronika, v kateri so se erotična čustva spajala z mističnimi vizijami, je bila vsa prevzeta in je globoko vzdihnila: »Če bi mogla imeti njegovo vero!«

Metod je zmajal z glavo: »Takrat ni imel nobene vere, njegovo srce je samo ljubilo, kakor se more le pred smrtjo ljubiti. Kristusova vera je bila samo ljubezen, ki jo v tisočletju ne zmore človeško srce. Vero so šele potem naredili.«

Veronika ga je ginjena od pripovedi prijela za roko in jo stisnila. »Kaj je bilo z njim? Ste ga rešili?«

»Ne! Naenkrat mu je padla glava na stran, streslo ga je in oči so se mu zaprle. Lice mu je posinelo, skoraj pozelenelo in ustnice je imel vse modre. Zdrknil je na tla in se ni več ganil. Ko smo ga obrnili, se je pokazalo, da je imel tudi hrbet dvakrat prestreljen. Proti večeru smo odšli in smo ga pustili ležati. Saj jih leži toliko, da bi se krokarji vse zemlje lahko za več let nažrli, če bi se ne bali streljanja.«

V sobi je vladala gluha noč. Bolniki so po večini že vsi spali, smrčali in stokali v snu, le sem in tja se je kdo začudeno dvignil in pogledal na Metoda in Veroniko, ki se je zopet zavedela opravila, vstala in obšla postelje. Kmalu se je vrnila in sedla nazaj.

Medtem ko se je vračala in se zaskrbljena vprašala, »ali je greh, da ga tako rada poslušam?«, se je Metod zdrznil. Zapeljati sem se dal in preveč sem se zagovoril.

»Ko sem stopila med redovnice, sem imela prijateljico, ki bi bila dala življenje za človeka.« Veronika je mislila na Marto. »Pa ji ni bilo dano, služiti Bogu, morala je iz reda.« Skoraj sramežljivo je pristavila: »Bila je nezakonski otrok.«

»In zato ni smela ostati v redu? Ali nezakonske ne morejo biti usmiljene sestre?«

»Ne,« je zašepetala Veronika, »ker so otroci greha; zato ne morejo Bogu z vsem srcem služiti.«

»Vem za papeže, ki so več grešili kakor navadni ljudje.«

Veronika je vedela, da bi ga morala zavriniti, a jo je otroška zvedavost premagala, da je pozabila.

»Naš kurat je v oficirski menzi vse noči prepil in prekvarjal. V Galiciji, blizu Nadworne sem ga videl, kako je opravljal svečeniško službo.«

»Na svetu so različni ljudje, Bog pa je le eden,« je vzdihnila Veronika.

»Ono noč, ko so Rusi razdejali ves regiment, sem bil v lazaretu in nisem niti streljanja slišal. Zjutraj so me navsezgodaj prebudili in mi povedali, da se umikamo. Vsak je pobral, kar je mogel in zbežal. Sam nisem vedel, kaj bi storil. Dva moža sta po grapi prinesla težko ranjenega. Ponudil sem jima pomoč in počasi smo ga nosili navzdol v dolino, kjer se je lazaret ustavil. Ranjenec je ves čas pretresljivo stokal. Blizu nizkega plota je stala bela miza, za njo zdravnik — imeniten Čeh — v beli halji. Ljudje so se po večini razbežali, le nekaj jih je še ostalo. Zgoraj, na zaraščenem vrhu so ves čas regljale strojnice. Nič nisem vedel, kaj se godi, nobenega znanca nisem videl. Vlegel sem se blizu mize na trebuh, podprl glavo in čakal. Zdravnik je bil že vaju, snažil je nož, sekirice in drugo orodje. Kmalu so jih pričeli nositi. Slekli so prvega in ga položili na mizo. Videl sem, kako ga je zdravnik pregledal, zmajal z glavo in mu nekaj šival. Potem so ga zopet za silo oblekli in položili za plot, da je imel noge obrnjene proti meni. Gledal sem drugega, kako mu je zdravnik rezal in sekal nogo, mislim, da v kolenu. Neznansko je kričal, kri je curljala z mize. Onstran plota je rasla koruza in daleč naprej so se videli smrekovi hribi in nad njimi solnčno nebo. Okoli mene so letali kačji pastirji. Tudi drugega ranjenca so položili za plot. Tretji je imel zopet strel v trebuhu. Nekaj časa so ga šivali in položili za plot. Dobro se še spominjam, kako je prihitel neki ordonanc s prebito roko in pripovedoval zdravniku, medtem ko mu je kar stoje čistil in zavezoval rano, da zgoraj na vrhu polkovnik čepi sam

pri strojnici in strelja. Zdravnik je molče poslušal, vso haljo je imel že okrvavljen. Na mizi je že ležal skozi prsa prestreljeni starejši mož, ki se mu je kri vlivala iz ust. Zdravnik je hitro odpravil ordonanca in se sklonil nad mizo. Dal je kratko znamenje, moža so vzeli z mize in položili drugega nanjo. »Daj konjaka!« sem slišal zdravnika. Strežaj je skočil in prinesel veliko steklenico, ki jo je zdravnik nagnil in pil v dolgih požirkih. Kako se je konjak v solncu svetil! Občutil sem strašno žejo, toda vode ni bilo videti. Medtem je od nekod prišel kurat in se nekaj menil z zdravnikom. Strežaj je prinesel štolo, ki mu jo je veter odpihoval. Kurat je v roke vzел križ in stopil k plotu. Pokleknil je k prvemu in nekaj momljal. Dal mu je poljubiti križ in se prestavil k drugemu. Takrat sem šele premislil, da oni tam za plotom umirajo. Nekateri so hropili, drugi ječali, dva sta ležala čisto mirno in postajala vedno bolj voščena. Pri drugem je nekaj pozebral in napravil križ. Potem sem slišal: »...se kesaš... od vsega srca... Kristus.« Klečal je pri tretjem, ki je žalostno odpiral oči in ponavljal za njim: »...od vsega srca... Kristus.« Naenkrat se je poskušal dvigniti in je strašno zavpil: »Ne umreti... ne umreti!...« Strežaj, ki je hodil za kuratom in pobiral legitimacije, mu je že segel za pas. Mož se je malo umiril, samo ječal je in na vse strani odpiral oči: »Žena... naročite... otrok... moj...« Kurat se ni menil za njegove besede, vklepal mu je križ v roke in nekaj momljal. »...Boga edinega...« Potem se je sklonil, mu zaprl oči in pokleknil k drugemu, ki je medtem že sam, brez vsake tolažbe izdihnil. Drugega za drugim so pokrili s plašči, da bi se ne pasle po njih muhe in kačji pastirji. Pogledal sem zdravnika, ki je stal z zavihanimi rokavi, ves okrvavljen v solncu. Zdelo se mi je, da si s konjakom poplakuje misli in da čuti več do ljudi kakor kurat, ki jim je dajal zadnjo tolažbo. Naenkrat se mi je zazdelo vse tako strašno preprosto. Pred mano so umirali ljudje, daleč od doma, z bolečinami in brez bolečin, za njimi je rasla koruza, nad njo je solnce sijalo, kačji pastirji so švigali med travo. Zazdelo se mi je, da ni vojske, in da v lepem, solnčnem jutru nobeden nič ne ve. Tako odveč je bil kurat, vsa njegova služba in prigovarjanje, če se kdo kesa. Nobenemu ni olajšal bolečine ne zadnjega vzdihla. Kako bi lahko ljudje, ki niso nič vedeli zakaj, umirali brez njega? Nobene groze nisem občutil. Smrt je šla kar mimo, kakor solnce nad koruzo, ki je stala za plotom. Vstal sem, kakor da se me ljudje in smrt prav nič ne tičejo. Zapustil sem lazaret in šel nazaj. Nikogar ni bilo, da bi ukazoval, vsak je šel, kamor je hotel. Po zelenih travnikih, med brezami in jelšami sem hodil, preskakoval potoke, ves vesel, da živim. Na vojsko še pomislil nisem. Med ločjem se je vzdignila čaplja, zdaj je zažvrgolel tič, nisem se mogel do sitega nagledati zelenja in solnca. Popoldne sem prišel v neko vas, kjer so stale kuhinje na trgu med hišami. Rezali so odojka in nalagali vsakemu, kolikor je mogel pojesti. Regiment je bil razbit in kuharji niso vedeli, kam bi z menažo. Vabili so še dekleta in nazadnje je jedla vsa vas. Slišala se je harmonika, nekje so pili in plesali. Ko sem se najedel, sem šel dalje in počakal noč sredi polja. Pokril sem se s plaščem in zaspal. Zjutraj, ko se je spet zbral regiment, so mi pripovedovali, da je prišel kurat proti večeru v vas, pil in plesal z deklinami do zore. Vse, kar so mu umirajoči naročili, je gotovo še tisto noč pozabil. »

»Vsi smo ljudje,« je vzdihnila Veronika z notranjimi očitki, ker se ji je tako mišljenje že po vzgoji upiralo.

»Če ljudje od koga pričakujejo, da ni navaden človek, in mu tudi zaupajo, da ni, potem bi ne smel biti.«

»Tudi med sestrami sem spoznala napake. V začetku me je zelo potrlo, potem sem pričela gledati samo nase.«

»Naš kurat se ni v nevarnosti nikoli prikazal. Svojo službo je prav tako opravljal kakor kuharji. Kadar je bil hud ogenj, po več dni niso pripeljali menaže. Ljudje so lahko umirali brez kurata in brez menaže.«

Veronika mu ni ugovarjala. Tudi sedaj, ko se je Metodu zdelo, da govori pametno in ji pripoveduje, kakor resnično misli, ga je Veronika v srcu opravičevala, da so mu grozote zmedle um, in ga je imela še rajši. Sklenila je, da ga mora rešiti.

»Jutri zjutraj pojdete z mano na vrt. Nerada bi vas prepustila drugi sestri, če bi prišel zdravnik. Do večera sem prosta in vas bom že izgovorila. Naročila bom sestri. Sedaj morate zaspiti, pozno je že.« Pri zadnjih besedah je vzela njegovo roko v svojo, kakor bi ga hotela pomiriti.

»Obljubite mi, da boste zaspali,« je prisrčno prosila in mu gladila roko. Metod je gledal nad sabo žareče oči in žal mu je bilo, da že odhaja.

»Spati?« je vprašal z grenkim glasom. »Ne maram spati, potem ne vidim smrti, ki jo najrajši gledam.«

»Če me imate malo radi, ne govorite tako,« je prosila in mu vroče stisnila roko. Metod je živo občutil, da mu je zelo naklonjena. Moral se je premagati, da ni sam posegel po njeni roki, ki mu jo je hitro izmaknila in stopila za zaslon. Smeje si je zakrila lice z dlanmi in šepetala: »Moj bog, kaj sem rekla: če me imate malo radi.« Namesto da bi se srce jezilo, se ji je smejalo. Še med molitvijo se je oglašalo in jo begalo.

MRTVEMU BRATU

JANKO SAMEC

I.

*Moj daljni brat, ki mrtev v zemlji črni
z očmi steklenimi pred sé strmiš,
kot da od hrepenenja spet trpiš,
nikar na svet se ta več ne povrni!*

*V njem naši snovi, zlati in srebrni,
so spet pribiti na trpljenja križ —
Ki si verjel v človekov paradiž,
pred njim z dlanjó si zdaj oči zagrni!*

*Nad nami spet se sprožil je vihar,
mi v njem gremo se na valovih barke —
a človek, veš, nespreten je mornar!*

Rad v dušo bi si vlovil sončne žarke...
Kako naj uzre jih skoz strasti vihar,
bodeče žice zid in strelske jarke?

II.

Še pomniš one dneve in noči,
ko svet nenadno pal je z vseh tečajev,
in zagorelo v njem je od vseh krajev
od ognja, ki živó v srce skeli?

O, kamor zrle žejne so oči,
nikjer več trdnih ni biló držajev:
sam svet utvare, praznih pomišljajev,
ki v njih nikjer za kaj prijeti ni!

Življenje je hodilo v noč brez cilja
in človek v njem je plesal zadnji ples,
kot mu je zaigrala smrt — šembilja.

Resnica pa, ta božji dar nebes,
se mu je izprevrgla v meč nasilja,
ki je krojil pravico kar počez.

III.

Vsak duh je klonil in postal ponižen
služabnik vsákogar, ki moč ima;
in bil naprodaj je za pest zlata,
z nobenim v mislih svojih več navzkrižen.

Kot ovca hodil volk okrog ostrizen
je po cestah vesoljnega sveta,
da se krvi človeške nasesa,
na zunaj za vse dobro vnet in brižen —

A strast skalila je srca tolmune
in duše so postale dom never,
plen za vse policiste in vohune.

Tako prispel je človek v svoj večer!
In kdor mu je zapel na nove strune,
temu pred nosom so zaprli dver!

IV.

*Tak bil, moj mrtvi brat, je tisti čas,
ko v njem midva sva za svoj sen živila:
ti v daljni Rusiji, kjer se spočela
je borba za človeštva nov obraz,*

*a mene vrgel usode je ukaz
v domači zemlji, ki je baš trpela
najbolj ponižana, na nova dela —
In kaj zdaj gledava spet ti in jaz?*

*O, kot pri stolpu slavnem Babilona,
ko baš dosegel vrh bi bil nebes,
da bil človeških del bi vrhnja krona,*

*roke usode so posegle vmes:
Ta najin svet od vzhoda do zatona
se zopet vrgel je v krvavi ples!*

V.

*In zdaj pred njim stojiva mrka, nema...
ti v svojem grobu, jaz pa mučno živ,
in gledava, kako ta dan je siv.
čepprav nebeško sonce ga objema.*

*Težko pri duši nama je obema,
ker ti mordà in jaz mordà sem kriv,
da preko teh svetá duhovnih njiv
ljubezni žar se komaj vidno vnema! —*

*Če pa nikjer ni krivde teh usod,
ker pot do sonca vodi skoz temine
in večno tak je bil človeški rod,*

*zamró naj v veri naju bolečine,
da treba vnovič iti bo na pot
v goró za njim, čepprav spet iz doline!*

SLUTNJE

1 GO GRUDEN

*Žamet tvoje tople kože,
ki jo moja roka boža,
je mehák kot listi rože,
ko vonjiv jo mrak obkroža.*

*Vtonil v čudno sem omamo,
svet od nje je ves zastrt;
ko da sem te pustil samo,
mislim na jesen in smrt.*

*Ko prav vse bo pokošeno,
kaj takrát bo, draga, z nama?
Kot sva zdaj v življenju — eno,
v grobu bova sama, sama.*

ČLOVEK IN RASTLINA

O MIČURINU — VLAD. KERSNIK

Ko se je človek, takrat še na pol zver, naveličal potepati se po zemeljski krogli, je bil nenadoma privezan na rastline (Timirjazev je kot geslo svoji poljedelski razstavi l. 1896. v Nižnjem Novgorodu zapisal, »da je treba ljudi osvoboditi od oblasti zemlje,« ker človek ni vezan na zemljo, ampak na rastline. Na tej razstavi je dokazal, da more rastlina rasti v vodni raztopini elementov, ki so ji potrebni za hrano). Rastlinski list je tvornica vseh organskih substanc, t. j. človeške in živalske hrane. V zelenem rastlinskem listu se sončna svetloba in toplota spreminjata v škrob, sladkor, masti itd., v klorofilnem zrcu se sonce spreminja v kruh. Rastlina je sredstvo in produkt poljedelstva, je izvir zemske sile in življenja. Ko bodo kemiki doumeli ves ta, najbrže zelo preprosti proces, ki se že nekaj milijonov let odigrava v zelenih rastlinskih listih, bodo čez noč izginili fabriški dimniki, namesto premoga, koksa in bencina se bo po steklenih retortah pretakala čista sončna energija in poganjala motorje. Tedaj ni čudno, če je pisal Mičurin o rastlinah:

»Sveta misel mojega življenja je vedno bila želja, da bi se ljudje ustavljali pred rastlinami z istim interesom, prav tako s pridržanim dihom, kakor se ustavljajo pred novo lokomotivo, pred izpopolnjenim traktorjem, še neizdelanim kombajnom, še nepoznanim samoletom ali pred drzno mašinsko konstrukcijo.«

Mičurin: »Rezultati šestdesetletnega dela« Selhoz-giz, Moskva 1936.

Človek se je po dolgih tisočletjih nemirnega potepanja naselil tam, kjer so bile rastline ali pa kjer jih je mogel zasaditi, da so mu dajale plod

(kulturne rastline). Človek je prodiral in si osvajal zemeljsko površino s pomočjo rastlin. Nedvomno so na stalno človekovo naselitev vplivali tudi drugi činitelji, predvsem stopnja družbenega razvoja (Indijanci), toda tam, kjer ni rastlin, tam se je družbeni razvoj zaustavil in človek je ostal nomad in lovec (Eskimi). Rastlinstvo je ena izmed številnih postavk v vrednostnem spreminjanju človeštva.

Kakor človek in žival se je morala tudi rastlina za svoj obstanek neprestano boriti. Borila se je z zunanjimi činitelji, borila se je z ostalimi organizmi za svetlobo, toploto, vlago in mesto na zemlji. Človek in žival se aktivno borita. Rastlina take borbe ni zmožna. Razmnoževanje in razširjanje sta njeni edini sredstvi v boju za življenje. Neprestano življenje, nenehna borba pomeni nepretrgano razmnoževanje in razširjanje.

Dokazano je, da se je človek sam razvijal duševno in telesno v borbi. Čim bolj je izpopolnjeval svoje orožje, da je mogel z njim lažje ubiti žival in sočloveka, tem bolj se je razvijala njegova telesna in možganska struktura. Človek se je učil v lastni krvi. Ni torej čudno, če je vojna industrija najbolj razvit del naše klavrne civilizacije, ki neprestano in sigurno umira in ki v svojem objemu drži 89.55% vsega človeštva. Dandanes je pač potrebno izredno mnogo poguma, da kljub počasnemu razvoju od kamnitega noža do magnetskih min verujemo vendarle v napredek človeške družbe in njene civilizacije v smeri od motike do »kombajna«.

Rastlina se je v večnem boju neprestano po številu in vrednosti spreminjala. Te spremembe so se odigravale v smeri protislovnega razvojnega procesa od nižjih enostavnih do višjih, vedno bolj zamotanih rastlinskih organizmov. Tako so v tem razvoju s pomočjo prirodne selekcije, preoblikovanja (hibridizacije, prilagojevanja itd.) in dedovanja nastajale vedno nove rastlinske oblike in mutacije, za človeka zdaj pozitivne zdaj negativne. Preko mnogih pokolenj so se v rastlinskih organizmih izoblikovala in utrčila različna nasledstvena svojstva. V rastlini so se kopičile ene, a druge manj važne lastnosti so se umikale. Kombinacije teh lastnosti so izid vplivanja zunanjih in notranjih činiteljev.

Doumeti ves ta proces nastajanja novih in izginjanja starih rastlinskih vrst, razumeti osnovno mehaniko tega razvoja, bi pomenilo dobiti v roke orožje, s katerim bi bilo mogoče ta razvoj tako usmeriti, da bi nove rastlinske oblike po gradnji ustrezale zunanjim pogojem, po produkciji pa človekovim zahtevam.

1694. l. je Camerarius s poskusi dokazal moške in ženske organe v cvetu ter opozarjal na možnost križanja in s tem na ustvarjanje novih rastlinskih oblik.

1717. l. je Anglež Thomas Frayguild ustvaril prvi umetni križanec s križanjem dveh vrst nageljnov, okrog l. 1760 je Gotlieb Kellmeister izvršil že na ducat poskusov s križanjem. Toda vse to so bili le slepi poskusi z več ali manj slučajnimi uspehi. Za uspešno ustvarjanje novih rastlinskih oblik s pomočjo križanja je bilo potrebno pred vsem dvoje: poznati zakonitosti križanja oziroma dedovanja posameznih lastnosti in na osnovi teh zakonitosti predvideti in v naprej določiti sestav križanca.

1865. l. je Mendel položil temelj sodobni genetiki.

Toda Mendel je svoje zakone gradil na poskusih, ki jih je izvršil na enoletnih rastlinah čistih vrst in v idealnih pogojih v cvetličnjaku. Tako delo sicer dopušča izredno znanstveno natančnost, vendar rezultati praktič-

no prečesto ne pomenijo mnogo, zaradi tega tudi ni čudno, da sta se dva velika ustvarjalca novih rastlinskih vrst — originatorja — Luther Burbank in Ivan Vladimirovič Mičurin pri svojem delu mnogo bolj sklicevala na Darwina kot pa na Mendla. Burbank je še v svojem zadnjem letu napisal žolčno obrambo nekemu ameriškemu učitelju, ki je bil odpuščen, ker je v šoli razlagal darwinizem.

Darwin je v vsej širini in globini doumel in razložil osnovno zakonitost razvoja vseh živih bitij in je tako odprl široke perspektive za praktično delo, ustvaril je možnost, da se človek, oborožen z znanostjo in tehniko, vmeša v naradni razvoj. Delo Mičurina in Burbanka je njegove »principe« nepreklicno potrdilo.

Mičurin je začel svoje delo kot reven pomočnik postajenačelnika v Kozlovu, v enem izmed zatohlih, provincialnih srednjeruskih mestec, v kakršnih se je odigral Gogoljev »Revizor«. Kot dvajsetletni mladenič se je Mičurin zamislil nad čudnim problemom: kako izboljšati drobna in kisla jabolka, ki mu jih je vsako jesen dajal njegov mali sadovnjak.

Mičurin je začel svoje delo v letih, ko so po Evropi odmevali zadnji akordi velikega in mogočnega festivala, ki si ga je priredilo mlado meščanstvo ob svojem kronanju. Bila so to leta, ko so se kazali že trdni znaki propadanja meščanske hegemonije. Delirium tremens je kot nezatajljiv simptom počasnega, a sigurnega umiranja pretresel vso rusko fevdalno-meščansko gospodo. Policija je neusmiljeno masakrirala med delavskimi organizacijami. Vedno znova so pokale bombe blaznih nihilističnih atentatorjev. Marx, Engels, Proudhon, Bakunin, Herzen, Bjelinskij, Darwin, Ribot so bila imena, ki so kot svetilniki gorela ob poti na nov planet, kjer naj bi prenehal ta naš revni uvod v zgodovino in bi se začela odigravati resnična zgodovina človeka in njegove kulture, kjer naj bi se človek, rešen ekonomskega, socialnega, političnega in kulturnega nasilstva in izkoriščanja, osvobodil tudi prirode in njenih »temnih sil«. In proti temu novemu planetu se je napotil tudi Mičurin z drznim geslom na ustnih:

»Ne smemo pričakovati milosti od prirode,
sami si jih moramo vzeti — to je naša naloga!«

Z izredno potrpežljivostjo in upornostjo je začel Mičurin delati. Ločen od ljudi, od tistih ubogih, gonzagovskih, uradniških kreatur, ki životarijo po vseh provincialnih krčmah, je dneve in noči presedel nad knjigami in iskal izhoda.

V osemdesetih letih je doživljala svojo ceno teorija o aklimatizaciji rastlin. Zgrajena je bila na površnem studiju, na statičnem raziskovanju rastline in na krivi predpostavki, da je s tistimi najbolj preprostimi metodami, s katerimi je priroda skozi stoletja in tisočletja ustvarjala nove rastlinske forme, mogoče prehiteti prirodo samo. V resnici pa je treba za tak cilj razumeti bistvo naravnega razvoja, ne samo njegove najbolj vidne izraze, poudariti ene in zakriti druge strani ter ga tako kondenzirati v novo metodo, v toliko efektnejšo od naravne, v kolikor bi bila zares zgrajena na tisočletnih izkušnjah naravnega razvoja. Popolnoma je razumljivo, zakaj je pri ustvarjanju te metode darwinizem dosti več koristil kot pa mendelizem.

Deset let je Mičurin zapravljal z aklimatizacijo, dokler se ni jasno pokazalo, kako površna je ta metoda. Prvikrat je Mičurin podvomil v oficialno

znanost, ki so jo izza moskovskih in sanktpeterburških katedrov razglašali profesorji, ne znanstveniki, ampak le lojalni someščani.

Srečanje z nekim krimskim sadjarjem učenjakom je Mičurina napotilo h križanju, ki je odpiralo neprimerno večje razglede kot aklimatizacija. Zopet so se začela leta trmastega študija in dela, a tudi največje bede in pomanjkanja. Zapustil je službo na železnici in se preživljal samo še s svojim sadovnjakom, tako da z družino večkrat ni imel kaj jesti. Prvi uspehi so zanesli njegovo slavo daleč za mejo, doma pa so ga proglašali za diletanta in vulgarizatorja znanosti. Bil je popolnoma osamljen. Od napol-inteligence ga je ločilo sovraštvo, od kmeta pa ga je ločil prepad, ki ga je carski režim namenoma in načrtno ustvarjal med uradniki in ljudstvom.

Z natančnostjo in ljubosumnostjo samouka je studiral Darwinove botanične študije (*»The effects of the cross and self-fertilisation«* 1876) in Mendlove genetske razprave. Pri praktičnem delu pa je ostal popolnoma brez kompasa. Z zakoni Mendlove genetike si ni vedel pomagati. Brez orožja, brez varnega kažipota je obstal pred nešteto popolnoma novimi znanstveno-praktičnimi problemi. Zanesi se je mogel samo še na lastne izkušnje in lastno iznajdljivost. S čudno intuitivno silo je vedno našel pravo pot. Sploh je bil Mičurin mnogo bolj intuitiven človek kot pa znanstvenik in prav zaradi tega je ostal marsikateri poskus nedodelan, zavrgel je marsikaj, kar sicer ni imelo neposredne praktične vrednosti, kar pa bi lahko znanosti mnogo koristilo. Mičurin svojih poskusov ni delal iz kakšnega larpurlartizma, tudi ne iz kakšnih znanstvenih nagibov, temveč zgolj iz praktične potrebe. Tako si je polagoma preko težkih razočaranj in uspehov gradil svojo delovno metodo, s katero je hotel sive in mrzle ruske stepe spremeniti v sadovnjak. Jug presaditi na sever, je bila Mičurinova deviza. Kakor je bil ta cilj spočetka nejasen, vendar je v teku let in dela dobival vedno bolj stvarne oblike:

»1. Uvesti gospodarsko vredno sorto sadja.

2. ustvariti severno sadjarstvo, t. j. prenesti jablo, hruško, slivo, višnjo bliže k polarnemu krogu, a take južne kulture kot so trta, marelica, breskve pa presaditi v srednjo, mogoče tudi v severno cono.

3. spremeniti nekatere divje rastline v visokokulturne.

4. ustvariti popolnoma nove rastlinske vrste, ki bi bolj odgovarjale našim zahtevam.« (Iz knjige: Molodčikov: *Tvorcy novyh rastenij*. Ogiz. Gaiz. Moskva 1936.)

Mičurin si je preskrbel v svoj sadovnjak neko južno, nežno drevesce in ga vzgojil v svojem cvetličnjaku. Ko je drevesce zacvetelo, je cvetove kastriral in jih zavrnil v mešiček iz svilene papirja. Nekaj dni za tem je kastrirane cvetove oplodil s prahom neke domače jablane, ki je že leta in leta rasla v njegovem sadovnjaku in mu dajala piškavo drobnjad.

»To (križanje — op. por.) je dajalo križancu možnost, da združi v sebi podedovano lepoto in okus inozemske, a hkrati tudi odpor nost domače krajevne vrste!« (Mičurin: Rezultati.)

Toda Mičurin se je uštel. Križanci so se ne glede na Mendlove zakone nagibali v stran domače, krajevne vrste, dokler niso skoraj popolnoma podivjali. V semenu in še kasneje za časa rasti hibrida se v njegovih stanicah bore med seboj geni južnih in domačih vrst. Borbo pa odločijo zunanji činitelji, ki so to pot vplivali tako, da so se morali geni južne rastline

umakniti. To je bilo osnovno Mičurinovo spoznanje: razporeditev genov je bila tu odvisna od zunanjih faktorjev. Zaradi tega je Mičurin začel zavestno izbirati roditeljske pare. Križal je rastline, ki so rastle geografsko daleč ena od druge, a hkrati tudi daleč od kraja, kjer naj bi rastle križanec. S tem se je izognil neuspehom.

Borba genov za prevlado se ne vrši samo v embrionalni periodi hibrida, t. j. za časa oblikovanja semena, ampak tudi za časa njegove rasti. Mičurinu se je dogodilo, da mu je križanec v posameznih letih dajal različne plodove, dokler se seveda ni »uravnovesil«. Na izid te borbe ne vplivajo samo zunanji pogoji, ampak še drugi činitelji; tako dopušča križanje nešteto možnosti za razmestitev genov in

»delati kakršne koli proračune in načrte pri križanju je popolnoma jalovo delo!«

(Mičurin: Rezultati)

Zdaj se je v razvoj aktivno vmešal Mičurin in po svojem znanju in intuiciji začel križanca vzgajati tako, da bi zmagali oni geni, ki so bili potrebni za novo vrsto. S to metodo vzgajanja je Mičurin dokazal, kako globoko je dojel medsebojno zvezo vseh faktorjev, ki vplivajo na razvoj posamezne rastline, in kako ostro je čutil, da je rastlina le del okolja, v katerem živi, se z njim spreminja in razvija. Tu je bil Mičurin prvi, ki na rastlino ni gledal statično, ampak je proučeval dinamiko njenega razvojnega procesa na posameznih razvojnih stopnjah, v določenih zunanjih pogojih. Do vseh potankosti je Mičurin izdelal to vzgojevalno metodo, ki se je začela z umetno selekcijo in ki je združevala precepljanje, sekundarno križanje, navodila o tleh itd. itd. S to metodo je Mičurin mogel načrtno ustvarjati nove sadne vrste, vrednostnejše in odpornejše.

Vse to Mičurinovo delo je bil nezatajljiv in nepobiten protest zoper vso oficialno botanično znanost, ki ni imela niti trohice avtokritike in ki se je izgubljala v jalovih problemih. Ta znanost, stisnjena v carsko uniformo, je Mičurina proglasila za diletanta, njegovi uspehi pa so ji bili »nezakonski otroci«. Ti oficialni znanstveniki so se s svojimi rastlinami zapirali v cvetličnjake, tako da so jim rastline bolehale na klerozi, čepeli so med knjigami, ustvarili pa ničesar. Tudi Mičurin se je zaprl v cvetličnjak in marsikatero noč je prebedel nad knjigo, toda oddaljen se je od žive prirode samo zato, da bi jo mogel bolje razumeti. Mičurin je prirodi zopet vrnil rastlino in jo predelal z znanjem, nabranim v knjigah in cvetličnjaku.

Pokazalo se je, da večkratno križanje enega in istega para ne daje nikdar enih in istih rezultatov:

»Očitno je, da dopušča priroda pri svojem ustvarjanju neskončno variacij, nikdar pa ne dopušča ponavljanja!«

(Mičurin: Rezultati)

Vsak križanec ne podeduje samo lastnosti svojih direktnih staršev, ampak tudi njih daljnih prednikov in sorodnikov. Smer dedovanja teh lastnosti je odvisna, kot že omenjeno, od nešteto činiteljev. Praktično ni mogoče nikdar govoriti o enaki konstelaciji teh zunanjih činiteljev, zato ni čudno, če se v križancih javljajo vedno drugačne kombinacije posameznih lastnosti.

»Zaradi tega ne smemo nikdar delati proračuna po Mendlovih zakonih... Če pa se motim v tej svoji trditvi, tedaj vas prosim, dajte mi trdnih osnov, da bi mogel zbežati iz tega labirinta nerazumevanja. Samo nikar ne predlagajte nikakršnih navadnih in

nedokazanih hipotez. Sam bi jih tudi brez tega mogel postaviti celo vrsto, toda s tem stvari ni prav nič pomagano!»

(Mičurin: Rezultati)

S tem je Mičurin ovrgel absolutno vrednost mendelizma.

»Nikakor ne zanikujem pomena in pravilnosti Mendlovih zakonov, nasprotno; trdim pa, da je treba Mendlove zakone popraviti in dopolniti.« (Ibid.)

Popraviti in dopolniti v toliko, v kolikor ne veljajo za mešane vrste in za kulturne rastline, katerih križanci podedujejo tudi lastnosti originatorju neznanih prednikov in sorodnikov.

Na prvi strani formalne genetike stoji zapisano, da je križanje med rodovi jalovo. Mičurin je ta aksiom nepobitno podrl. Medrodovno križanje mu je uspelo ali samo od sebe ali pa s pomočjo »vegetativnega zbližanja«, t. j. s precepljanjem približati dva sadova. Prav na ta način je presadil breskve na sever.

Tako je Mičurin presajal jug na sever. V njegovem sadovnjaku je rastlo najzlahotnejše južno sadje. Tako je Mičurin štirideset let garal pod carskim režimom, v največji bedi. Na predvečer svetovne vojne je utrujen zapisal:

»Prešla so leta in sile so izčrpane... Skrajno žalostno je, toliko let pregarati v splošno korist in na starost ne imeti nikakršnega zadoščenja.«

»Prešla so leta in sile so izčrpane... Toda zdi se, kakor da tega ni pisal o sebi, temveč o carskem sistemu, pod katerim se je štirideset let neprestano mučil s svojimi poskusi, osamljen, nepoznan, večkrat sebi in družini v napoto.

»Sile so izčrpane,« res, sile carizma so bile izčrpane. Ko je zapokalo v zarjavelih ležajih te stare družbe, ni bilo več sil, ki bi mogle zaustaviti definitiven propad. Carski sistem je bil likvidiran enkrat za vselej, nepreklicno, po logiki človeškega napredka in splošnega blaga. Ko je preko ruske zemlje zaplalo novo življenje, je znova zaživel starec, ki je na predvečer tega apokaliptičnega plesa zapisal trudne besede: »Sile so izčrpane.«

V Kozlovu so še streli pokali po ulicah. Na komisariat je prišel upog-njen starec, razbrazdanega čela, živih in inteligentnih oči.«

»Jaz sem Mičurin,« je dejal, »hočem delati za novo oblast.«

V novi državi je Mičurin, kakor sam pravi, doživel novo mladost. V prerojeni zemlji, ki se je zvijala še v težkih revolucionarnih krčih, v času omahovanj, bede in velikega trpljenja, v času, ko je jeziček na vagi nihal še zdaj sem zdaj tja, se je Mičurin zopet zatopil v svoje delo. Urejene so bile njegove razmere. Zgradili so mu laboratorije. Dobil je znanstveno izšolane sodelavce.

»Nova država mi je dala vse potrebno, vse, kar si more eksperimentator želeči za svoje delo.«

(Mičurinovo pismo; iz knjige M.: »Rezultati«)

Enkrat za vselej je padla stena, ki je ločila Mičurina od ljudstva, za katero je toliko let pregaral. To ljudstvo je občutilo Mičurinovo vrednost, Mičurin pa ljudsko hvaležnost. Fantastična ideja: jug presaditi na sever, je postajala resnica. Mičurin je ustvarjal nove in nove plemenite rastline, ki so zacvetele po vseh kolhozih in sovhoznih vrtovih. V Mičurinsku, prejšnjem Kozlovu, so se mladi navdušeni znanstveniki mučili nad najbolj delikatnimi problemi. Mičurin sam se je ustavljal pred najsutilnejšimi

znanstvenopraktičnimi vprašanji kot so pospešenje plodonošenja, elektriziranje cvetnega prahu, röntgenizacija in aeronizacija rastlin. Vse Mičurinovo štiridesetletno, v glavnem praktično delo je dobivalo resen znanstven značaj, in kot sam pravi v že omenjenem pismu, je »iz osamljenega eksperimentatorja, nepriznanega in osmešenega od oficialne znanosti in carskih uradnikov postal vodja in organizator poskusov s stotisoči rastlinami.« Človekovo delo je dobilo popolno priznanje, besede o človekovi sposobnosti kot merilu niso bile več fraza.

»80 let mi je že, toda tista ustvarjalna energija, ki so je polni delavci in kmetje sovjetske zveze, budi tudi v meni, starcu, žejo po življenju in delu pod Vašim vodstvom, po delu, ki naj bo v korist socialističnim ciljem naše nove države.« (Ibid).

»Življenje je postalo drugačno, polno smisla, vse bolj zanimivo in veselo. Zaradi tega morajo tudi rastline in živali postati bolj produktivne, bolj ustrezajoče temu novemu življenju.«

(Mičurin v pismu drugemu vsezveznemu zboru kolhoznikov - udarnikov. Iz knjige M.: »Rezultati«)

Te vrstice kažejo, kako resno je Mičurin, ki ni bil ne revolucionar ne boljševik, pojmoval dolžnosti do družbe, do družbe, ki mu je ustvarila življenjske in delovne pogoje.

Ogromno materiala se je nabralo Mičurinu v zadnjih letih, a ni ga mogel obdelati, prehitela ga je smrt. Zaradi tega je v njegovem delu ostalo še marsikaj nejasnega, neizgrajenega.

V objavi o Mičurinovi smrti je med drugim tudi stavek:

Mičurin je umrl, toda Mičurinovo delo, kateremu je žrtvoval vse svoje življenje, bo večno živelo!«

(Iz knjige Molodčikov: Tvorcy...)

300 novih rastlinskih vrst je Mičurinovo delo. Še za njegovega življenja so bile po vsej zvezi ustanovljene posebne genetske-sadarske postaje, kjer so skušali z Mičurinovimi metodami presajati jug na sever. Mičurinovo sadje raste na Uralu, hruške in grozdje rodi v Sibiriji. Sibirija je bila prej mrtva. Ljudje niso mogli prebivati tam (mislim oni del, kjer ni črnozjema), ker bi zboleli na avitaminozi. Danes je Sibirija zavzeta in čez nekaj let bodo tudi v Sibiriji stale tovarne. Z Mičurinovimi metodami je Cicin ustvaril večletno pšenico, Meister pa pšenico, ki zdrži najostrejšo podnebje. Novi človek osvaja svojo zemljo. Na Uralu pšenica in marelice, v Sibiriji grozdje in po vsej sovjetski zemlji raste južno sadje namesto piškave in kisle drobnjadi. Velika simfonija z večnim motivom o Mičurinu.

»Proletariat je zakoniti dedič vseh vrednot, ki jih je človeštvo ustvarilo v tisočletjih svoje zgodovine!«

To je s popolno upravičenostjo zapisala »Pravda« v nekrologu Mičurinu.

»Sodobno znanost o križanju je ustvaril Mičurin. Toda ne more je vsakdo razumeti. Za to je treba trdno stati na položajih materialističnega razvoja.«

(Lysenko i Prezent: Selekcija i teorija stadijnogo razvitija rastenija, Seljhozgiz. 1935.)

Ni torej čudno, če je Mičurin na čelo svoje knjige »Rezultati šestdesetletnega dela« zapisal Engelsov stavek:

»Za dialektiko ni nič enkrat za vselej ustanovljenega, brezpogojnega, svetega, na vsem in v vsem vidi pečat neizbežnega propada in nič ne more ostati pred njo razen neprestanega procesa nastajanja, brezkončnega prehajanja od nižjega k višjemu.«

(Fr. Engels: Dialektika prirode)

»Ta princip je bil vedno osnovni princip mojega dela,« piše Mičurin in njegovo delo je ta princip nepreklicno potrdilo. To osnovno diamatično spoznanje je zgrajeno na šestdesetletnih izkušnjah praktičnega in znanstvenega dela. Ko je Mičurin to delo začel, brez dvoma še ni poznal diamatičnih principov, toda vedno natančen, z izrednim smislom za realnost in z zdravo, prirodno intuicijo je delal tako, kakor zahteva dialektična filozofija, v kateri je našel potrdilo za svoje delo in v katero so se mu izkristalizirala šestdesetletna spoznanja.

Dialektik ne daje samo natančnega kvantitativnega računa o pojavu, ampak mora vsako stvar proučiti tudi v njenem protislovnem, kvalitativnem razvoju. Zato daje dialektika točen kvalitativni račun o položaju procesa in to v zavisnosti od razvoja okolja in časa. Dialektika dojamne smer tega razvoja in zato more edino dialektika dogajanja predvideti in napovedovati. Dialektični materializem zahteva edinstvo med teorijo in prakso: človekova misel, znanost raste iz prakse, se od življenja oddaljuje zato, da bi ga laže dojela, in svoj cilj doseže zopet v edinstvu z življenjem:

»krogi, ki se sekajo, linije, ki se stikajo in razhajajo.«

Kot taka se je dialektika že nešteto krat afirmirala v zgodovini znanosti in prav Mičurinovo delo je velika afirmacija dialektične metode. Kadarkoli je znanost kolebala, vedno je dialektika našla pravo pot. Ko so konec prejšnjega stoletja zvedeli za atome, energijo, radij itd., je preplašeni fizik zapisal: »Materija je izginila.« Dialektik pa je videl v energiji in atomih samo en eksistenčni način materije več in je dejal: »Ni izginila materija, izginile so samo naše prejšnje predstave o materiji in meja našega poznavanja materije se je premaknila više.«

Mičurin je s svojim delom potrdil osnovno linijo darwinizma: povezanost filo in ontogeneze. Dokazal je, da je z individualnim vzgajanjem organizma možno zavestno usmerjati in preusmerjati evolucijo, t. j. spreminjanje dednih lastnosti organizma. Spencerjevi sangvinični formuli: »ali se podedujejo pridobljene lastnosti ali pa ni evolucije«, je dal trdna tla in konkreten pomen, ko je simptome te evolucije postavil v zavisnost od zunanjih in notranjih razvojnih faktorjev organizma. Ni torej čudno, če oficialna znanost ni hotela dati Mičurinu državljanstva, saj je s svojim delom utrjeval darwinizem, ki ga nekateri idealistični diletanti še dandanes zavračajo, še več, utrjeval je dialektični materializem v vseh detajlih, od osnovnega principa o razvoju, preko nauka o skokih evolucije pa do edinstva teorije in prakse.

V Mičurinovem delu je bilo mnogo slučajnega, marsikatera vrsta je bila samo mutacija, vendar ni mogoče zanikati, da ne bi bil šel smotrno k svojemu cilju.

»Živimo v takem času, ko se visoko priznanje človeka ne sestoji samo v tem, da razlaga svet, temveč da ga tudi spreminja — ga dela lepšega, zanimivejšega in smiselnejšega,«

je pisal Mičurin v pismu komсомolcem. — Spremeniti svet tako, da bo človeku laže živeti.

To je deviza tistega sveta, ki šele nastaja, to je deviza novega humanizma, konkretnega humanizma, ki se ne izgublja na eni strani v jalove spekulacije, na drugi strani pa se izkrivlja v pohoto in nihilizem. Na eni šestini zemeljske krogle postaja velika humanistična ideja stvarnost: človek postaja gospodar. Človek ni več začaran v ris »temnih prirodnih sil«. Človek postaja os sveta. Tajna za tajno se izgublja in Mičurin je bil v prvih vrstah onih, ki so delali na to, da svet izgubi mistično tenčico, in ki so verovali, da je človek vsemogočen. Na liniji tega dela in te vere je Mičurin presadil jug na sever, dal je kruha neštevilnim ljudem. Pri 56° C mraza raste v Rusiji 120 vrst jablan, 14 vrst hrušk, 8 sort višenj, 7 sliv, 24 kulturnih jagod, malin, robid itd.

Mendel ni verjel v to, kar Mičurin, zato je obstal na pol poti. Obstal je takrat, ko bi moral iz svojega cvetličnjaka zopet stopiti na sonce. Kot prikovan je obstal pred belo črto, ki mu jo je fakir začrtal sredi sobe na tla in mu zabičil, da ne more čez njo. In tako stoji še danes začarana vsa oficialna znanost in apatično bulji v beli ris na tleh. Fakirska psihoza je psihoza današnjih dni. Stojimo pred belo črto in vprašanje je samo, kdo bo imel moči in poguma prestopiti to črto. Mičurin je imel ta pogum in to moč. Nadaljeval je tam, kjer je Mendel končal.

Tako raste človekova pomembnost in veljava v vsem življenju — gospodarskem, socialnem in političnem. Če je Ideja edina sila, ki lahko pomaga človeštvu iz tega razrednega blata, tedaj je objekt in subjekt te ideje samo človek. Treba pa je trdnega ozadja, trdnih temeljev, da postane to najosnovnejše in najpreprostejše dejstvo tudi življenje. Človek mora nekaj predstavljati... in stvarno nekaj predstavlja. Človekova veličina raste s trdno in uporno rastjo prav iz zemlje in skozi vsako delo zveni človekovo ime kot osnovni motiv. Treba je bilo silnega napora, resnično velikih uspehov, da je uspelo razbiti stare, skozi stoletja utrjene predsodke, da je uspelo zopet dokazati resnico o človekovi vrednosti in žlahtnosti. Ideja je kakor platina nastala os na tej sulici, ki se je v divjem poletu prebila prav do sonca. — Pri nas je človek še vedno pritisnjen ob steno in to tudi tam, kjer bi moralo biti prav nasprotno, toda to je žalostna dediščina preteklosti in še žalostnejša posledica sedanjosti.

SODOBNA SRBSKA GLASBA

STANA DJURIĆ-KLAJN — DRAGOTIN CVETKO

Srbska umetna glasba je dobila prve osnove v skladbah Kornelija Stankovića (1831—1865), svoje pravo rojstvo in resnični izraz pa je doživela šele v delih Stevana Mokranjca (1855—1914). Od takrat je preko prvih rukovetov, ki so jo dovedli do afirmacije, doživela močno evolucijo. Ta evolucija, ki je izraz splošnih družbenih odnosov in tudi teženj naših skladateljev za zdravim razvojem in napredkom, ni niti danes prekinila svojega toka in vzpona. V zapadnih glasbenih središčih tako zvane meščanske glasbe so zasledovali utrjeno pot tradicije ali pa so negirali in revolucionirali stare glasbene zakone ter z negacijo starega skušali doseči afirmacijo nastopajoče glasbe. Današnja srbska umetna glasba nima tako

stare tradicije, niti tako bogate dediščine. Njena dediščina poteka iz novejšje dobe: iz del romantičnega Josipa Marinkovića (1851—1918) in mojstra srbske zborne pesmi Stevana Mokranjca.

Najbolj izraziti reprezentanti te dediščine v začetku našega stoletja so: Stanislav Binički (1872), avtor opere Na uranku, glasbe za Vojnovičev Ekvinocijo in za Tašano Bore Stankovića ter raznih pesmi; Boža Joksimović (1868), prvi srbski operni skladatelj (opera Ženitba Miloša Obilića, številni zbori, dela za orkester); Izidor Bajić (1878—1915), skladatelj opere Knez Ivo od Semberije ter spevoiger Rakoja, Divljuša in Čučuk-Stana; Vladimir Djordjević (1869—1938), najbolj znan po obdelavi srbskih narodnih melodij, in Petar Krstić (1877), ki je napisal opero Zulumčar, glasbo za Koštano, Patetično overturo za orkester, bajko Snežana itd. Tej generaciji še časovno pripada Petar Stojanović (1877), ki pa je živel in se razvijal v popolnoma drugem okolju (Budimpešta, Dunaj) ter v njem sprejel elemente, ki so pretežno kozmopolitski in dajejo njegovim delom povsem drug pečat; napisal je opere Tiger, Floribela in Blaženkina zakletva, operete Knez od Reichstadta, Dragana sa mansarde ter mnoga komorna in orkestralna dela.

Ta skladateljska skupina, prepojena z duhom romantike in patriotizma ter narodnih prvin, je ustvarila dela, sloneča na melodiki srbskih narodnih motivov z malenkostno primesjo novih zakonov harmonije tedanje zapadnoevropske glasbe; tako jih je popolnoma prilagodila višini tedanjega srbskega občinstva. S tem pa ni rečeno, da je bil nivo glasbene izobrazbe tako nizek, temveč je le dokaz, da je imela srbska glasba tedanje dobe pozitivno vrednost, četudi ni bila enakovredna tedanji visoko stoječi literaturi (Radoje Domanović, Bora Stanković, Nušić). Pogoji za razvoj srbske glasbe so bili tedaj mnogo težji in je bila zato tudi razvojna pot daljša.

Najbolj se je srbska glasba razmahnila pred svetovno vojno. Ne smemo pozabiti, da se umetnost ne more razvijati sama po sebi, niti sama za sebe; umetnosti, kakor tudi vsemu drugemu, kar nastaja, so potrebni producenti in konzumenti razmere, pod katerimi se je mogla razvijati glasba v predvojni Srbiji, niso bile take, da bi mogle dati pobudo za večje stvaritve. Kot odsev splošnega duhovnega stremljenja v kulturnem življenju Srbije je srbska glasba pred svetovno vojno vsebovala odlike romantične emfaze in patriotskega zanosa ter se je potemtakem naslanjala v glavnem na domačo folkloro. Glasba se ne more razvijati, če nima v ta namen na razpolago širših zunanjih pogojev. Srbija je nudila skladateljem mnogo možnosti razvoja zlasti še, ker je bila vokalna glasba razširjena med vsemi narodovimi sloji bolj kot v katerikoli drugi deželi. Zato so tu zborne skladbe tudi še danes najštevilnejše. Druga glasbena oblika, ki je prav tako našla navdušene tvorce, je tvorjenje skladb neke vrste srbskega Singspiela. Iniciativo za to vrsto glasbe je dal Aksentij Maksimović (1844—1872), poglobil pa jo je Slovenec Davorin Jenko, ki je skomponiral mnogo takih del. To glasbo so sprejeli najširši sloji z navdušenjem. Njena popularnost je prekoračila meje stalne gledališke publike in vsi poznejši skladatelji v začetku 20. stoletja so se posluževali te oblike: Marinković, Joksimović, Bajić, Binički, Krstić in tudi Mokranjac. Srbski Singpiel, zasnovan na narodni melodiki, je bil predhodnik današnje srbske opere, katere najizrazitejša predstavnika sta Petar Konjović in Stevan Hristić.

Povojna srbska glasba je imela mnogo večje možnosti razvoja in razširjenja. Po vojni je dobil Beograd stalno opero, orkestralna združenja, zastopnike komorne glasbe, ki so z vso resnostjo gojili instrumentalno glasbo te vrste in združenje za negovanje in razširjanje glasbe. Tako začeto delo so že v mladih letih nadaljevali Konjović, Milojević, Hristić in Manojlović. Petar Konjović (1883) je prešel v prvih delih vplive Nováka in Janáčka ter je dosegel močan individualni izraz, osnovan na folklori; višek njegovega dela, ki poteka preko ciklusa pesmi, godalnega kvarteta Muzika skrivenih slutnji in simfoničnih varijacij Na selu do drugega godalnega kvarteta, predstavlja opera Koštana. V tem je soroden Kostić Manojloviću (1890), zelo nadarjenemu skladatelju zborov (Žalne pesmi, Albanske pesmi, Ciklus mešanih zborov Na rekama vavilonskim za soli, dvojni zbor in orkester). Hristić in Milojević pa predstavljata posebno skupino. Stevan Hristić (1885) je prehodil v svojem skladateljskem delu svojevrsten razvoj: od folklorne in srbskega Singspiela (Čučuk-Stana) se je dvignil do impresionizma in verizma (muzikalna drama Suton, oratorij Vaskresenje, simfonična fantazija za violino in orkester, solistične pesmi) in je ostal v tej smeri dalje časa, dokler se nato zopet ni vrnil k folklori (balet Ohridska legenda). Eno njegovih najznačilnejših del je Opelo v b-molu. V drugih Hristićevih delih je mnogo tujih vplivov, tako da ga ne moremo smatrati za skladatelja, ki bi bil vezan izključno na domačo zemljo, kar pa nikakor ne zmanjšuje vrednosti njegovih skladb: Hristić je vedno ustvarjal kot je občutil; v njegovi glasbi je preveč iskrenosti in neposrednosti, da bi ji mogli tuji vplivi škodovati. Dejstvo, da v vsakem njegovem delu ni folklornih elementov, pač ni nedostatek. Miloje Milojević (1884) predstavlja v srbski glasbi najbolj heterogeno skladateljsko osebnost. V sebi združuje tako različne elemente, da mu je težko najti enakega stvaritelja. Vse od začetka svojega ustvarjanja pa do danes je vedno stremel po napredku in evoluciji. V njegovih delih so zajete vse smeri in vsi slogi njegovega časa od kromatike Richarda Straussa (mešani zbor Večerne dekoracije, moški zbor Triptih) preko francoskega impresionizma (Nimfa, Japan, Legende o Jefimiji) in ekspresionizma (solistična pesem Sehr heisser Tag, Ritmične grimase za klavir) do folklorne (Crnogorske igre za klavir, Srpske narodne pesme za petje in klavir). Opazujoč ustvarjanje elementov, vzrastlih iz narodne duše ter grajenih z modernimi pridobitvami, najdemo skoro v vseh delih Milojevića ta način oblikovanja, ki se uveljavlja tudi v njegovem najboljšem delu srbske glasbe: sonati za violino in klavir. Milenko Paunović (1889—1924) je kakor tudi Kornelije Stanković umrl v 35. letu svoje starosti. Kljub kratki dobi svojega življenja je ustvaril mnogo lepih del, med katerimi se odlikuje Jugoslovenska simfonija z interesantnim orkestralnim razmahom motivov, od katerih imajo nekateri folklorni značaj. Njegova Božanstvena tragedija je bila poizkus prenosa Wagnerjeve dramatike na naša tla; v njej, kakor tudi v drugih skladateljskih muzikalnih dramah (Smrt majke Jugovića, Čengi-Čaga) je uporabil lastne tekste.

Naša mlajša skladateljska generacija, katere predstavniki so Živković, Selesković, Bandur, Vukdragović, Bajšanski ter Nastasijević, in katerim se po poreklu pridružuje tudi Marko Tajčević, nam še vedno prinaša nova iznenadenja. Tako se nam je nedavno predstavil kot talentiran simfonik z resnimi in zreliimi Simfoničnimi meditacijami Mihajlo Vukdragović, ki

je dotlej napisal le nekaj zbornih in solističnih pesmi. Marko Tajčević (1900) je avtor mnogih zborov (Južnosrbijanske popevke, Četiri duhovna stiha) in izredno nadarjen klavirski komponist (Balkanske igre, Mala suita) ter najbolj tipični predstavnik grupe, ki je z modernimi sredstvi poživila folkloro. Njemu je soroden Milan Bajšanski (1902), ki se v svojih zborih (Horske suite) naslanja na Mokranjca, držeč se oblike suite, ne da bi vezal poedine teme v celoto kot Mokranjac. Njegove najboljše skladbe so ciklus jugoslovanskih iger za klavir, violinska sonata in godalni kvartet, kakor tudi mladinske pesmi, ki jih je z uspehom gojil tudi Jovan Bandur (1899), avtor Himne človeku za recitatorski zbor in komorni orkester, godalnega kvarteta, scenične glasbe itd. Najbolj navdušeni pristaš nacionalnega pravca je skladatelj — samouk — Svetozar Nastasijević (1901), ki je ustvaril lepo število skladb (simfonična suita Sabor, klavirske in zborne kompozicije, pa tudi dve do sedaj še neizvedeni operi: Medjulusko blago in Djuradj Branković). Milenko Živković (1901) je prav tako navdušen pristaš glasbenega nacionalizma tudi v svojih teoretskih razlagah, v katerih stremi zlasti za populariziranjem glasbe. To je pokazal tudi v svojem baletu Zelena godina, ki je polna razpoloženja in razigranega ritma, v Simfonijskem prologu, ciklusu kmetskih iger za klavir, v glasbi za zvočni film Požar na Balkanu in v mnogoštevilnih zborih na kmetske motive in tekste. Njegova suita za flavto in orkester kaže, kako spretno in duhovito zna pisati Živković tudi v klasičnem stilu. Tej grupi bi po generaciji pripadal tudi Predrag Milošević (1904), toda po smeri se oddaljuje: njegova glasba očituje praškega dijaka, ki se je naučil Sukovih idej in umetniških sugestij, ter vsebuje vse vrline postromantične šole moderne smeri. To pa ne pomeni, da se Milošević slepo drži Sukovih principov, kajti on ne piše načrtne glasbe kot njegov veliki učitelj. Slep pristaši nacionalizma bi rekli, da je Miloševićeva glasba evropska, kljub temu, da ima ta evropska glasba osebno noto (Simfonieta, Klavirska suita, solistične pesmi za klavir, scenična glasba).

Naša najmlajša, tako zvana povojna generacija, je skoraj vsa študirala in se glasbeno izobraževala v Pragi v šoli Suka in Hábe. Zato ni čudno, da je med umetniškimi stremljenji današnje češke moderne šole in najmlajšimi srbskimi skladatelji ozka povezanost. Dragotin Čolić (1907) sledi v pogledu tehnične obdelave harmonskega in polifonskega stavka A. Hábi, vendar se ne navdušuje brezkompromisno za atematiko, odklanja kromatiko in daje v svojih delih pretežno mesto diatoniki (koncert za četrtrttonski klavir, 4 stavki za četrtrttonski godalni kvartet, ciklus mešanih zborov po tekstu Krlježe). Doslednega posnemanja stila in načina A. Hábe in Schönberga ne najdemo niti pri enem naših skladateljev. Tako uveljavlja vse možnosti individualnega razvoja tudi nadarjena komponistka Ljubica Marić (1909), katere dela so se z uspehom izvajala v inozemstvu (Praga, Amsterdam, Strassbourg); napisala je godalni kvartet in pihalni kvintet, pa tudi četrtrtonske kompozicije (Suita za četrtrttonski klavir, četrtrttonski trio za klarinet, pozavno in kontrabas) in tvori tudi v netematskem stilu (Muzika za orkestar, št. 1 in št. 2). Stanojlo Rajčić (1910) je napisal godalni kvartet, pesmi Čuvari sveta in Jazz simfonijo ter rapsodijo za orkester; je zelo plodovit skladatelj, ki nam je v zadnjem času dal dokaze svojega daru. Približuje se ekspresionističnemu izrazu, ne da bi iskal za ustvarjanje forme in načela. Njegova glasba je iskren odsev fine glasbene

intuicije. Popolnoma drugačen je Vojislav Vučković (1910), ki si začrta najprej formo in smer, po čemer sestavlja svojo glasbo. Še predno je šel študirat v Prago, je napisal v Beogradu dve klavirski miniaturo v nacionalnem slogu (Peron, Roman na senu). Ko se je vrnil iz Prage, je z vso vnemo zagovarjal netematski slog, za katerega je našel tudi razlago. Sedaj je tudi to opustil in odstranil vse, kar je še pred leti govoril in pisal ter je vsa svoja ustvarjanja kakor tudi ustvarjanja svojih sovrstnikov preusmeril v formalizem (Ozaren put za orkester, Marika, mome ubavo za zbor). Danes zagovarja realizem; če je to Vučkovičeva poslednja etapa in zadnja presoja o glasbi, bomo pa še videli. Naš najmlajši skladatelj je Milan Ristić, ki je že znan v inozemstvu, v Beogradu pa se izvajajo njegova dela šele v zadnjem času.

Čeprav srbska glasba ni sledila zgodovinskemu razvoju glasbe na zapadu, lahko trdimo, da je danes po svoji učinkovitosti izražanja že enaka razvojni stopnji inozemske glasbe. V naši glasbi se borita dve smeri, nacionalna in internacionalna, ki neusmiljeno obtožujeta druga drugo kljub temu, da imata obe pravico obstoja. Važno je le, kako se smer določa in izkorišča: ali se najprej postavi načelo in smer in nato piše glasba, ali pa se mora z glasbo nekaj izraziti, da potem dobi značaj in smer.

PUŠKIN IN SHAKESPEARE

B R A T K O K R E F T

Puškinu je mrzela didaktičnost in tendenčnost, ki se je v psevdoklasiistični drami tako razpasla in ki je prijala ruskim oficialnim krogom, kadar je propovedovala njim simpatične ideje. Zato se je razjezil nad kritiko, ki mu je očitala, da so Pimenove politične ideje zastarele, ker je polagal važnost na to, da čim bolj verno in živo prikaže človeški in zgodovinski lik starega, meniškega letopisca z vsemi posebnostmi njegovega osebnega značaja in s tistimi pečati, ki jih je vtisnila vanj doba. Odrekal se je Ozerovljeve dramatike tudi zaradi prenapihnjene patriotske tendence, ki jo je Ozerov vnesel n. pr. v tragedijo »Dimitrij Donski« (1807). Z njo je uspel predvsem zaradi tega, ker so bile v njej aluzije na carja Aleksandra in Napoleona.^{76a} Puškin je hotel biti svoboden poet, zaradi tega je vse svoje življenje zagovarjal svobodnost umetniškega ustvarjanja.

Kljub vsemu temu pa vzbuja Puškinov odpor zoper aluzije in strah, da ne bi ljudje našli kakšnih aluzij v njegovem »Borisu Godunovu«, nekaj

^{76a} Moskovski knez Dimitrij je l. 1380. premagal na Kljunaškem polju (Kulikovo pole) ob Donu (odtod priimek Donski) tartarskega kana Mamaja. Bila je prva zmaga Rusov nad Tartari, ki so do takrat veljali za nepremagljive. Ozerovljeva tragedija je zgodovinski dogodek aktualizirala. Takratno občinstvo je v Dimitriju gledalo carja, v kanu Mamaju pa Napoleona. — Primerjaj Chefs — D'oeuvre des Théâtres étrangers, Théâtre russe (Ozerof, Fon-Vizine, Krilof, Schakofskoi) A Paris Chez Ladvocat, Libraire 1823 — knjigo sem zasledil v naši vseučiliški knjižnici (25095 I. U. b). Knjiga ima zanimiv uvod. Govori med drugim o Voltairovem in Racinovem vplivu na Ozerova. Poleg »Dimitrija Donskega« je napisal še »Ifigenijo«, »Tancreda«, »Edipa v Atenah«, »Fingala«, »Poliksena« itd.

pomislekov. Pismo je pisal l. 1827., ko še ljudje niso pozabili na dekabristovsko revolucijo. Vsi so vedeli, da je imel Puškin med glavnimi dekabristi nekaj prijateljev, prav tako kakor so vedeli, da tudi Puškin ni politično zanesljiva oseba, saj je komaj prišel iz pregnanstva. Razmere niso bile ravno ugodne, po Peterburgu se je marsikaj šušljalo, kakor je to že navada. V takih okoliščinah bi torej ne bilo nič čudnega, če bi našli v »Borisu Godunovu« kakšna namigavanja na sodobnost in na najbližjo preteklost (umor carja Pavla I. (1796—1801), zmešnjave ob smrti Aleksandra I. 1825. l. itd.).⁷⁷ Cenzura je seveda našla veliko nevarnih mest v »Borisu Godunovu«, zaradi tega tudi ni dovolila vprizoritve. Saj je šele revolucija 1917. l. osvobodila »Borisa Godunova« poslednje cenzurne okrnitve.⁷⁸

Uverjen sem, da se Puškin, čigar umetniško delo je tako tesno povezano z njegovim življenjem in z dobo, ni mogel popolnoma otresti vpliva takratnega političnega življenja. Saj to nam ravno dokazujejo tiste pesmi, zaradi katerih ga je car poslal v pregnanstvo, ni pa mogoče trditi, da je svojemu »Borisu Godunovu« vsilil kakšno neutemeljeno miselnost; lahko se reče, da se je vpliv dobe pokazal pri izbiri motiva. Puškinu je bržkone prijalo, da je v zgodovini Godunovljeve dobe našel podobna nasprotja in razmere, kakor jih je poznal v svojem času. Zato jih je hotel tudi zgodovinsko čimbolj verno oblikovati. Torej narobe kakor pri francoskih psevdoklasicistih, ki so misli svoje dobe vsiljevali v rimsko ali grško dobo zato, da so jih lahko izpovedali. Še nečesa ne smemo pozabiti. Že v prejšnjem pismu je Puškin opozarjal, da se Shakespeare ne boji skompromitirati svojih oseb, kar pomeni toliko, da se ne boji pokazati tudi slabih strani svojih junakov, čeprav so po večini iz kraljevskih krogov. To je pomenilo v caristični Rusiji precej več kot drugod, kajti visoki krogi so se imeli za nedotak-

⁷⁷ Boris doseže prestol z umorom prestolonaslednika. Tudi Aleksander I. je postal car, potem ko so Pavla I. umorili. V prizoru »Moskva. Dom Šujskega« oriše Puškin Šujskemu Borisov režim: »Ali je naše bedno življenje varno? Vsak dan nas čakajo pregnanstvo, ječa, Sibirija, kapuca ali okovi...« In tako dalje! Aluzije so torej lahko našli. Prim. N. L. Brodski: Puškin 1937 str. 388—390.

⁷⁸ Puškin je po pravici slutil težave svojega »Borisa Godunova«, toda kaj takega, kar se je potem z njim dogajalo, prav gotovo ni pričakoval. Borba »Borisa Godunova« s cenzuro predstavlja sama zase velik del zgodovine Puškinovega dela, toda istočasno je mogoče v zgodovini te borbe študirati neugodne razmere, v katerih je moral ruski pisatelj 19. stoletja ustvarjati. Pravoslavna cerkev, državna cenzurna oblast itd. vse se je zarotilo zoper Puškinovo tragedijo. Prizor patriarha z igumenom je bil prepovedan do revolucije 1917. Patriarh ni smel nastopiti. Pri uprizoritvah v l. 1870 in 1880 so ga spremenili v bojara. Ko je Moskovski Mali teater l. 1833. prosil za dovoljenje, da bi smel uprizoriti prizor pri studencu (med Samozvancem in Marino) je dobil odgovor: »Njegovo Veličanstvo je jasno povedalo, da ta igra ne sme biti uprizorjena...« Prva uprizoritev s cenzurnimi in gledališkimi črtami je bila šele 17. septembra 1870. l. v Mariinskem teatru v Peterburgu — 45 let potem, ko je bila napisana, 39 let po izidu v knjigi in 33 let po Puškinovi smrti in še tokrat okrnjena (16 scen). Moskovski hudožestveni teater ga je uprizoril 10. okt. 1907. l. Od 25 scen so jih igrali 22. Prav posebno so bile izdelane scene množic. Režirala sta V. I. Nemirovič — Dančenko in V. V. Lužski. Glej razpravo C. Durylin: »Boris Godunov« na scene v reviji Teatr i dramaturgija 1936. l. štev. 9, od str. 515 dalje. Razprava prinaša zgodovino vseh težav, ki jih je moral prestati »Boris Godunov« od svojega nastanka do l. 1935.

ljive. Zato je večina kraljevskih likov v takratnih ruskih tragedijah tako bledih in enostranskih. V načrtu za uvod h kritiki »Upraviteljice Marfe« popiše položaj dvornega dramatika, ki je izšel iz socialno nižjega okolja, takole: »Na dvoru... se je pesnik čutil nižje od svojega občinstva. Gledalci so bili bolj izobraženi nego on... tako je pač mislil on in tako so mislili oni. Ni se svobodno in smelo predajal svojim domislekom. Trudil se je ugoditi potrebam prefinjenega okusa ljudi, ki so mu bili po svojem položaju tuji. Bal se je ponižati kakšen visok poklic, užaliti tega ali onega izmed svojih domišljavih gledalcev — odtod plaha načičkanost, smešna nadutost, ki je prešla v pregovor (un héros, un roi de comédie), in navada gledati na ljudi z višjim položajem z nekim klečeplazenjem in jim pridajati tuj, nečloveški način izražanja. Pri Racinu n. pr. Neron ne reče preprosto: je serai caché dans ces cabinets, — temveč: caché près de ces lieux je vous verrai, Madame. Agamemnon budi svojega oprodo in mu govori z napihnjenostjo: Oui, c'est Agamemnon...»

Mi smo se tega navadili, zdi se nam, da mora tudi tako biti. Toda treba je priznati, (pri Shakespearu tega ni opaziti). In če se včasih junak v njegovih tragedijah izraža kakor konjar, se nam to ne zdi čudno, ker čutimo, da mora tudi gospoda preproste stvari povedati kakor preprosti ljudje.

Drama je zapustila splošno razumljiv jezik in prevzela modno, izbrano, prefinjeno narečje.⁷⁹

Tako je Puškin zelo nazorno prikazal usodo klasicistične dvorne dramatike. Žal ni tega odstavka nadaljeval. Prav gotovo se je bal, da bi zaradi cenzure vsega ne mogel izpovedati tako, kakor bi bil rad in kakor bi bilo potrebno. Na to namiguje namreč naslednji stavek: »Ni moj cilj in ne smem opredeliti ugodnosti in neugodnosti te ali druge tragedije ali prikazati osnovne razlike sistema Racina in Shakespeara, Calderona in Goetheja.«

V zgornjem odstavku je Puškin omenil preprosti govor Shakespearovih junakov. Njegova utemeljitev, zakaj govore včasih tako preprosto kakor konjarji, je realistična. Govore preprosto zaradi tega, ker naj govori o preprostih stvareh tudi socialno višje stoječi človek — preprosto. Njegov zaključek nas opozarja, da je moral iskati pri Shakespearu realističnih elementov, ker so bili njegovi umetniški naravi in njegovemu nazoru najbližji. Zaradi tega je tudi spregledal Shakespearov romantični patos.

Nov dokaz, da je iskal Puškin v Shakespearovih delih realistične elemente, je njegov zapisek o »Romeu in Juliji« iz l. 1829. Tam pravi:

»Mnogo tragedij, ki jih pripisujejo Shakespearu, ni njegovih, temveč jih je on samo popravil. Tragedija »Romeo in Julija«, čeprav se po svojem slogu povsem loči od izvestnih njegovih prijemov, se vendarle tako javno vključuje v njegov dramski sistem in nosi na sebi toliko sledov svobodnega in širokega njegovega čopiča, da jo je treba šteti za Shakespearovo delo. V njej se je odrazila pesniku sodobna Italija, s svojo klimo, s strastmi, prazniki in razneženostjo, s soneti, s svojim razkošnim jezikom, polnim bleska in »concetti.« Tako je Shakespear pojmoval dramski kraj.

⁷⁹ Glej »Dramatičeskoe iskusstvo rodilos na ploščadi...« v zborniku Puškin o literature (Bogoslovski) str. 228, Puškinovi zbrani spisi (Tomaševski) str. 724.

Po Juliji, po Romeu, teh dveh očarujočih stvaritev shakespeareke gracije, stoji Mercutio, vzor mladega kavalirja tistega časa; iznajdljivi, navezani, blagorodni Mercutio je najznamenitejša oseba v vsej tragediji. Poet ga je izbral za predstavnika Italijanov, ki so bili močan narod Evrope, Francozi 16. stoletja.⁸⁰

Puškin se tukaj navdušuje za Shakespearovo verno in živo prikazovanje italijanskega življenja, ki se mu zdi tako verno prikazano, da čuti iz dela celo italijansko klimo. Prazniki, klima, strasti, jezik, soneti, renesančna razneženost, skratka vse tipične znake tiste dobe, okolja in prirode⁸¹ je Puškin našel v tem Shakespearovem delu. Kakor vidimo iz navedenega, je to posebnost realizma in naturalizma⁸² že imel za važno tudi Puškin ter jo je odkrival, išoč realističnih elementov v umetnosti, tudi pri Shakespearu. Odsev klime v dramatikovem delu je smatral za del potez, s katerimi dramatik označuje kraj. Zanj torej vprašanje kraja ni zgolj zunanji rekvizit, kjer se dejanje drame dogaja; slika kraja mora izhajati iz vsega dogajanja, iz oseb, govora itd. Puškinova priljubljenost za historizem in za živo — realistično in pristno prikazovanje življenja v tragediji je v teh stavkih našla svoj klasični izraz. Tu je šel odločno v stran od romantike, ki vseh teh elementov ni nikoli v taki meri poudarjala, kakor jih poudarja Puškin. Njegova vnema za realizem je šla tako daleč, da je Shakespearovo delo označil zelo enostransko, kajti v osnovi je vendarle to tipična romantična tragedija ljubezni dveh mladih ljudi, nikakor pa ne, ali vsaj v prvi vrsti ne, kakor misli Puškin, hoteno in smiselno risanje in prikazovanje Italije, kamor je Shakespeare bolj slučajno kakor pa s posebnim namenom postavil dejanje svoje tragedije, ker jo je pač napisal po viru, kjer se dejanje godi v Italiji.⁸³ Puškinu bi bilo treba izgovoriti eno samo besedo, ki so jo pozneje teoretiki

⁸⁰ »Zametka o »Romeo i Džuli'ete« Šekspira« v Puškin o literature str. 169, 514; prvič izšlo v »Severnih Cvetih« 1830. l. (na str. 108—110) — Puškinovi zbrani spisi (Tomaševski) str. 712, 911 — (Stavek podčrtal K. B.).

⁸¹ Prim. I. Prijatelj: Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma, Tiskovna zadruga 1921., str. 1—2.

⁸² Prim. Otto Doell: Die Entwicklung der naturalistischen Form in jüngst-deutschen Drama (1880—1890), Halle a. S. (Verlag von H. Geseenius) 1910.

⁸³ Shakespeare se je poslužil dveh literarnih predlog: 1. Arthur Brooke »The Tragical History of Romeus and Juliet, written first in Italian by Bandell, and now in English by Ar. Br. (1562. l.). 2. William Paynter »The goodly history of the true and constant love betwene Rhomeo and Julietta« v II. delu »Palace of Pleasure« 1567. Bandellova povest je izšla 1554. l. z naslovom »La sfortunata morte di due infelicissimi amanti«, ki jo je nekoliko spremenjeno prevedel Pierre Boaistuau za »Histoires Tragiques« François de Belleforest (1559), odkoder sta jo prevzela Brooke in Paynter. Brooke omenja v uvodu, da je videl dramo, ki je prikazovala isti motiv. Tega Shakespearovega predhodnika pa še do danes niso našli. Mogoče se Brookova navedba nanaša na dramo »La Hadriana« od Luigija Grotosa (1578). Glej Christ. Gaehde: Shakespeare und seine Zeit, Leipzig, Hesse-Becher, 1931. str. 203—204, Dr. M. J. Wolf: Shakespeare, München 1907. I. del str. 248—249. Rudolf Genée: Shakespeare's Leben und Werke, Hildburghausen, 1872, str. 245—246; Alois Brandl: Shakespeare, Berlin, 1922, str. 178—180; Gustav Landauer: Shakespeare, Frankfurt am Main, 1923. str. 1—2; Friedrich Gundolf: Shakespeare, Berlin, 1928, I. del str. 181; Lope de Vega je napisal »Castelvines y Monteses« in Francisco de Rojas — Zorrilla pa »Los Bandos de Verona«, toda oba s srečnim koncem.

realizma tako močno poudarjali: »milieu«, kajti vse, kar našteva, od klime do običajev spada k opisu okolja. Njegov realistični historizem ni torej zgolj zgodovinopisni pojem, temveč umetniško-stvariteljski pogoj, ki ga mora dramatik izpolniti, če hoče, da bo njegovo delo veren odraz vsega življenja v določeni dobi in okolju.

Take oznake Shakespearovega dela ni našel v Schleglu. Zato lahko sklepamo, da je njegova. Schlegel označuje tragedijo »Romeo in Julija« z romantično-vzhičenim popisom, ki se tudi po tej oblikovni strani razlikuje od Puškinovega zapiska. Puškin je kljub navdušenju, ki ga izraža, stvaren, Schlegel pa prehaja ponekod že v »poetiziranje«.

»... »Romeo in Julija« je podoba ljubezni in njenih obžalovanja vrednih usod v svetu, čigar ozračje je preostro za ta nežni cvet človeškega bivanja. Dvoje, drug za drugega ustvarjenih bitij sta si pri prvem pogledu vse; vsak obzir izgine pred nepremagljivim nagonom drug v drugem živeti... Vse to je že v zgodbi, ki si je ni izmislil Shakespeare... Toda Shakespearu je bilo pridržano v idealistično podobo povezati čistost srca in žar domiselnosti, milino in plemenitost nravi in strastne vihravosti. Z njegovo obdelavo je delo krasen slavospev na tisto neizgovorljivo čustvo, ki poplemeniti dušo za najvišji zalet in ki preobrazi celo čute v dušo, obenem pa otožna elegija ljubezenske minljivosti, ki je posledica njene lastne narave in zunanjih okoliščin; oboževanje in pogreb ljubezni obenem. Prikaže se tu kot nebeška iskra, ki je padla na zemljo in se spremenila v blisk, ki umrljiva bitja skoraj v istem trenutku užge in požge. Vse, kar je v južni pomladi opajajočega, v slavlčkovem petju hrepenečega, v prvi razcvetelosti rože slastnega, diha iz te pesmi... Najbolj sladko in najbolj bridko: ljubezen in sovraštvo, veselice in mrakobne svaritve, nežni objemi in grobnice, življenjska polnost in uničenje samega sebe, vse to stoji tu drugo poleg drugega; in vsa ta nasprotja so v harmoničnem, čudežnem delu zlita v enoten vtis, da je odmev, ki ga zapusti celota v srcu, podoben enemu samemu, toda neskončnemu vzdihljaju...«⁸⁴

Kakšna bistvena razlika med Schleglovim in Puškinovim popisom! Ne samo v pojmovanju Shakespearove tragedije, temveč tudi v stilu in načinu, kako vsak zase popiše svojo razlago. Romantično navdahnjeni Schlegel napiše ob »Romeu in Juliji« pesniško zanosni traktat, ki že prestopa meje literarnega zgodovinopisja ter prehaja v umetniško-opisovalni esej, Puškin pa ostane s svojim realističnim, jedrnatim stilom v okviru stvarne analize; toda po duhu, obliki in vsebini ustreza Schleglova oznaka bolj Shakespearovemu delu kakor Puškinova. Stvarno ima namreč Schlegel kljub vsemu bolj prav kakor Puškin, ker je Shakespearova tragedija vendarle bližja Schleglovemu romantičnemu nazoru kakor pa Puškinovemu realizmu. Romantik Schlegel je lahko našel v »Romeu in Juliji« značilne poteze romantične ljubavne tragedije, kakor si jo je v duhu kot teoretik romantike predstavljal, ker so res v njej in so res tudi zanjo značilne, Puškin pa je moral nekaj, kar ni predvsem značilno za Shakespeara, potegniti v ospredje, da je videl tisto, kar je hotel videti. Zaradi tega mu je tudi Mercutio »najznamenitejša oseba v vsej tragediji« in »predstavnik Italijanov« 16. stoletja.

⁸⁴ A. W. Schlegel: Ueber dramatische Kunst und Litteratur, III. del. str. 137 in 138.

Podobno misel je izpovedal tudi v članku, ki ga je snoval 1826. l. in v katerem je nameraval razviti svoje misli o ljudskosti v literaturi. Tam pravi na koncu: »So podobe misli in čustvovanj, so oblike običajev, vraž in navad, ki so izključna last kakšnega naroda. — Klima, način vladanja, vera dajejo vsakemu narodu svojo posebno fiziognomijo — ki se bolj ali manj odraža v zrcalu umetnosti.«⁸⁵ Herderjeve romantične nazore o narodnosti je Puškin prevzel in preoblikoval v svoj realizem.

⁸⁵ Puškin o literature (Bogoslovski) str. 93, 495; Puškinovi zbrani spisi (Tomaševski) str. 701, 909; Tomaševski pravi, da je osnutek bržkone nastal že 1825. l.

KRLEŽEVE LIRIČNE SAMOIZPOVEDI

BRAJKO KREFT

Krleževe pisateljske in človeške izkušnje z razmerami so sila težke in več ko neugodne. Nežnejše in manj odporne osebnosti bi že davno upropastile in poržle. Pri njem pa so se tako prevarale, kakor še nikoli do zdaj ne v hrvaški ne v ostali jugoslovanski literaturi, kajti pravično je treba priznati, da so napadi in naskoki nanj hujši, kakor so bili na Cankarja in Levstika, ki nista malo tega pretrpela, kar zna naše okolje navaliti na umetnika, ki mu ni zgolj za prepevanje lepih in veselih, poskočnih in prijetnih pesmic, temveč čuti svoje poslanstvo širše in globlje, kakor mu ga predpisujeta meščanski družabni kodeks in kanonizirana šolska poetika.

Krleževa borba v literaturi in z razmerami nasploh je odločilno vplivala na razvoj njegovega človeškega in pesniškega značaja. Ne bi si upal trditi, da je njegov solipsizem, njegova mračnoglednost in mržnja, ki plameni v njem, nekaj primarnega, to se pravi le od prirode pogojenega, kajti iz vsega njegovega dela, zlasti pa iz njegove lirike, se čuti, kako tudi njega žge in boli, ker so se razmere, katerih premoč velikokrat prizna, zagrizle in vsesale vanj, da jih ne more trajno premagati v sebi. Tako strašna sovraštva, bes in gnev, ki utegnejo nežnejše čuteče ljudi odbijati, ker res pripelje Krleža včasih svojega najbolj vnetega in zanj navdušenega bralca s prikazovanjem sodobnega inferna »na rob pameti« (kakor je sam nazval roman, v katerem je razgalil ves pekel propadajočega sodobnega življenja) — izvirajo iz silnega razočaranja, ki so zapustila v človeku neozdravljive rane.

Kljub temu, da je čutiti že v prvih njegovih pesmih romantično senzibilnost in melanholijo, prevladuje v njegovi mladi liriki vendarle občutje idiličnosti in panteistične radosti. »Podnevna simfonija«, ki je izšla sredi krvavega vojnega meteža (v »Savremenu« 1916, november) je dionizična, pastoralna himna, kakršne ni bilo v hrvaški literaturi od Gunduličeve »Dubravke« dalje. Isto velja za »Pana«, ki je izšel 1917. l. Take svetle, sončne lirike ni Krleža pozneje nikoli več pisal. Dvomim tudi, da bi se mogel v njegovi bodoči poti zgoditi tako velik preobrat, da bi v kakšni pesnitvi tako razsipaval s svetlimi, jasnimi in prijetnimi barvami ter pansko prešernostjo, s prijetno erotično senzibilnostjo in pogansko radostjo nad užji-

vanjem življenja kakor v teh dveh pesnitvah. To sta simfoniji prekipevajoče radosti, himna soncu, svetlobi in življenju. Lastovica se v »Podnevni simfoniji« začudenno sprašuje:

O, zašto su nesrećni ljudi?

Kakor da vprašuje po njej tudi pesnik sam, v katerem je še polno mladosti in neskajljene sreče. Pesnitev se zaključuje z vzklikom: »Hosana Tebi — Sunce! Svjetlonošo! Hosana!« To ni bila literatura, temveč prav tako pristno in globoko pesnikovo doživetje, kakor so tudi poznejša doživetja teme veskozi elementarna in pristna. Lahko da so oblikovno prve pesnitve manj dognane, da oblika ni v takem umetniškem ravnovesju s svojimi motivi in vsebinami kakor v poznejši njegovi liriki — o vsem tem se da ugibati — toda da bi bile te himne, ti kriki veselja — nedoživljeni in nepristni, se ne da reči. Rodila jih je prekipevajoča mladost, ki si je želela sonca in svetlobe, radosti in veselja in ki je takrat še imela v sebi toliko sile, da je z žarom svojega lastnega ognja, ki se je spajal s sončnimi prameni prirode, preslepila oči, da so gledale le kvišku, k soncu in v naravo, niso pa zaradi tega videle družbene narave, družbenega človeka, prikovanega na blatno in od človeške krvi mlakužasto in močvirnato zemljo. Takrat je bil pogled njegovih oči obrnjen navzgor, proti nebu. Njegovi pesniški poleti so bili ikarovski poleti mladosti, ki je nekega dne po zakonih socialne geocentričnosti morala pasti na zemljo, med človeško družbo, kjer se je razbila in razblinila v temo kakor sanje. Prometejska priklenjenost na zemljo, ki jo je nenadoma zagledala razočarana mladost v vsej njeni blatni mlakužasti goloti, ni mogla drugega roditi pri taki njej lastni nežnosti, kakršno je izpovedala v omenjenih dveh pesnitvah. Ni mogla drugega roditi, kakor elementarno, strastno sovražstvo do vsega, kar je zagledala na zemlji, v družbi in v ljudeh svojega časa. Toda tudi to sovražstvo ni le sovražstvo zaradi sovražstva, temveč je borbeno in v najvišjem smislu, ki presega vse predpisane programe, tudi smotno. Za vsemi sivimi barvami, za panonskim blatom, za vsem črnim in brezizglednim se še tu in tam zasliši zvok, ki da slutiti vero, čeprav je pesnik naravnost več ne izreče. Ravno sila, s katero razgalja Krleža sodobno življenje, izpričuje sicer nikjer napisani in nikjer neposredno programatsko izpovedani smoter: treba je opozoriti na temo, na blato, na laži, da jih bodo ljudje videli. Mogoče se bodo zdravili iz otopelosti, mogoče jim bo vendarle padla koprena z oči, da bodo spregledali in stopili na plan ter očistili sebe in zemljo, družbo in življenje. To je tista nikjer izrečena elementarnost, ki se skriva v nedostopnih pesnikovih kavernah, ki pa se da slutiti, če imaš pošteno voljo in odkritosrčnost srca v vsem njegovem delu, ki ni in tudi ne more biti le posledica kakšnega smotno urejenega politično-literarnega programa, temveč raste spontano in elementarno iz pesnikovega bistva in iz razmer. Raste in ustvarja le pod elementarnimi pritiski, ne pa po kakšnem literarnem programu. Determinirata ga priroda in družba, stvarna, resnična dejstva iz zunanjega življenja, katerim pa daje pesnik v svojih delih potem, ko so bila prekvašena in preizkušena v njegovem pesniškem alkimističnem laboratoriju, tisto pravo podobo, ki prikazuje bistvo stvari, katere so se šele pri tem drugem rojstvu pokazale v resnični in dejavni podobi za vsakogar, ki jih hoče videti. Slepec ne more dojeti resničnosti ali lepote slike, če nikoli ni videl nobene barve, najsi mu o njih pripoveduje še tako mojstrski pripovedovalec. Spregledati mora, če more in če hoče.

Da naše trditve niso le domneve, čeprav jih že »Pan« in »Podnevna simfonija« dovolj zgovorno izpričujeta, dokazuje nedvoumno in stvarno konec pesmi »Tužaljka nad mrtvim danom«.

... Ja nisam htio disakord i grč!
Ja sam cvijeće htio, veldrine, svjetlost, smijeh,
na vjetru sam htio lelijat se ko vlat,
ja bola nisam htio, ni suza puni vrč.

Toda zgodilo se je drugače. Ni obveljala njegova volja, kakor se ni uresničilo njegovo hrepenenje, ki se je skrivalo za to voljo. Večerni mrak in siva megla sta legla na mladost, ki je padla v blato. Ni se zadušila v njej, temveč kriči in bruha svoj »j'accuse«.

Sad, kad mirišu boje večernje
i romoni suton,
ja pjevam tebi, krvoločni dane,
o dane bolova, sramotnih i zlih.

Tako zaključuje svojo elegijo nad mrtvim dnevom in govori izpoved vsega svojega nadaljnega ustvarjanja. Hrepenenje po ubiti mladosti se v tisočih drobcih skriva v njegovi liriki in ima razne oblike. Vedno in vedno jo je mogoče spoznati po elegičnih zvokih, ki ji ob nekalendarskih obletnicah in obsmrtnicah, v trenutkih, ki pridejo kot veter nenadno in nenapovedano, ker jih ne more napovedati nobena meteorološka postava, pojo svoje vigilije in ponovno izpovedujejo globoko lirično bistvo Krleževega človeškega in umetniškega značaja.

I moje je tijelo prazna grobnica
iz koje je radost nestala
u svečane glazbe grimizu.
Uskrs je!
A tijelo je moje prazna grobnica
i pjesma nad njom kao blijeda žena plače.

(Uskrsna pjesma)

Njegovo umetniško ustvarjanje mu je najdražje, dražje ko žena ali smrt, čeprav je postal njen pevec. Vzklik »Ah da! I lira!« je njegov življenjski in umetniški konfiteor, kajti umetniško ustvarjanje je zanj tista večna uteha, prasmisel njegovega življenja, ki ga drži pokoncu in ki ga drži konec koncev tudi pri življenju.

Svi mi krvarimo ludo.
I život naš križni je put,
a nije Ikarov let.
Siringo, smij se! I ti mekeći, dudo!
Utjehom našom u krvi
je zvonki sonet.

(Sonet čovjeka koji tone)

V tej pesmi ne govori Krleža naravnost o sebi, toda gornji stihi so tudi njegova izpoved.

Krleža sledi klicu svoje notranjosti vsemu navkljub. Nič ga več ne more

premakniti s postojanke, ki si jo je z velikanskim naporom priboril in s katere brezobzirno motri okoli sebe, tolče, seka, bije in prejema udarce, toda odstopiti noče, čeprav se večkrat utrujen zateče in umakne iz novel, romanov in dram v svoje lirične kaverne, kjer njegova lira zaigra nekaj njegovih intimnih, osebnih doživetij, h katerim se mora vedno in vedno vrniti, da preizkusi sebe prav tako brezobzirno, kakor preizkuša druge. Le tako se je moglo zgoditi, da je o samem sebi v uvodu in epilogu h knjigi »Moj obračun s njima« ter v eseju »Moja ratna lirika« izpovedal bolj resnične in kritične misli o svojem umetniškem delu, zlasti pa o svoji liriki, kakor številni drugi, ki so pisali o njem.

V njegovih delih se oglašča vest našega časa. Tako globoko se je pogreznil v globine sodobnega življenja, da jo doživlja v vsej njeni goloti in dojema v njenem bistvu. Saj je res, da jo velikokrat prinaša močno pretirano na svetlo, kajti njegov pesniški ojačevalec ima veliko rezonanco in ljubi močne zvoke, toda v svojem bistvu zato ni nič manj resnična in pristna kakor v intimnih, tihih liričnih izpovedih. Z grenkobo prenaša svojo usodo, toda prenaša jo borbeno in odločno, strastno, tudi možato, čeprav zazveni včasih v njegovi pesmi ženska nežnost in občutljivost. Pritožuje se nad svojo usodo, toda sam najbolje ve, da ne more biti zanj drugače, kakor je. Dobro ve, da ne more biti »poeta laureatus«, temveč le ahasversko nemirni rapsod svojega časa. Zato se zdi danes povsem razumljivo, da se je v svoji zadnji pesniški zbirki skril za Kerempuhove balade, ki niso le rapsodije preteklosti, temveč tudi sedanjosti. Kakor da se pod Petricovo masko sramežljivo izpoveduje, ko iz njegovih ust pravi, da si pač »Petrica, žalosni pesmoznanec« ni nič bolj »spametnog zmisli... neg tožnu ovu kerempuhovsku pesem...«, ki pa jo je spesnil — Miroslav Krleža.

Ravno v njej je našel do zdaj kot lirik svoje največje umetniško ravno-
vesje in spopolnitev. Njegovo pesniško bistvo se je znašlo in zlilo z ustreza-
jočo obliko in vsebino kakor v najboljših pesmih pred tem. Kajti pri teh
baladah se nikoli ne sme pozabiti, da je tudi že pred njimi napisal nekaj
prav tako umetniško čistih, dovršenih in čudovitih pesmi, katerim bi delali
krivico, če bi jih hoteli zaradi izrednosti Kerempuhovih balad zasenčiti ali
celo pozabiti. Vendar pa je ravno v teh baladah izpovedal svojo najbolj
grenko samoizpoved o pesnikovi usodi v našem času, ki pa je krvavo resnič-
na zanj in za vse tiste, ki so bili in so samotni svetilniki sredi razburkanega
morja in ki kljubujejo vetrovom in nevihtam, ne da bi obračali plašč po
vetru (»Gdo plašča nezna z vetrom obarnuti, more kak sveča na vetru
vtarnuti« Petrica i Galženjaki.).

I denes još navek poet je pioner,
zritan i sprepluvan kak stekli pes i zver.
I denes je poetu navek još hraček dar,
navek bu tak, drugač nigdar...

(Fragment)

EPIGRAMI

1 GO GRUDEN

DIKTATOR

*Od Džingiskana do Napoleona
zavojevalcev vseh sem jaz sinteza,
z besedo eno: vsega stvarstva krona.
Naj ve, komur ni znana njena peza,
da se od nje z menoj vred svet pogreza.*

GROMOVNIKU ČASTI

*Sklicuješ se na narodovo čast,
ko našo hočeš pokončati z mečem?
Da taka čast bo v lastno vam propast,
časti gromovnik, to v obraz ti rečem.*

V ZNAMENJU MIRU

*Kaj je vihar, potres, ki stresa nam domove?
Politik le takó o miru v zvočnik rjove,
da res že angel smrti plava nam čez krove.*

PROLETARSKEMU PESNIKU

*V tovarnah in plavžih in rudnikih borba razredna
vpesnitve je vredna,
le pesem je tvoja omledna.*

POIZKUS ABSOLUTNE DRŽAVE PRED 25. STOLETJI

JAROSLAV PRUŠEK — B. B.

V začetku zgodovinske dobe (okrog l. 1000 pr. Kr.) se je polastilo vlade nad Kitajsko plemo Čou, ki je strmoglavilo prejšnjo dinastijo Šang, o katere uredbah ne vemo skoraj nič. Po osvojitvi, morda pa tudi že prej, je bila vsa Kitajska razdeljena v veliko število fevdalnih kneževin (takrat je šlo seveda samo za porečje Rumene reke, ne pa za Kitajsko v današnjem obsegu). Večina fevdalnih knezov je navezovala svoj rod na vladajočo dinastijo; nji je morala služiti vojaško in morda dajati še kakšen davek. Čez nekaj časa so priznavali oblast teh kraljev samo v najbližjem okolju njihove osebne države, kjer so si lahko izsilili pokorščino. Drugače so bile te države praktično povsem neodvisne. Večje med njimi so počasi pogoltnile manjše in končno je nastalo sedem močnih držav, ki so imele med seboj divje in zmedene vojne za obvladanje celotne Kitajske. Bila je doba najglobljih socialnih in miselnih prevratov in duševno morda sploh najrodovitnejše razdobje Kitajske. Takrat je propadlo staro rodovno plemstvo in uprava teh držav je postala birokratična. Vodili so jo uradniki, ki so jih izbi-

rali po sposobnostih, ne pa po rodu. V tem času so najostreje prihajale navzkriž teorije o tem, kako je treba vladati. Lahko bi na kratko rekli, da so si stale nasproti z ene strani absolutna šola, zagovornica despotske vlade, ali tako zvana šola pravnikov, z druge strani pa vse ostale politične šole; bodisi konfucijevci, bodisi taoisti ali šola filozofa Mo-ti, ki je oznanjeval splošno ljubezen do bližnjega.

Šola pravnikov je najbolj obveljala v na pol barbarski državi Č'in, ki je obvladala zahodno Kitajsko in imela središče v današnji provinci Šen-hsi. Tam so bila v polni meri uveljavljena načela šole pravnikov. Vse mora služiti državi in ji biti podrejeno, sleherna človeška dejavnost ima en sam smisel: storiti državo v gospodarskem in vojaškem pogledu tako močno, da bo lahko strla nasprotnike. Pravniki so odklanjali kulturo kot razkrajalno prvino; učili so, da zavaja ljudi od tistega dela, ki je državi koristno. »Dežela, kjer je vsa moč osredotočena, je močna; dežela, ki ima rada besedičenje, je v razkroju.« Zato je bilo nadalje rečeno: »Če imamo tisoč ljudi, ki se pečajo s kmetijstvom in z vojsko, in samo enega, ki proučuje pesništvo in zgodovino (konfuciansko učenje) in govorniško veščino, tedaj bo tudi tisoč ostalih ljudi zanemarilo kmetijstvo in vojsko. Če imamo sto ljudi, ki se pečajo s kmetijstvom in z vojsko, in samo enega, ki se posveča umetnosti in obrti, tedaj bo sto ostalih zanemarilo kmetijstvo in vojsko.«

Prav tako zametujejo pravniki nramnost in skušajo zatreti vsa čustva, ki vežejo med seboj ljudi: »Če je v deželi naslednjih deset vrst zla: obredi (načela družabnega vedenja), glasba, pesništvo, zgodovina, čednost, moralka, sinovska ljubezen, bratska vdanost, poštenost in govorniška spretnost, tedaj vladar ne more prisiliti ljudi k bojevanju in razkroj postane neogiben.«

Človek mora biti samo služabnik države in ne sme priznavati nobenih drugih obveznosti. Ljubezen do staršev ga ne sme motiti, da jih ne bi bil ovadil, če delajo zoper državo. Brat pošilja brata voljno v boj, sleherni človek bodi samo zrnec, ki se je strnilo z drugimi zrni za službo državi.

Pravniki kajpak ne zaupajo kakšni človeški dobroti in ne mislijo, da bi se hoteli ljudje prostovoljno podrediti državnim ukazom. »Navadni ljudje so leni, v njihovi naravi je že, da se izogibljejo težkemu delu in se naslanjajo v lenobi.« Zato morajo biti postave, kazni in nagrade, da jih prisilijo k taki podreditvi. Ne dobrot, marveč nasilje in krute kazni so najboljše sredstvo, ki ga ima vlada. »Mati ljubi otroka dvakrat toliko kot oče, toda ko gre za to, da bi sin ubogal ukaz, velja oče več kakor deset mater.« Podobno: »Vzemite dečka, ki ima slab značaj. Starši imajo z njim jezo, toda fant se ne izpremeni. Sosedje ga karajo. Zaman. Njegov učitelj mu lahko razlaga nramstvena načela, toda fant ga ne uboga. Preizkušajo na njem vse izborne pripomočke, ki z njimi vplivajo materina ljubezen, vedenje sosedov in modrost učiteljev, vendar se ne zgane niti las na njegovih mečih. Ko pa krajevni uradnik pošlje svoje vojake in išče v imenu zakona zločinca, tedaj se mladenič prestraši, izpremeni svoja načela in popravi svoje vedenje. Potakem vidimo, da ljubezen do staršev ne zadošča, da bi vcepila sinu moralo, marveč je treba strogih kazni s strani uradnikov. Ljudstvo se po naravi z ljubeznijo kvari, s strogostjo pa vzgaja za ubogljivost.« Tudi lahke prestopke je treba kruto kaznovati, zakaj samo tako ne bodo ljudje počenjali velikih zločinov. Treba je upoštevati oboje edinih nagibov, ki gibljejo ljudi: hrepenenje po dobrih rečeh, bogastvu, vzvišenosti, dolgem življenju itd. in strah pred zlom: siromaštvom, prezgodnjo smrtjo itd. Dobra vlada igra na teh dveh nagibih človeškega dejanja in nehanja z dvema oprijemoma slehernega vladanja: s kaznijo in nagrado. »Umen vladar vodi svoje urad-

ništvo samo z dvema oprijemoma. Sta to kazni in dobroti. Kaj sta kazni in dobroti? Ubiti krivca, to imenujemo kazni; nagraditi zaslužne, to je dobroti. Uradniki se boje, da bi bili obglavljeni in se bodo rajši bogatili z nagradami; če torej vladar uporablja kazni in dobroti, se vsi dostojanstveniki boje njegovega veličanstva in vsakogar mika njegova darežljivost.

Vladar stoji kakor nedostopen svetnik nad ostalim svetom in ga vodi s svojo voljo. Njegovi zakoni naj bodo neomajni in neizprosni kakor je sama narava. Vsak naj se brez odpora in obotavljanja pokori njegovim ukazom, zlasti pa ne sme vladar nikdar izpustiti iz svojih rok najvišje odločitve. »Če vladar dopusti, da bi strah in dobiček od kazni in nagrad ne prihajala naravnost od njega; če uboga nasvete svojih ministrov, kako naj se uveljavita kazni in nagrada, tedaj se bodo vsi podložniki obračali do ministrov in odvrčali od svojega vladarja. Tak vladar bo imel nesrečo, da izgubi kazni in nagrade.« Taka izguba je enaka tisti, če izgubi tiger zobe in kremplje. Prenehal je biti strašen, zato je postal siaboten. Vladar naj vztraja v svoji vzvišeni negibnosti, naj se sam nikdar ne pogaja in ne posega naravnost v zadeve; njegova edina naloga bodi, da nadomesti stare zakone, ki ne ustrezajo izpremenjenim okoliščinam, z novimi in boljšimi. Edino merilo postav bodi njih praktična uporabnost, nikakor ne kakršni koli npravnstveni oziri.

Nemara je bila tu prvič v zgodovini izoblikovana ideologija čisto mehanične države, ki povsem izključuje človeško osebnost. Vse so sami zakoni in ukazi; gre za zgolj mehanično uporabljanje človeka ne glede na njegovo voljo, čustva, nastrojenja in ne glede na vse njegove potrebe, izvzemši dve: da bi se najedel in splodil potomstvo.

V duhu takih nazorov je bila vladana vsa dežela Č'in. Predvsem so uveljavili načelo kolektivne odgovornosti. Prebivalstvo je bilo razdeljeno na skupine po pet do deset družin, ki so jamčile druga za drugo. Če je član ene izmed njih storil kak zločin in če niso krivca brž izročili, je bila kaznovana vsa skupina. Družinski udje so skupaj služili tudi v vojski in odgovarjali drug za drugega. Zaradi tega so se med seboj nadzorovali in se vzajemno sumničili, zakaj sleherni se je bal, da bo plačal z lastno glavo sosedovo krivdo. Kazni so bile strahotne: kdor je vedel za krivca in ga ni ovadil, so mu razpolovili telo; kdor je skril krivca, je bil kaznovan kakor vojak, ki se je vdal sovražniku, se pravi, obglavljen, a ženo in otroke so prodali v suženjstvo. Vsak popotnik je moral imeti potni list, sicer so ga strogo kaznovali; tako so hoteli imeti nadzorstvo nad prebivalstvom in preprečiti potepuštvu ali selitev iz kraja v kraj, ki je bila značilna za staro kitajsko družbo.

Vse te uredbe so imele vojaški smoter: učvrstiti državno pripravljenost. V vojni so videli najvišjo človeško dejavnost in so zato vzgajali osvojevalce. »Doma in na ulicah, pri jedi in pijači naj bodo vsi spevi ljudstva posvečeni vojni.« »Oče naj pošilja na bojišče sina, starejši brat mlajšega brata, žena moža in naj jim reče ob slovesu: Zmagaj, ali pa naj te nikdar več ne vidim!«

Samo po tej poti je mogla biti država Č'in izpremenjena v strahotno vojaško orodje. Leto za letom so prihajale njene armade z gora po tesnih soteskah ob Rumeni reki in se valile po Veliki nižavi na vzhodu ali v porečje Jang-czija na jugu, osvajale mesto za mestom, morale prebivalstvo, plenile in pustošile. Cele ulete vojske so pošiljali pod meče krvnikov in stotisoče odsekanih glav je označevalo triumf zmagovalcev. Prebivalci nižav so imenovali ljudi iz Č'ina »volkovi in tigri«, ki nimajo človeških čustev. Obramba pred njimi ni bila uspešna. Leta 221. pred Kr. se je Č'ini vdala zadnja država na vzhodu, ker je spoznala, da bi

bi vsak odpor zaman. Tako je bila Kitajska končno zedinjena, izpremenjena v enotno, močno državo. Šola pravnikov je dosegla svoj smoter. Vsa Kitajska naj bi bila poslej mehanizem, ki ga vodi samo vladarjeva volja.

Na prestolu je sedel Čeng, »Prvi cesar dinastije Č'in«, kakor se je bil sam imenoval, verujoč, da posihmal ne bodo več potrebna osebna imena vladarjev, zakaj njegovi nasledniki se bodo vrstili drug za drugim skozi deset tisoč generacij. Cesar je razširil svoje postave na vso mogočno državo in si zgradil novo glavno mesto, kjer je v ogromnem labirintu svoje palače živel sam, skrit kakor nadnaravni svetnik pogledu navadnih smrtnikov. Vse zadeve je odločeval pisмено in ministri so bili morali sprejemati njegova povelja brez obotavljanja. Mnogi njegovi sklepi so bili dobri: na severu je dal Kitajski trdno mejo z zgraditvijo silne trdnjave »Dolgi zid«, izenačil je mere in uteži, stavil ceste, dal kmetom zemljo v svobodno posest itd. In vendar živi še dandanes v ljudskih pesmih in povestih prav kakor v učenih izročilih kitajske zgodovine kot primer najstrahovitejšega tirana in okrutneža. Narodne pesmi se spominjajo stotisočev ljudi, ki so poginili pri prisilnem delu v severnih trdnjavah. Pripovedujejo, da so kosti poginulih mešali z malto in da je zid zaradi tega tako trden. Nadaljnji tisoči ljudi so umirali pri stavbi cest in zlasti še pri kolonizaciji novih dežel na jugu, kamor so po sili selili množice prebivalstva iz notranjosti države.

V učenih izročilih očitajo cesarju, da se je hotel iznebiti sleherne kritike raznih učenih filozofskih šol, ki so nasprotovale njegovim uredbam in zakonom. Hotel je, da bi umolknila vsaka kritika in ugasnil slednji spomin na preteklost. Po nasvetu svojega ministra Li Ssi je Prvi cesar izvršil sicer dosledno dejanje: ukazal je, da naj sežgo vse knjige, razen strokovnih spisov, ki se tičejo zdravilstva, kmetijstva, zvezdoznanstva itd. in razen letopisov njegove lastne države. Li Ssi je zapisal v svoji prošnji: »Sedaj je cesarstvo zedinjeno. Zakoni in ukazi prihajajo od ene same avtoritete. Preprosto ljudstvo se posveča rokodelstvu in obdelovanju zemlje, višje plasti pa proučujejo zakone in upravne metode. Toda učenjaki (konfucijevci in drugi) se ne drže novih načel, marveč se poglobljajo v preteklost, da bi tako omalovaževali sedanost. Vzbujujajo zmedo in dvome med črnolasim ljudstvom (Kitajci)... Poprej so cesarstvo razjedale zmede; bilo je zaradi tega razcepljeno. Nihče ga ni umel združiti, vladalo je več knezov hkrati. Učenjaki razlagajo preteklost samo zato, da bi razkrojili sedanje stanje, zategadelj tolikaj hvalijo nauke, ki so jih proučevali, da bi tem bolj ponižali to, kar je Vaše Veličanstvo postavilo. Sedaj, ko je cesar gospodar vse zemlje in ko jo je zedinil, poveljujejo ti ljudje preteklost in se sestajajo k zasebnim posvetovanjem. Brž ko izvedo za nov ukaz, ga že razlagajo v duhu svojih nauk. Ko so na dvoru, prikrivajo kajpak svojo mržnjo, toda zunaj govore o teh rečeh kar na ulici in zapeljujejo preprosto ljudstvo, da verjame njihovim obrekovanjem. Če spričo takega položaja nič ne storimo, tedaj bo vladarjeva resnost poteptana in združba nezadovoljnejšev utegne biti čedalje močnejša. To je treba preprečiti. Vaš podložnik predlaga, da bi bila zgodovina (fevdnih kneževin) z izjemo zgodovine države Č'in sežgana. Razen tistih, ki imajo čast »Učenjakov velikega znanja« (dvornih učenjakov), morajo vsi ljudje v državi, ki so lastniki izvodov Knjige dokumentov (Su-čing), Knjige spevov (Ši-čing) in dela Sto (filozofskih) šol izročiti te knjige uradom, da jih sežgo. Tisti, ki se drznejo razlagati Knjigo dokumentov in Knjigo spevov, naj bodo obglavljeni in njih trupla razstavljena na trgu. Tisti, ki hvalijo stare uredbe, da bi omalovaževali sedanjo vlado, naj bodo pokončani z vsemi člani svojih rodbin. Z uradniki, ki bi dopustili kršitev teh določb, naj se postopa kot s sokrivci. Trideset dni po razglasitvi tega ukaza naj

se vtisne sramotni pečat vsem, ki niso sežgali svojih knjig in naj jih oblasti pošljejo na prisilno delo pri Dolgem zidu. Dovoljene so samo knjige, ki razpravljajo o zdravilstvu, vedeževanju, kmetijstvu in sadjarstvu. Tisti, ki hočejo proučevati zakone in upravo, naj se uče pri vladnih uradnikih.»

Takšno je bilo proslulo sežiganje knjig, ki je uničilo znaten del stare kitajske literature. Saj je bilo takrat malo knjig, ker so jih trudoma vrezavali ali slikali na bambusove deščice, in kopic lesenih deščic ni bilo lahko skriti. Propadli so zlasti filozofski in politični nauki posameznih šol, ki so vzbujale posebno mržnjo absolutističnega režima in od mnogih so se ohranili zgolj neznatni drobci. Obglavljenih je bilo 460 učenjakov, ki so skrivali svoje knjige.

L. 210. pr. Kr. je umrl »Prvi cesar« in že leta 209. je izbruhnila v vseh provincah splošna vstaja. L. 207. je bilo uničeno glavno mesto. Zanjega potomca »Prvega cesarja« je malo pred tem umoril izdajski evnuh. Rod, ki je izvršil tako osupljivo delo združitve Kitajske, končal pogubne vojne državnice zoper državnice, utrdil in zavaroval severno mejo Kitajske za cela tisočletja, ter odprl Kitajski obsežne južne kraje, ki so najbogatejši predeli današnje Kitajske — ta rod ni ostal na kitajskem prestolu niti tri leta po smrti velikega zedinitelja. Mogotci Č'in so grešili zoper naravo kitajskega ljudstva, zoper njegovo ljubezen do kulture in umetnosti, njegovo simpatijo do dobrodelnosti in zmerne vlade; grešili so zoper njegove prastare nazore o vladi in vladanju. Zato so bili strmoglavljani. Kitajski učenjak Čia I, ki je živel kakšnih šestdeset ali osemdeset let pozneje, dobro označuje v svoji razpravi »Napake Č'in« vzroke tega propada: »Ko so Č'inci vladali cesarstvo, je zopet imelo Nebeškega sinu. Neštevilnih množic preprostega ljudstva se je oprijelo upanje, da bo nastal mir, ki prija njegovi naravi. Ni ga bilo človeka, ki se ne bi bil zvesto oklenil Č'incev in jih srečaval s spoštovanjem. V tem je bila prava podlaga varnosti, trajne slave in prepričanja, da so minile vse nevarnosti. Toda kralj Č'in je imel nizkotno, grabežljivo naravo. Opiral se je zgolj na svojo lastno sodbo, ni zaupal izkušenim ministrom in ni si maral pridobiti plemstva in ljudstva. Uvedel je nove načine mučenja in storil kazni še bolj krute. Njegovi uradniki so vladali neznansko strogo. Nagrade in kazni so bile nepravilne. Davki, dajatve so postale neznosne. Država je ječala pod prisilnim delom, uradniki niso več mogli vzdrževati reda, stotine rodbin (ljudstvo) je trpelo skrajno bedo, a vladar ni imel za nikogar usmiljenja in ni nikomur pomagal. Tako se je povsod razpaslo zločinstvo in cesar in podložniki so varali drug drugega. Obsojencev je bilo brez števila in ti, ki so bili trpinčeni in pohabljeni, so hodili v dolgih procesijah v izgnanstvo. Vsi ljudje od princev do zadnjega preprostega človeka so živeli v grozi in trepetali za svoje življenje. Nihče ni bil varen v svojem uradu, vsakega so lahko kadar koli strmoglavili. Čeprav Č'en Še ni bil modrec kakor T'ang ali Wu (ustanovitelj dinastij Šang in Čou), čeprav ni imel visokega dostojanstva kakor markiz ali vojvoda, je vendar zadostovalo, da je zamahnil z roko in že mu je vse cesarstvo odgovorilo kakor odmev.«

»Če ima kdo dostojanstvo Nebeškega sinu (cesarja) in v svoji posesti vse bogastvo cesarstva, pa vendar ne more uteči pogubi, tedaj je vzrok v tem, da ne ume razločevati med pripomočki, s katerimi se oblast utrjuje, in med pojavi, ki vodijo v pogubo.«

Z dinastijo Č'in je propadla tudi šola pravnikov. Predstava mehanične države je bila zgolj neizvedljiva iluzija, ki je povrh še nasprotovala naravi kitajskega naroda. Pravniki — naj povemo z besedami Čia I — niso umeli »razločevati med pripomočki, s katerimi se oblast utrjuje, in med pojavi, ki vodijo v pogubo.«

Pozabili so, da bi bilo treba tedaj, ko je bilo končano delo državne združitve, nekoliko popustiti ljudstvu in si ga pridobiti, saj je nedvomno vsak odobral konec državljanske vojske. Ni pa bilo mogoče vladati samo s kaznimi in nasiljem. Dinastija Han, ki se je bila polastila vlade po dinastiji Č'in, je pripomogla do zmage konfucijevskim političnim nazorom, ki so se zoper nje pravniki najhuje borili; razširili so se takisto nauki taoizma in tudi prvine drugih šol so bile sprejete v državno teorijo. Nastal je nekak sinkretizem političnih nazorov, namesto samopašne doktrine je nastopilo neko nastrojenje, priznanje dobrohotne patriarhalne vlade, ki se kar moči malo vtika v zadeve državljanov. In književnost je postala Kitajcem ljubša in dragocenejša kakor kdaj koli prej, nemara prav zato, ker so jo pod prejšnjim režimom tako srborito preganjali. Že v obdobju Han se je živahno razmahnilo izdajanje knjig, posamezni teksti so podlegali primerjavam in razlagam ter se širili v prepisih. In kitajska literatura se je razraščala v košato drevo, čigar sadovi nasičajo vse sosedne narode in ki jih sedaj že začenja priznavati tudi Evropa.

Odlomek iz spisa češkega strokovnjaka za Daljni vzhod Jaroslava Průška »Trojí učení o společnosti v Číně« (Praha 1940, Svazky úvah a studii, št. 22, založba Václava Petra).

O FRANCETU BEVKU

Ob njegovi petdesetletnici.

ANDREJ BUDAL

Književno delo Franceta Bevka se je z leti tako razraslo, da izziva vsaj bežen pretres. Ta pisatelj je tretji predrzni Slovenec, ki živi od svojega umetniškega peresa in zameta krušne poklice. Prvi je to tvegala Josip Jurčič, ki se mu je poskus le na pol obnesel, ker se je moral od umetnosti zatekati v donosnejše časnikarstvo. Drugi je krenil na to visoko pot Ivan Cankar; ponosno je vztrajal do konca, a s kakšnimi težavami, razodevajo zgodbe o njegovih nagradah. Bevka taki zgledi niso oplašili; in prav je, da ne.

Dosedanje Bevkovo življenje je mnogo bolj razgibano, kakor se to v naših razmerah navadno dogaja. Ne sestoji zgolj iz šolanja, službovanja in pisanja, kakor pri večini naših pisateljev. Otroška in deška leta jasno in nazorno sijejo iz »Začudenih oči« (Lj. Zvon, 1936), poznejša manj jasno, a dovolj bogato iz raznih njegovih del; marsikaj zagrinjajo časovni obziri. Razglejmo se kratko po tem, kar je dostopno.

V najmanjšo bajto v vasi, v Jernejčevo pajštvo, so ga »neko jesensko noč prinesle lisice«, trdi z domačim izrazom o svojem rojstvu. To se je zgodilo 17. septembra 1890 v Zakojci pri Cerknem, pod zeleno Kojco in pod Poreznom, v hribih nad postajo Hudajužno na progi Jesenice—Trst. Pokrajina je znana iz stoterih inč po njegovih črticah, povestih in romanih; v vsakem opisu se zdi nova in drugačna, dasi je zmerom ista, neločljiva od njegove mladosti in njegovih ljudi; slika vsakega gorskega kotiča je visoka pesem neizčrpnim čarom tega ali

onega domačega konca. Višek doseže pesem v »Začudenih očeh«, ki znova dokazujejo, kako daleč segajo Bevku korenine v domačo grudo.

Bevkovi pradedje so prišli v davni dobi iz Idrijske doline k fari na Bukovo in pozneje v Zakojce. Otepali so se z vsiljeno vojaščino in gostaštvom. V zadnjih rodovih je bilo čevljarstvo dedno; tudi France je »šoštarjev sin«. Oče Ivan je kot cestar in drvar oblezel Koroško, Slavonijo, Bosno in Hercegovino, a se je vrnil k šilu in dreti. Mati je bila iz Stržišč pod Črno prstjo in je kot pestunja, dekla in grabljica pretolkla precej tujega kruha, preden je Franceta povila. Poslej je uvajala sina v domača in kmetska dela in zavzela v njegovem srcu podobno mesto kakor Cankarjeva mati v srcu velikega Vrhničana.

Iz tretjega leta je rešil France spomin na »čudovito bogastvo deščic in oblanic« in na kamenčke, bilke, cvetice in polžve kajžice, s katerimi se je rad igral — zgodnja podoba poznejšega pisatelja, ki je s svojo domišljijo razgrnil pred narodom čudovito bogastvo snovi in ljudi. Domače življenje je bilo vsa leta tako polno in pestro, da mu je nasulo zametkov in kali za nešteto poznejših umetnin. Rojstva in smrti, dela in opravi, dolge poti v šolo in še dalje k maši, večerni in nočni strahovi, pestovanje in pastirovanje, razvoj misli in čustev, učenje in knjige, dedove in babičine pripovedi, smrtne nevarnosti domačih in sosedov, pogrebščine in božje poti in še tisoč in tisoč vsakovrstnih dogodkov se je v mladi duši s tako silo prerivalo in trlo, da se je deček že v ljudski šoli poskusil v prvih »strašnih povestih«, pisanih na hrapav papir za zavijanje sladkorja.

Po domači enorazrednici je odšel v Kranj za trgovskega vajenca, a se ni obnesel. Še par let je delal doma in odšel nato v Podgoro pri Gorici na učiteljsko pripravnico, naslednje leto pa v Koper na učiteljske in spet v Gorico, kjer je maturiral. Tik pred vojno in med vojno je bil učitelj v Orehku in v Novakih pri Cerknem. Vsa tista leta se je živo zanimal za slovstvo in se je začel s sedemnajstim letom oglašati v javnosti. V njegovem osebnem razvoju je bila to precej viharna doba, kakor moramo sklepati po avtobiografskih prvinah v »Sužnju demona« (Lj. Zvon, 1925) in v »Begu pred senco« (Lj. Zvon, 1926). France iz teh dveh spisov je zapadel po par rosnih vaških nagnjenjih šumnim vrtincem razbrzdane erotike v megerskih objemih nenasitne, zrele, prezrele gospe Fani. Iz njih se je mukoma reševal v čistejše, naravnejše, tudi že pol nagnito razmerje do sveže, vroče, lepe, mlade Tončke. Po rajskih sestankih ob Soči je tudi to razpadlo in umevajoča Fani ga je omrežila z izkušeno Lojzo. Medenim dnem in večerom po goriški okolici in v gorah so sledili zagrenjeni sestanki obračunavanja s sumljivo preteklostjo. Istočasno se je na mladega učitelja obešala v Orešju domača Lizika, s katero se je z odobravanjem gospe Fani, precej proti svoji volji in da ugotovi ljudem in svoji vesti, znašel lepega dne pred oltarjem. Kakor je hotel nekoč zadaviti gospo Fani, tako se obupno vdano napoti v zakon s podobnimi perspektivami. Iz leposlovno zasukljenih peripetij žehiti živo življenje s polnokrvnimi prizori, ki pričajo, da je šel pisatelj skozi temeljito ljubezensko šolo in se v njej razgledal po vseh zvrsteh ljubezni od visoke eterične do nizke pozemske.

Istočasno se je France vpisal v pesniško šolo pri Izidorju Cankarju, ki je samosvoje in zelo novodobno urejeval »Dom in svet«. Bevk je bil marljiv so-trudnik in je med svetovno vojno ubiral take strune umetniškega ogorčenja nad nečloveškimi avstrijskimi grozotami, da je cenzura plenila njegove prispevke in l. 1917 tudi njega pahnila v pekel brezumnega klanja kot preprostega vojaka 97. pešpolka. Snovi za nova dela so se množile in čakale ugodne prilike za

obdelavo. »Zmagoviti« avstrijski pohodi so ga zavlekli do Odese. Izkušnje tistih let so pustile trajne sledove v njegovih spisih.

Ob koncu vojne se je vrnil v Ljubljano, kjer je bil nekaj časa v uredništvu »Slovenca« in »Večernega lista«. Zaglavljal se je v domače kulturne razmere in se začel znova živahno udejstvovati v leposlovju. Kmalu ga je zapadni rob slovenskega ozemlja zamikal živeje od središča in l. 1921 se je odpeljal v Gorico, ki je poslej ni več za dolgo zapustil. Tu je tri leta urejeval »Mladiko«. Nekaj časa je bil ravnatelj Narodne knjižarne. Na potovanjih po Julijski Krajini se je še bolj seznanil s to deželo, ki je postala glavni pokrajinski okvir njegovih del. Več let je predsedoval Goriški Matici, še danes je njen odbornik in glavni sotrudnik.

To so bila leta neprestane borbe za obstanek in za lastno umetnost. Zasebne in javne zadeve in zadevice so skušale ovirati pisateljsko pot in voljo do ustvarjanja. Navidezno ustaljeno življenje so zmerom znova burkali notranji in zunanji dogodki in treba je bilo močnih živcev, jeklene volje in visokega navdušenja za umetnost, da korak ni zastal, da roke niso omahnile in se pero ni dalo oplasiti ali zadržati. Med take zadevice spada šaljivi list »Čuk na palčici«. Bevk je posodil uredniško ime, da so drugi kozolce preobračali po listu, pregledati pa ga navadno ni utegnil. Ko je brez njegove vednosti izšlo šaljivo poročilo o domačih novincih, so nenaklonjeni činitelji poskrbeli, da je bil urednik obsojen na nekaj mesecev ječe in se razgledal po teh najbednejših človeških bivališčih.

Pozneje je urejeval mesečnik »Naš glas«. Uredil je več zvezkov »Biblioteke« in poljudno-znanstvenega zbornika »Luč«. Mimogrede je bival par mesecev v Trstu, a tamkajšnje oblasti se niso ogrele zanj in so mu za več let odtegnile dovoljenje, da bi smel stopiti na tržaška tla. Naselil se je na Solkanski cesti v Gorici in razvil tako dinamično slovstveno delo, kakor ga naša slovstvena zgodovina malo pozna. Nekatera leta je izšlo po več njegovih knjig v Jugoslaviji in Italiji, obenem pa je stalno sodeloval pri najvažnejših mesečnikih.

Največkrat je posetil Jugoslavijo, posebno Ljubljano, kjer izhajajo njegovi izbrani spisi.

Ta bežni očrt omenja le glavne prigode in postaje nenavadno bogatega, delavnega, z zunanjimi in notranjimi doživljaji do zadnjega kotička natrpanega življenja. Če le malo pomislimo, v kako neugodnih, včasih kar nemogočih razmerah je Bevk ustvarjal, se moramo čuditi, kako se je moglo iz tolminsko-cerkljanskih dolin, grap in strmin zgostiti v eni sami osebi toliko življenjskih in umetnostnih energij. Njegov pomen je dvojen. V Sloveniji se je Bevk uveljavil kakor malo drugih sodobnih pisateljev. V Julijski krajini, ki predstavlja eno tretjino slovenskega ozemlja, pa sloni skoro vse slovstveno gibanje na njem.

Ob času, ko so se Bevkove pesniške sile poganjale v prvo brstenje, sta dva moža skoro neomejeno vladala v našem slovstvu: Župančič v poeziji, Cankar v prozi. Oba sta ustvarjala za štiri, tudi za umrla sodruga Ketteja in Murna. Obema je močno podlegel doraščajoči rod, z njim tudi Bevk. Vendar se je Cerkljan čutil bliže Cankarju, ki ga je omamljal z brezobzirno odkritosrčnostjo, z družabnimi motivi, kakršni so tiščali tudi Bevka, s protesti zoper krivice in nasilstva, s črticami, povestmi in igrami iz resničnega življenja tistih dni. Tuji mojstri, ki jih je cenila naša moderna, so bili tudi mlajšemu rodu svetli vzori. Tako se je tudi Bevk ogreval za Dostojevskega, Strindberga, Dehmela, Ibsena, Maeterlincka, Gorgega, Verhaerena, Maupassanta, Čehova, Andrejeva i. dr. O Cankarju priznava Bevk brez pridržka: »On me je vsega prevzel. On me je

vsega omamil.« Cankarjev kip ima prvo mesto v njegovi knjižnici. Med domačimi pesniki je cenil še Prešerna, Ketteja in Murna, tega radi pesmi o polju.

Po večletnem objavljajanju pesmi po raznih mladinskih in slovstvenih listih in po svežih »Pastirčkih pri kresu in plesu« (1920) je zbral šest in trideset svojih najlepših v »Pesmih« (1921), ki se odlikujejo po izvirnosti, samostojnosti, odkritosti, krepki, primitivni in jedrnatosti zgoščenosti podob in izraza. Motivi niso vsi novi, a zvok teh stihov je čisto Bevkov. Iz ljubezni bije več trpkih kakor vedrih glasov, dasi klijejo nekateri iz najvišje omame. Najgloblji navdihi vstajajo iz domače grude, iz narave, žene in otroka, iz domačih ljudi, iz vojne ali iz lastnega srca. »Ah, slast, imeti dvoje: pesmi in življenje!« se mu izvije iz pravilne ctenitve dobrin, ki si jih je ohranil do danes. Kakor zapadna duma zveni »Tolminska pomlad«:

Pastirje in pestunje vdinjal bo kmet,
dekleta gredo na Koroško žet;
nekaj jih daljna Amerika vzame,
nekaj veliko jih mesto objame.

»Na maršu« je veljalo pred četrto stoletja prav kakor danes: »V hijene obsojeni v smrt gredo«. Lastno razdvojenost je stisnil v verz o sebi: »Ko voda, ki šumi, razbit ko slap«. A v »Jasnini« pribije: »In luč si ti in luč sem jaz«. Naravno in odkrito izražanje ceni najvišje. Če je oblika s to zahtevo v opreki, rajši brez pomisleka žrtvuje metriko, da reši neprisiljenost in prvobitnost, ki je čisto prav taka kakor v narodni pesmi.

Da se je po tej zbirki kakor Kette, Murn ali Srečko Kosovel umaknil v večnost, bi mu bili zbirko podvojili ali potrojili s pesmimi, ki jih prvič ni sprejel, dodali bi bili nekaj črtic in Bevk bi bil zaslovel kot pesnik, ki je izšel iz moderne in se po svoje razvil, a ni utegnil izvabiti vseh novih zvokov iz svoje lire. Bevk pa je, kakor Cankar po »Erotiki«, liro odložil in si z dolgo vrsto spisov v prozi zgradil nov sloves, ki je pesniškega rahlo zatemnil. Pesnil je prilično tudi še poslej, a proizvodi v vezani besedi se mu niso zdeli več najvažnejši. Zato so te pesmi razmetane in čakajo na poznejše vstajenje.

V prozi se je Bevk uril že vsa srednješolska leta. Za prvega službovanja so nastale črtice »Grešnik«, »Iz leta 1914« in »Most samomorilcev«. Med vojno so se kopičile črtice, ki so obsojale brezvestno avstrijsko divjanje zoper človeško dostojanstvo. Po vojni se je Bevk razvil v enega naših prvih črtičarjev in novelistov. Težko bo najti v povojnih letih pomembnejši mesečnik, ki bi ne bil prinesel kakšnega Bevkovega prispevka v prozi. V presledkih se je nabralo nekaj knjig novel in črtic. Kakor pri pesmih pisatelju tudi tu ni šlo za popolnost; marsikaj je raztresenega po časopisih. Zbirke, kolikor jih je, so nad vse zgovorne in značilne.

Začele so se s »Faraonom« (1922), apokaliptično vizijo strahotnega bitja, ki ugonablja človeštvo z brezkončnim, krutim, brezumnim trpljenjem. Večina črtic nazorno riše, kako preobraža vojna človeka v bestijo (Klic žene, Praznota, Kako je bilo?, Otrok, Avditor, Vrnitev). Druge obsojajo, da človek pači naravo, ali svetijo v zagonetne duše. »Anuška pred poroto« razgalja moderno družbo in vali nanjo krivdo za to, da mnoga dekleta zabredejo. Tudi druga zbirka »Rablji« (1923) je še precej simbolna (Kralj Asram, Bajka i. dr.). V prvi polovici je to še močnejša obtožba zoper zverinsko klanje med ljudmi; druga polovica je posvečena zamotanim in nesrečnim dušam, ki tavajo vsaka s svojo uganko po svetu. Na samoizpovedi iz deških let je zgrajen »Tatič« (1923). Čez desetletje, po daljši

dobi povesti in romanov, so izšle »Povesti o strahovih« (1933), kjer skuša Bevk ljudsko nagnjenje h grozi in prividom umetniško poglobiti. »Gmajna« (1933) je prerajena v novem realizmu, brez vizij in obtožb; to so štiri jasne slike o borbi za zemljo in o življenju v najtesnejšem stiku z njo (Gmajna, Drobnica, Laz, Koza). Podobne so »Samote« (1935), tri kmetske novele, ki nihajo med realizmom in naturalizmom; pretresljiv je zlasti »Greh pogoniča Izidorja« o detomorilki Maruli in pastirčku, ki prisostvuje rojstvu in umoru v hlevu in ga zrušena vest požene v smrt; »Zapeljivec« in »Preužitkar« se dobro družita s prvo. »V mestu gorijo luči« (1936) pripoveduje o nezavarovanih ženskih dušah, ki so jim take luči le prevečkrat varljive vešče. »Dan se je nagibal« (1939) je knjiga o žitju malih ljudi in neobglenih duš, ki jih trapi življenje ali jih mučijo soljudje, n. pr. o materi in sinu, ki jima zvočni film kruh požre, o šivilji Mrečki in begu njenega zadnjega častilca, o slepem Tonču, ki ga tovariš izkorišča, o božiču revežev s podrtimi igračkami ali o mladi ljubezni, ki kljubuje ljudem in se prevesi v zločinstvo. »Legende« (1939) so poglobljeno trdinovsko širjenje legendarnih motivov, ki so skoro vsi iz Julijske krajine in se tičejo največ postanka raznih cerkvā.

Ta drobna umetnost je bila Bevku vsa leta prav resna zadeva. Iz šole in priprave za daljše koncepte se je razvila v tekmovanje z našimi in tujimi mojstri novele in črtice; včasih je bila slovstveni oddih med večjimi deli, vselej pa je ostala zavestno ustvarjanje umetniških vrednot in bogatenje naše lepe knjige. (Dalje)

POSEDANJE IN HITRA RAST C. I. O.

(Poglavje iz knjige »Moja Amerika«)

LOUIS ADAMIČ — VITO KRAIGHER

Vzporedno z nenadnim in dramatičnim pojavom C. I. O.¹ na ameriškem pozorišču je prišel v Združenih državah v splošno rabo nov izraz »Sitdown«, posedanje². Ta izraz je močno novo orožje, ki so ga iznašli delavci v industriji gumija v Akronu, država Ohio, ko so posegli po njem v svoji borbi za boljše delovne pogoje. Sprva je bila beseda sestavljena, sit-down, toda sčasoma so jo številni listi, ki so poročali o uporabi tega orožja, tiskali brez vezaja. Delavcem je bilo prav malo mar, kako jo kdo piše. Tudi ravnatelje in obratovodje velikih tovarn gumija ni zanimalo, kako se izgovarja. Pozno spomladi l. 1936. mi je eden izmed njih izjavil: »Prekletu bi nam bilo ljubo, če bi nikoli ne slišali o nji«, ter je s tem povedal, kako so čutili vsi. Odločil sem se, da jo bom pisal kratko sitdown, posedanje, ker se mi zdi to točen izraz in bo lahko kmalu tako pomemben, kakor so izstop, izprtje, odpust, izstavitev, prekinitev in drugi podobni izrazi, ki so se razvili na osnovi najnevarnejše sedanje stvarnosti — na gospodarski borbi med kapitalom in delom, med posedujočimi in neposedujočimi.

¹ »Committee for Industrial Organization« je novejša delavska zveza, ki je nastala šele pod Rooseveltom in podpira njegove socialne reforme. Vodi jo John L. Lewis. Zveza ni marksistična.

² Adamič rabi v originalu izraz »sitdown« za naš termin »stavka z zasedanjem tovarn«, francosko »la grève sur le tas«. Dobesedno pomeni sitdown »dol se vsedi« ter smo zato izraz ponašili s »posedanje«.

Prepričan sem, da bo ta izraz končno prodril tudi v besednjake in radoveden sem, kako ga bodo definirali nasledniki Sam Johnsona in Noah Websterja³. Ne nameravam se proslaviti s tem, da bi pisal leksikone, vendar sem v svojem dnevniku poskusil dati definicijo:

12. oktobra 1936... **POSEDANJE** — Opustitev dela v enem ali več oddelkih občutljivo organiziranega veleobrata z namenom, zaustaviti delo v celem ali vsaj v večini obrata; posebnosti: dejanje izvedejo po medsebojnem sporazumu delavci enega ali več oddelkov take tovarne kot sredstvo, da prisilijo podjetnike, da pristanejo na njihove zahteve; nenadna stavka delavstva enega ali več oddelkov take tovarne, ki jo sklenejo in dogovorijo med seboj med delom, običajno brez pristanka vodstva ali odbora kake priznane delavske zveze, praviloma kratkotrajna, pri kateri se dogovore stavkujoči in ostali delavci za brezdelje (posedanje) ob svojih strojih ali tekočih trakih, dokler se ne odloči o njihovih postavljenih zahtevah (t. j. stavkujočih). Prim. tudi: »ostati notri« in »hitro«.

Ta definicija ni popolnoma ustrezala in je bila mišljena le kot poskus, kajti vse važnosti in pomembnosti besede ni dosedaj še nihče jasno ugotovil. Čeprav je v osnovi sestavljena s izrazom sedenje, je bila beseda vendar izredno dinamična, aktivna in vsebinsko polna ter je na koncu l. 1936. že dejanski pridobila nove prizvoke in dala povod za nove sinonime.

Čeprav nisem nič boljši etimolog kakor leksikolog, sem vendar sklenil to poglavje napisati vsaj deloma v obliki etimološke razprave; zato mi dovolite, da začnem z zgodovino izraza — z okoliščinami njegovega rojstva, kakor daleč nazaj so znane, in z njegovim razvojem v letih 1936-37.

Med letom 1920. in kasneje so v Ameriki in v Evropi mnogo pisali o hitri »robotizaciji« dela v industrijah z veleobrati. Številni vodilni učenjaki so v svojih delih o delavcu »ob tekočem traku« ugotavljali, da hitro preneha biti normalno človeško bitje, da je postal brez moči, ubogljiv, stroju podoben. Tudi jaz sem se nagibal k temu mnenju, ki je do neke meje pravilno. A mnogo tega, kar so govorili in pisali o stvari, je bilo pretirano. Kot je Charlie Chaplin prikazal v »Modernih časih«, niso iz industrijskih delavcev še izteptali in iztisnili vse močastosti — in prav gotovo ne iz delavcev industrije gumija v Akronu.

Delavec gumija v Akronu je doma bodisi z gričevja v zapadni Virginiji ali pravi hribovec iz Tenesije ali severne Caroline, bodisi robot zamorec iz Georgije ali Alabame, Poljak, Hrvat, Litvanec, Italijan, Madžar ali kmečki posestniški sin iz Ohia ali Pennsylvanijske, ali pa mlad mož z višjimi šolami, rojen prav v Akronu. V letih prospeha od l. 1910. do l. 1929., ko je njegova produktivnost narasla za 300%, je ta delavec napravil poleg milijonov in milijonov avtomobilskih obročev in celih gor drugih gumijastih izdelkov tudi še 120 milijonarjev.

Zaradi poloma l. 1929. je na tisoče delavcev gumija zapustilo Akron in se vrnilo v gričevje rodne zapadne Virginije in v države še bolj na jugu; nekateri priseljenci so se vrnili v svoje stare domovine ali se potikali kje po Združenih državah; tisoči so se postavili v vrste pred podpornimi uradi. Toda na desetstisoče jih je ostalo. Tisti, ki so obdržali delo, pa so trepetali, da bi ga ne izgubili. Ko je prišel New Deal, se je nakopičeno nezadovoljstvo izrazilo v organiziranju, ki ga je na vse mogoče načine ovirala in preprečevala A. F. L.⁴,

³ Besednjak, v katerem najdeš pomen vseh besed; ameriški Glonar ali Larousse.

⁴ »American Federation of Labor«, Amerikanska delovna zveza, starejša delavska zveza, ki jo je pa v zadnjih letih radi njene nepravilne taktike in stališča do New Dealja izrinila C. I. O.

Toda sredi dobe NIRA⁵ se je razvilo bojevito in na pameten način strogo organizirano gibanje, ki je končno zraslo preko glave »organizatorjev« A. F. I. ter jih pregnalo iz Akrona ter postavilo na noge Ameriško zvezo delavcev gumija, ki je brž postala ena najbolj zdravih zvez v državi in važen član C. I. O.

To udarno in disciplinirano gibanje v Akronu se je razvijalo na čisto poseben in ameriški način. Zgodba se je začela s tem, da je nekega nedeljskega popoldneva dvojica base-ball moštev, sestavljenih iz delavcev dveh velikih tovarn gumija, nenadoma odrekla, da bi igrala še dodatno igro. Moštvi sta odkrili, da sodnik po naključju ni član Zveze in njima sploh ni bil všeč niti kot oseba niti kot sodnik. Igralci so dobesedno »sedli doli«, nekateri v travo, drugi na klopi pod glavno tribuno. Gledalci, po večini delavci, pa so medtem deloma radi zabave, deloma pa zares hrupno zahtevali sodnika, ki bo član Zveze, vzklikali NIRI in splošno dvigali vesel hrup, dokler ni sodnik, nečlan Zveze, izginil in ga je zamenjal sodnik, ki je bil član. Pravijo, da so izraz sitdown, posedanje, prvič rabili v debatah, ki so sledile tej igri.

Ne dolgo potem je prišlo do malenkostnega prepira o neki točki delovnih pogojev med delavci in obratovodjo oddelka ene velikih tovarn gumija. Obratovodja ni hotel popustiti ter je v jezi rabil neprimeren izraz, ki je razburil prizadete delavce; vsega jih je bilo menda okoli ducat. Hoteli so že odnehati od svoje zahteve ali pritožbe, kakršna koli je že bila; sedaj pa je eden izmed njih, ki se je spomnil posedanja na igri z žogo, izbruhnil: »A, k vragu z njim, kar dol sedimo«. In res so sedli. V tovarni, ki je zaposljevala sedem tisoč delavcev, je bila proizvodnja izredno sestavljena in občutljivo organizirana. Zato je nekaj minut kasneje zavladal še v nekaterih drugih oddelkih skrajnen nered. Kaj se je zgodilo? To vprašanje je bilo slišati po vsem obratu. Odgovor se je bliskovito širil po tovarni: v tem in tem oddelku so posedli. Posedli so? Da, posedli, kaj ne veš, ti trap, kaj pomeni vsteti se? Podobno, kot se je zgodilo pri žoganju zadnjo nedeljo.

Na stotine delavcev, ki niso vedeli, kaj je to posedanje, ki pa so bolj ali manj pripadali udarnemu in discipliniranemu gibanju, je obšla zona. Posedanje v tovarni! Dobro, kaj mislite. V hipu so se ustavili najvažnejši oddelki v tovarni. Tisoči delavcev so posedli. Nekateri zato, ker so želeli, večina pa zato, ker je tako in tako vse nekje zastalo.

Ko so sedeli pri svojih strojih, kotlih, parnih kotlih in delovnih mizah, so se pogovarjali. Nekateri so sedaj prvič razumeli, kako važni so v procesu proizvodnje gumija. Dejansko je dvanajst ljudi ustavilo delo. Skoro vsak ducat ali skupina med njimi lahko stori isto. V nekaterih oddelkih jih lahko isto doseže šest. Delavni člani že omenjenega udarnega gibanja, razdeljeni po raznih oddelkih tovarne, so prevzeli iniciativo in govorili: »Zdaj vemo, kako jih bomo zagrabili«. In začeli so boj ne glede na to, ali so bili člani zveze ali ne. Večinoma niso bili člani. Nekateri so se najbrže stvari nekoliko bali. Nekateri so bili zmedeni. Druge je zabavalo. Po delavnicah je bilo tedaj mnogo smeha. O fantje, fantje. Prav tako kakor na igrišču z žogo, brez šale. Tam so gledalci potegnili z igralci in dosegli so sodnika, ki je bil član delavske zveze. Tukaj vsakdo drži z dvanajstimi tiči, ki so prvi posedli, in vodstvo tovarne je bilo samo iz sebe. Obratovodje in navidezni gospodarji so tekali okoli. Zdeli so se smešni, ti industrijski korporali, naredniki in polizanci. Telefoni so zvonili po vsej tovarni. Ta nenadna prekinitev proizvodnje je

⁵ NIRA (The National Industrial Recovery Act — Nacionalni industrijski obnovitveni zakon). V glavnem urejuje odnose med delavci in podjetniki.

stala družbo vsako minuto več sto dolarjev... V manj kot eni uri je bil spor, ki je povzročil posedanje, urejen — moške so v celoti zmagali.

Ko so tega večera moške zapuščali tovarniška poslopja, so se smejali. O stvari so pripovedovali nočni izmeni. Zadeva je prišla v akronske časopise. Prišla je tudi v časopise v Clevelandu. O stvari niso malo govorili, največ pa v tem smislu, da je posedanje dobra šala z vodstvom tovarne. Voditelji že večkrat omenjenega udarnega gibanja, med katerimi so bili nekateri bolj ali manj levičarji, drugi pa bolj pod vplivom New Deala in njegove Sekcije 7a, so storili vse, da se je o tem razpravljalo. Poudarjali so, da se je pokazalo tako pri posedanju na base-ball igrišču kakor pri posedanju v tovarni, da delavci lahko nekaj dosežejo le kolektivno, s tem, da drže in delajo skupaj. Sedaj naj vsakdo pristopi k organizaciji. Mnogi so se včlanili in organizirali so nove federalne zveze.

Nekateri levičarski pristaši »udarnikov«, divji agitatorji, ki niso imeli polno-močja od nobene zveze in ki so jih podjetniki imenovali »hujskače«, so dajali pobude za posedanje. Zaposleni v različnih oddelkih v številnih tovarnah gumija v Akronu so spretno organizirali posedanje, če je prišlo do sporov. Posledica je bila, da je bilo na ducate posedanj, izmed katerih so nekatera trajala komaj dobro uro ali še manj, druga več ur ali večino dneva in se raztegnila še v naslednjo izmeno; nekaj se jih je pa razširilo na dva, tri, štiri ali še več dni; te so pa nazivali že »Stay-ins«, stavka z zasedbo.

Nekatera posedanja so onemogočala obratovanje samo v posameznih oddelkih, druga pa so ustavila ves obrat. Ko so posedanja postajala daljša, so se moške, ki so ostali v svojih delovnih prostorih, navadili preganjati čas s kvartanjem ali igranjem »dame«, s pripovedovanjem smešnic, prepevanjem ali branjem. Nekateri so se kratko in malo zleknil na klopi ali na tla in spali. Če se je posedanje raztegnilo v prihodnjo izmeno, so novodošli delavci izmenjali prejšnje tako, da so delali iste stvari: sedeli so, klepetali, prepevali, kvartali ali igrali »dame« in spali na tleh, dokler se spor ni poravnal. Drugače pa so dali svoje listke za kosilo onim, ki so ostali notri, kar je delalo iz posedanja zasedbo tovarn.

Kakor prva posedanja, so mogoče tudi številna kasnejša — nemara večina — nastala v akronskih tovarnah gumija brez izpodbude agitatorjev »udarnikov«. Bila so nenadni spontani pojavi, ki so jih sprožile razmere same v kakem oddelku.

Skoro vsa posedanja so uspela tako, da so bile sprejete postavljene zahteve. Kolikor jaz vem, sta se v letih 1935—36 izjalovili le dve. Moške iz drugih oddelkov so skoro vedno neomajno podprli začetnike posedanja. Zakaj? Dovolite, da navedem listo odlik in prednosti posedanja kot metode delavske borbe, ne toliko z vidika organizatorjev »udarnikov« ali radikalnih agitatorjev, kakor s stališča povprečnega delavca v industrijskem veleobratu, n. pr. v veleobratu gumija.

1. Posedanje je nasprotje sabotaže, kateri so mnogi delavci nasprotovali. Posedanje ničesar ne uniči. Preden prekinejo z delom v kakem oddelku tovarne gumija, n. pr. delavci najprej snamejo s strojev sestavljeni gumi ali končajo sestavljati in kvasiti pnevmatike, ki so se sestavljale ali kvasile, tako da se nič brez potrebe ne uniči. Med posedanjem delavci prav tako pazijo na varnostne predpise kakor med proizvodnjo ter ne kadijo v oddelkih, kjer se uporablja bencin. Tudi popivajo ne. Ta disciplina — o kateri bom več takoj spregovoril — je instinktivna.

2. Ne moremo sicer reči, kakor je dejal neki poročevalec New York Times-a, ko je januarja 1936. pisal o posedanju v Akronu, da spominja posedanje na staro orientalsko prakso pasivne resistance, ker bi to šlo predaleč. Posedanje pa je mogoče neka daljnja stopnja stavk s »prekrižanimi rokami« ali »stavk pri delu«

stare I. W. W.⁶; vendar je posedanje boljše, kot sta bili slednji, ki sta silili ljudi, da so hlinili delo in naredili čim manj je bilo mogoče, ne da bi jih odpustili. To pa je bilo za delavce bolj naporno, kakor če bi delali po svojih zmožnostih, kakor tudi v nasprotju z naravnimi nagnjenji večine.

3. Posedanje je nasprotje navadne stavke. Ko se razglasi posedanje, delavec ne zapusti tovarne; ostane na mestu, s čimer dá razumeti, da je voljan delati, če...

4. Delavske žene so na splošno proti navadnim stavkam, ki so pogosto dolge, včasih nasilne in nevarne in se prav lahko končajo z odpustom in porazom. Posedanja pa so bila hitra, kratka in brez nasilja. V večini primerov pri njih ni bilo stavkokazov; vodstvo obratov se ni smelo drzniti, da bi bilo trdovratno ali poskusilo izgnati sedeče može in jih nadomestiti z drugimi, kajti tako nasilje bi razpoloženje javnosti obrnilo proti podjetnikom in policiji ter bi lahko vodilo k poškodovanju predragih strojev. Pri posedanju ni pred tovarnami stavkovnih straž, pred katerimi imajo policija in straže družb veliko prednost, če se razvije boj. Posedanje poteka docela v notranjosti tovarne, kjer imajo delavci, ki poznajo vsak kotiček, očitne prednosti. Posedajoči organizirajo lastne »policijske oddelke«, ki jih oborože — pri delavcih gumija z lomilnimi drogovi, ki jih navadno uporabljajo, da segajo v odprte kotle, v katerih se kvasijo elastike. Ti delavski stražniki patrolirajo ob tekočem traku, pazijo na morebitne stavkokaze in stražijo pri vratih. V nekaterih primerih so mestna policija in straže družb vdrli v tovarno, pa so se zmedli, ustrašili in so jih »sedeči« delavci zlahka izrinili ven.

5. Mnogi delavci ne zaupajo — zavestno ali podzavestno — predstavnikom organizacij ali vodjem stavk in odborov, tudi če so jih sami izvolili. Dobrota posedanja ali vztrajanja v tovarni pa je ravno v tem, da tu ni vodij in predstavnikov, ki bi jim ne zaupali. Tudi ne more biti odpustov. Ta običajna kazen za stavko je brezupno nepomembna, če delavci odložijo svoje orodje, ustavijo stroje in posedejo poleg njih. Inicijativa, vodstvo in nadzorstvo posedanja izhaja neposredno od soudeleženihi ljudi.

6. Ni mogoče preveč poudariti dejstvo, da dá posedanje delavcem v industrijskih veleobratih živ občutek lastne pomembnosti. Dvakrat se je zgodilo, da sta pol ducata ljudi zaustavila obrat, ki je zaposljeval skoraj deset tisoč mož. Predstavljajte si občutek moči, ki je te može prevzel! In tisoči delavcev, ki so posedli, da bi jih podprli, so občutili to čustvo v različni meri, kar je bilo odvisno od njihove osebne sposobnosti domišljije. Neki robot izdelovalec gumija mi je rekel: »Sedaj se nam ne zdi več, da sprejemamo milost od vsakega smrkovega predelavca, ki je pravkar zlezal iz šolskih klopi«. Neki drugi mož mi je rekel: »Sedaj vemo, da je naše delo bolj važno kakor denar delničarjev, bolj kot špekulacija na Wall Streetu in bolj kakor vse, kar delajo ravnatelji in predelavci.« Nezadovoljstvo enega samega človeka more zaustaviti ves obrat, če njegovi tovariši delavci v njegovem oddelku priznajo, da je nezadovoljstvo upravičeno. On postane vodja stavke, ostali člani delovne sile v njegovom oddelku pa člani stavkovnega odbora. Oni prevzamejo nase vso odgovornost pri stvari: postavijo lastne patrolje, varujejo stroje, da se po neumnosti ne pokvari, in oni se sestanejo z ravnateljstvom in predložijo svoje zahteve. Oni izvajajo nadzorstvo nad samim seboj in vzdržujejo samodisciplino, kar je mogoče najboljša stran posedanja. Oni uredijo spor, ne kdo, ki bi prišel od zunaj.

7. V večini oddelkov tovarne gumija ali kake druge vrste industrijskega

⁶ Industrial Workers of the World (Industrijski delavci sveta), naziv socialistične strokovne zveze v Ameriki pred vojno.

veleobrata je delo nadloga najhujše vrste — mehanično in neustvarjajoče, zoprno vsiljivo in duhamorno; tako je vsaka prekinitev za delavca dobrodošla, četudi mogoče samo podzavestno. Zavestni del njihovih možgan se mogoče razburja radi izgube na plači; njihovo podzavest pa seveda to prav malo vznemirja. Posedanje je dramatično, napeto.

8. Vsi ti činitelji so bili važni pri prvih posedanjih. Dodati moram, da je na koncu l. 1936., ko sem se začel za pojav resno zanimati, bila v Akronu že tri leta stara tradicija, da je vsakdo takoj sedel, čim je začelo posedanje ob tekočem traku. In čim sem obrazložil solidarnost delavcev pri posedanjih, ne smem tudi pozabiti, da je povprečen delavec v industrijskem veleobratu poln nezadovoljstva in pritožb. Nekatere komaj razumejo in jim je vsak oddušek

9. Posedanje je čisto demokratsko dejanje, kot razumejo demokracijo v Ameriki v okviru kapitalističnega sistema. Posedanje je akcija pritiska. Nekoliko je anarhično, kar še poudari njegov res ameriški značaj. Posedanje je pragmatično: vse, kar učinkuje bolj ali manj prav, ali vse, kar vam »kako

10. Posedanje je socialna zadeva. Delavci med posedanjem razpravljajo. Seznanijo se... To jim je ljubo. Pri navadni stavki je nemogoče spraviti istočasno pod streho več kakor en ali dva tisoč ljudi in to samo na shodu, kjer ne govorijo med seboj, ampak samo poslušajo govornike. Posedanje pa drži pod isto streho do deset ali dvajset tisoč brezdelnih ljudi, ki svobodno lahko govorijo med seboj od moža do moža. Neki izdelovalec gumij iz tovarne Goodyear mi je novembra 1936. pripovedoval: »Za boga, človek, med posedanjem zadnje spomlad sem odkril, da je možakar, ki dela najbliže poleg mene, prav takšen kakor sem jaz, pa čeprav sem se jaz rodil v Zapadni Virginiji, on pa na Poljskem. Njegove težave so iste. Zakaj ne bi držala skupaj.« (Dalje)

KORŠ — VOLYNSKI — AŠKERC

ANTON VRATUŠA

1. marca tega leta je minilo 25 let smrti ruskega akademika, Slovencem naklonjenega prevajalca celotnega Prešerna v ruščino. Že dejstvo, da se je ob stoletnici Prešernovega rojstva našel mož, ki je presadil njegove poezije na ruska tla, kar ni storil do takrat noben drugi slovanski narod, niti najbližji sosedje ne, nam prikupi tega moža nenavadnega idealizma. Če pa dodamo temu še, da je hotel Korš izdati že pred štiridesetimi leti kritično izdajo slovenskega Prešerna in to v Petrogradu, kjer je bilo pač malo več kot nič virov na razpolago, je taka naša sodba še bolj upravičena in naravna.

Da Korš ni bil le navaden prevajatelj Prešerna, ampak da se mu je priljubila po pesniku tudi slovenska kultura sploh in da so ga povezale po Prešernu s Slovenci vezi pomoči in sveta pri medsebojnem spoznanju, pričajo med drugim tudi ta tri dejstva: Mladi slavist Prijatelj ga je zaprosil za pomoč pri iskanju virov za študijo o Čehovu. Korš mu z veseljem sporoča v pismu 28. nov./11. dec. 1900, kaj je že »uspeš storiti zaradi zbiranja potrebnega ... gradiva« in — kakšne nade ima za naprej.

Povprašal da je o zadevi Šahmatova in ta da ga je napotil k akademiku Kondakovu, enemu najboljših prijateljev Čehova; da je zvedel pri Kondakovu marsikatero podrobnost; da se bo v kratkem seznanil s samim Čehovim; da bo

dobil po Kondakovu celo »dobro fotografijo, ki je, se ume, mnogo zanesljivejša od Bog ve kake litografije.«

V naslednjem pismu 3./16. dec. 1900 ve poročati, da je fotografijo že dobil in da mu ostaje »oskrbeti le to, da srečno dojde na Dunaj«, toda fotografija ni »našla srečno Dunaja«, kjer je bil takrat Prijatelj; kajti pismo z dne 28. febr./13. marca 1901 ima pripis: »Ne vem, kako se je mogla zgoditi taka nesreča s Čehovo podobo; akademik Šahmatov sam je bil priča, da je bila dobro zamotana. Sumnja pada torej na mitnico.« — Drugo, kar naj omenim, je to, o čemer govori drugo ohranjeno pismo Aškercu (16./29. nov. 1900). Korš obljublja, da bo predložil v Moskvi »menjo LZ uredništvom »Ruske misli« in »Ruskega Vestnika«, v Petrogradu pa »Vestnika Evrope.«

Ta Koršev trud je imel tudi uspeh. Pismo 5./18. dec. 1900 obljublja Aškercu, da bo kmalu sprejel »Ruski Vestnik«, če ga še ni; v naslednjem (28. dec./11. januar. 1900/1901) pa beremo Korševo veselje nad tem, da je Aškerc že sprejel »Ruski Vestnik« in dodatek: »kar se tiče drugih žurnalov, bom se še enkrat potrudil, da Vam jih dobim.«

Tretje dejstvo, ki govori o takem in tako požrtvovalnem Koršu, kakor mi ga je opisal predsednik Akademije, prof. g. dr. Rajko Nahtigal, pa je Koršev odziv Aškercu, tedanjemu uredniku LZ. In prav to dejstvo nas zanima.

Potrebno je, da si razjasnimo, v kolikor se da na podlagi objavljenih virov, kakšen je bil prav za prav odnos med Koršem in Aškercem; zakaj je tako hitro prenehala njuna medsebojna korespondenca, započeta ob priliki Aškečeve prošnje Koršu za članek iz prešernoslovja v »Prešernovem albumu«; ali je, in če je, v koliko je vplival Volynski na njuno poznanstvo.

Nesporno je, da je Korš Aškeca visoko cenil kot slovenskega pesnika. O tem priča prvo njegovo pismo Aškercu, tisto, ki je spremljalo njegov sestavek za »Prešernov album« in je bilo napisano v tisti »slovenski učenosti«..., (katere) glavni izvor... »je (bil) zmerom Prešeren«, to se pravi: v slovenskem jeziku, ki se ga je naučil Korš iz Prešernovih Poezij na Dunaju in ga oblačil najraje v rusko skladnjo: da je sodil Korš o Aškercu drugače, ne bi bral v tem pismu laskavih besed, kakor so na primer te-le: »Posebno me je razveselilo pismo od tako odlikujočega se pisatelja in pa Prešernova tovarišča na Parnasu, kakoršen ste Vi.« To navdušenje je še podžigalo Aškečovo pismo, ki mu je to Korševo odgovor: Aškerc je pisal ruski in Korš si ne more kaj, da ne bi priznal novemu slovenskemu znancu, da »zdaj vidi«, da Aškerc ni le »eden iz najboljših slovenskih pesnikov, ampak še tudi dober znalec ruščine«; da mu je »svedočba« Lamanskega, kako se je seznanil z Aškercem v Ljubljani, »le potrdila, tisti zapopadek«, ki si ga je bil naredil o takratnem uredniku LZ. Mogli bi navesti v pritrđitev našemu razglabljanju tudi to, da je Korš poslal Aškercu nekaj iztiskov Prešerna na boljšem papirju, da bi jih ta razdelil med »te slovenske učenjake, ki bivajo na Dunaju ali morda na Hrvatskem«. Vendar pa to ni tako močan dokument: Korš namreč ni imel drugega izhoda, ker mu je bil v Ljubljani le Aškerc po dopisovanju znan.

Enako spoštovanje je vezalo Aškeca na Korša; o tem pričajo superlativi in hvalnice, kakršne je imel v tej dobi Aškerc menda le za svojega novega ruskega prijatelja, ki je rešil Prešerna apostrofov in ga tako Aškercu bolj priljubil v ruskem kaftanu, kakor pa se mu je mogel prikupiti Prešeren sam v svoji domači gorenščini.

Če se nam bo posrečilo pravilno oceniti, zakaj ni trajala korespondenca med Koršem in Aškercem dalj časa, kakor pa je, si bomo obenem deloma odgovorili tudi na tretje vprašanje: ali je namreč kaj vplival na to Volynski, oziroma toč-

neje: odnos Volynskega do Aškerca, ali še bolje: verjetnost razočaranja Volynskega ob sodelovanju LZ. Mnenje, ki je bilo izrečeno v LZ 1928, 514.

Najprej je treba reči, da je trajala Korš-Aškerčeva korespondenca dalj časa, kakor pa je razvidno iz pisem, objavljenih v LZ 1928, kjer je zadnje pismo z dne 12./25. okt. 1901. Po prijaznosti inšpektorja g. Westra se mi je posrečilo dobiti v uporabo in objavo še eno pismo in to z datumom 15./28. nov. 1902., ki do zdaj še ni bilo objavljeno in ga kot neobjavljenega označuje tudi Boršnikova v »Aškerčevi biografiji«. Doba izpričanega dopisovanja se podaljša torej za nad eno leto.

Temu je treba dodati še drugo, nič manj važno dejstvo: nekako iz iste dobe je ohranjeno tudi zadnje Korševo pismo Prijatelju, ravno tako dozdej še neobjavljeno. Dobil sem ga v uporabo po posredovanju gospe dr. Boršnikove v prepisu iz Prijateljeve zapuščine. Pisanje, datirano z dne 25. nov./6. dec. 1902 je zelo kratko in izraža Korševo veselje nad novico o Prijateljevem promoviranju s stavkom iz Prešerna: Vso srečo ti želim kakor tudi Korševo nado in upanje, da se bo zdaj Prijatelj gotovo vrnil k Prešernu — »ki dasi tudi, prebivajoč s svojo Julijo v svetem raji, se čuti srečnega brez zapopadka, toda čaka nestrpljivo Vaše (Prijateljeve) deležnosti v osodi njegovih spisov« — a tudi ne zamolči piščeve prešernosti, ko beremo dalje: »sicer ni mi tega oznanil (Prešeren), ali ne morem verjeti, da njegova sreča je res brezpogojna, ker potem, ko je Levstik v njih po svoji slepi glavi, še ni zanje pomoči rešnje.«

Po kratkosti pisanja bi sodil, da je karta, določiti pa se ni dalo, ker sem imel v rokah le prepis brez naznačbe oblike izvirnega dopisa.

Zdi se, da diha iz teh Korševih vrstic ne samo nada v Prijateljevo delo, ampak tudi rahla bolest, da ni bilo že njemu dano spolniti to, kar čaka Prijatelja. Toda tudi Prijatelj ni storil tega, kar je Korš upal, ampak šele v najnovejšem času prof. Kidrič, s kritično izdajo Prešerna.

Človek se nehote ustavi ob obeh imenovanih pismih; preseneča njuna časovna bližina. Kakor da je segel ruski učenjak globlje med pisma in odgovarjal po vrsti vsem, ki jim je bil z odgovori na dolgu. Vendar pa s tem ni rečeno, da so takrat stiki popolnoma prenehali. Najtehtnejše protipriče so: Prijateljev prevod Korševe ocene Aškerčevega Prešerna za Jagičev Archiv I. 1903; Prijateljevo študijsko potovanje v l. 1903 in 1904, kjer je, kakor kažejo pisma, objavljena v LZ 1937, prav pogosto in mnogo občeval s Koršem; Korševa ocena Prijateljevega prevoda Evgenija Onjegina I. 1911.

Navedeni dve pismi torej ne dajeta podlage za misel o kakšni senci med Koršem in Aškercem; nasprotno: podaljšujeta dobo Aškerc-Korševega občevanja za nad eno leto, s svojo časovno bližino pa ne govorita prav nič naravnemu zaključku dopisovanja.

Vendar pa ni to edini vidik, po katerem moremo stvar raziskovati. Segli bomo še po drugih momentih. Zadnje, do zdaj objavljeno pismo, bi dalo morda soditi drugače: kakor po kračini, tako po prav za prav hladnem koncu: »Še enkrat moja zahvala in pozdrav — Vaš T. Korš«; posebno še, če primerjamo ta konec prejšnjim: »Vaš iskreni spoštovatelj«, »ostanem Vam udani«, »iskreno Vam udani«, »Vam prisrčno udani«..., ali pa z zaključki v pismih Prijatelju: »Vas pozdravlja in sem Vaš udani, Vam prisrčno udani in v popred hvaležni«, »Vam hvaležni in udani«, »Vam udani«..., da ne upoštevam še nagovora Prijatelju: »Spoštovani gospod Prijatelj (ali »prijatelj«).«

Recimo, da bi gledali samo na to formalno plat: utegnili bi ti podatki res zbuditi vsaj sum o prekinitvi korespondence med Aškercem in Koršem zavoljo kakšnega nesoglasja.

To formalnost pa ovrže prav tako formalnost iz do sedaj neobjavljenega pisma, kjer se Korš zahvaljuje Aškercu za poslanega mu Aškerčevega Prešerna in končuje: »Prosim tedaj še enkrat, da primite mojo prisrčno zahvalo. — Vam iskreno udani — Božidar Korš«. Še močnejši protidokaz dvomu o skrajno dobrih odnosih med Aškercem in Koršem pa je vsebina tega pisma: poleg izrazov »globoke hvaležnosti« upa Korš, da se bo mogel za Aškerčev dar zahvaliti še drugače, namreč »čez posredstvo iztiskov ... kritičnih spisov o tisti izdaji in tudi o Ruski antologiji«. — Ljubljanska licejka hrani od tega le poseben odtis ocene »Ruske antologije«: posredna priča, da je Korš svojo obljubo, dano v tem pismu, res tudi izpolnil. Korševa ocena Aškerčevega Prešerna pa ni izšla v Izvestjih, ampak l. 1903 v Jagičevem Arhivu in sicer v nemškem prevodu Ivana Prijatelja.

Tudi ni mogoče z gotovostjo reči, da bi mogel biti sicer občutljivi Aškerc s Korševu kritiko svojega Prešerna nezadovoljen. Bila je to gotovo najbolj topla in mirna ocena, ki je je bil kdaj deležen Aškerčev Prešeren, dasi navaja Korš tudi nekaj pomislekov proti Aškerčevemu ravnanju s Prešernom; posebej še, ko izlije Korš na svoja izvajanja blažilni in pomirjevalni balzam opravičila: »H koncu moram še pripomniti, da je vse to, kar sem dejal o Aškerčevi izdaji Prešernovih poezij, le mnenje Rusa in filologa, ki ne živi med Slovenci, a se je s Prešernom podrobneje ukvarjal.« Poleg tako pomirljivega zaključka pa so v kritiki še drugi namigi, ki so mogli zabrisati tudi morebiten neugoden vtis Korševega ugovora proti Aškerčevemu omalovaževanju Vodnika in povzdigovanju Trubarja ter proti Aškerčevemu »razdiranju« in »krpanju« celote, določene po avtorju Poezij 47. leta: ugotovitev, da gre Aškerčevi priredbi važen prostor že zato, ker je prva popolna izdaja kakor izvirnih pesnitev tako prevodov; priznanje, da je Aškerčev uvod v Prešerna »napisan živo in zanimivo, kakor vse, kar pride iz Aškerčevega peresa«; zaključna želja, naj bi našla Aškerčeva izdaja zavoljo svoje kakovosti »pot med najširše plasti naroda«.

Znano je, da je bil Aškerc dvakrat na Ruskem; zaporedoma v l. 1901 in 1902: prvič v mesecu septembru, za drugič pa vemo po njegovem obširnem poročilu v LZ 1903, da je bil 5. julija na Črnem morju, 7. julija v Kerečkem zalivu; da je krenil 10. julija iz Batuma, 15. istega meseca pa iz Tiflisa; da je bil 23. julija že drugič v Odesi, ker je bil onodod tudi prejšnjega leta. Za prvo leto poroča, kako je iskal znancev v Petrogradu in da je dobil le Courtenayja, nam znanega raziskovalca rezijanščine. Tudi za drugo leto vemo iz njegovega popisa točno, kje se je kdaj nahajal. Ne slišimo pa nikjer niti besedice o Koršu. Za l. 1901 reši vprašanje Korševu prijatelju (11./24. okt. 1901) ... »Celo poletje in del jeseni preživel sem na Kavkazu in na vasi v Voronežski guberniji, kjer sem skrbel — credite poster! — menj za znanstvo, kakor za lov in bilijard. V Moskvo sem se povrnil konci našega kimovca« (proti sredini oktobra našega štetja). Torej bi ga Aškerc ne našel v Petrogradu, tudi če bi ga nameraval obiskati. Malo teže je za l. 1902. Aškerc piše, da je hotel v Pjatigorsk, da bi videl, kje se je dvobojeval in umrl Lermontov. To je moralo biti nekje med 15. in 23. jul., ker sta obadva datuma določena s Tiflisom in Odeso. Istočasno se je nahajal v Voronežski guberniji tudi Korš, kakor povzemam iz poslednjega Korševega pisma Aškercu. Zakaj ga ni Aškerc obiskal? Je bil mar užaljen, ker mu ni Korš nič odgovoril na pismo s prošnjo za kakšno »rekomandacijo« zavoljo potovanja na Krim? (Korš je dobil to Aškerčevo pismo šele jeseni, ko se je vrnil s počitnic.) Ali pa je enostavno vzrok ta, ker ni bilo Aškercu znano, kje naj išče Korša? Utegnila je res biti majhna nejevolja na Aškerčevi strani, ki pa se je pač morala poleči, ko je bral toliko opravičevanja.

Vendar pa — tudi če bi bilo kaj na tem, bi bila ponehala korespondenca po Aškerčevi krivdi, če ne bi namreč Koršu na to poslednje nič več odgovarjal, ne pa da bi prenehal Korš iz kakršne si bodi razočaranosti. Ali bolje: ni treba, da bi moral biti vmes Volynski. Pač pa je bolj verjetno, da je prenehala korespondenca med Aškercem in Koršem, ker so prav v tem času zamenjali dotedanjega urednika LZ z dr. Zbašnikom in torej Aškerc ni imel več niti potrebe, pa menda še manj volje, vzdrževati še naprej stike iz let uredništva.

Dokler se je smatralo za konec Korševe korespondence z Aškercem pismo iz 1. 1901 (12./25. okt.), je bilo vsaj možno spravljati Volynskega v zvezo s to prekinitvijo. Danes pa, ko vemo zagotovo, da je sprejel Aškerc konec leta 1902 (15./28. nov. 1902) od Korša tako vljudno in iskreno pismo, ne moremo takemu mnenju več pritrditi; posebno še zato ne, ker nimamo nobenih znakov o Aškerčevem dopisovanju z Volynskim že vse od 25. maja 1901.

Seveda z vsem tem še ni rešeno vprašanje, kako je vzel na znanje Volynski dejstvo, ko mu je poslal Aškerc po 25. V. 1901 borih 40 kron kot prvo odškodnino.

V zvezi s tem pa je treba omeniti najprej, kakšno sodbo je imel Korš o Volynskem.

Aškerc je izrazil Koršu željo za pregled ruskega slovstva vsaj do polovice novembra 1900, ker Korš 16./29. novembra 1900 že omenja to zadevo; seveda za enkrat samo negativno. Zato pa žari že začetek pisma z dne 5./18. dec. 1900 samega veselja nad uspehom: »Čestitam Vam na polnem uspehu glede Vaše želje, da doboste za svoj žurnal pregled najnovejšega ruskega slovstva«. Sploh pa je to pismo polno navdušene hvale za Volynskega; da je pripravljen služiti Aškerčevim ciljem; da je sicer še mlad, a da je že mnogo pisal, posebno v »Severni Vestnik«; da je avtor »dosti velike in jako učene knjige o Leonardu da Vinci, ki zaradi nje je bil mnogo delal v zahodnih arhivih«; da je zbral najboljše članke pod naslovom »Borba za idealizem« (izvod, ki ga je poklonil Volynski Aškercu, ima dr. Janko Šlebinger s pravim židovskim imenom po Koršu hvaljenega avtorja); da je zelo izobražen človek in »filozof — estetik« — »ako hočete, ne brez nečesa sličnega mysticismu, ali tudi ne brez poezije«.

Značilno za oznako Volynskega je, kar poudarja Korš v istem pismu: »za Vaše denarne pogoje on ne mara, glavna reč je za njega ideja«. — Kolikor se da soditi po Aškerčevem prevodu prispevkov Volynskega (Volynski ni znal slovenski, na kar je že Korš opozoril Aškerca in mu svetoval, naj piše Volynskemu v nemščini ali v ruščini), je utegnila biti Korševa hvala »najglobokejšemu in razumnejšemu naših (ruskih) kritikov« sicer malo pretirana, dasi kaže moza gladke besede in jasnih misli ter poetičnega izraza; držalo pa je menda, da se je mož vsaj šel idealista, če že ni bil idealist. Prijatelj ve o njem poročati s svojega študijskega potovanja samo to-le: V petek je predaval Volynskij: »Kaj je idealizem?« — Torej zopet idealizem! S tolikim poudarjanjem idealizma in z izrecno Koršovo pripombo, da Volynskemu ni za denar, je na videz v nasprotju Volynskega zahteva po honorarju že takoj v drugem pismu Aškercu in sicer v naprej. Razumljiva pa postane stvar, če upoštevamo ugotovitev istega Korša, da Volynski, »kakor se ume, ni bogat«, in Volynskega utemeljitev zahteve: da mora namreč iz Petrograda. Če pa dodamo k temu še pičli honorar, ki ga je dajal takrat LZ — običajno 3 K od strani; pesnikom raje več, za znanstvena dela pa raje manj (sporočilo g. dr. J. Šlebingerja) — in primerjamo z ruskimi razmerami ter s posebnim položajem Volynskega, utegnemo pač priti blizu mnenja, izrečenega v LZ 1928, da je bil Volynski nad Aškercem — razočaran. Vendar pa pustimo prej pismom, naj povedo svoje, da nam bo zaključek lažji in stvarnosti čim bližji.

Ker nisem dobil kakšnih podatkov o blagajniških zapiskih za tista leta LZ, mi je bila tembolj dobrodošla opazka, pripisana z Aškercovo roko na zadnjem pismu Volynskega Aškercu: 40 kron Volynskemu; ovitek istega pisma pa nas pouči o obsegu prispevka poročevalca iz Petrograda. Z isto roko je pripisano: rokopisa 1.) 14, 2.) 30. Razen tega je pripomnjeno še, da je bilo vsega 27 tiskovnih strani (kar odgovarja resnici), za kar je ista roka z velikim trudom skušala naračunati 80 K po tem-le prečrtanem in napačnem računu:

$$16. \dots 48$$

$$11. \dots x$$

$$x : 48 = 11 : 16$$

$$x : 24 = 11 : 8$$

$$x : 3 = 11 : 2$$

$$x : 33 : 2 = 16 \text{ (namesto) } x = \frac{48 \cdot 11}{16} = 33$$

Aškerc je torej popolnoma pravično odmeril Volynskemu honorar in tudi poslal mu ga je polovico (40 K) takoj; vsekakor soglasno z željo Volynskega, izraženo v pismu z dne 9. maja 1901. Da, niti za prevajanje si ni Aškerc nič odtegnil. V drugi polovici l. 1901 in v naslednjem letniku je nato prinašal LZ Volynskega članke pod naslovom »Ruska poezija. Akil L. Volynskij. Iz ruščine prevedel Anton Aškerc« in skušal približati bralcem novega sotrudnika s toplimi oznakami njegovih del, izišlih v ruščini. Ni pa nikjer nobenega znaka, da bi bil Aškerc tudi drugo polovico honorarja kdaj poslal v Petrograd (ali si ga je le zaračunal za prevajanje?), kakor tudi molče strani LZ o izpolnitvi ponudbe Volynskega pred sprejemom tistega dela honorarja, za katerega vemo, da mu je Aškerc poslal, ponudbe namreč, da bo drugo leto nadaljeval o ruski žurnalistiki, kakor bo Aškerc želel.

Pisma, ki jih priobčujem, mi je dobrohotno dal v prepis, uporabo in objavo hranitelj Aškercove zapuščine, inšpektor g. Josip Wester, za kar mu veljaj na tem mestu: Najlepše zahvaljeni!

Koršovo pismo je ohranilo svojo obliko in jezik brez vsake spremembe; pisma Volynskega pa sem prevedel v slovenščino, ker so pisana v ruščini. Razen tega sem opremil ona pisma Volynskega, ki niso datirana, z datumom poštnega pečata na ovoju.

I.

Korš Aškercu

Moskva, 15./28. Novembra 1902

Velecenjeni gospod!

Ne samo sem prejel Vašo izdajo Prešernovih poezij in izrekujem Vam za njo svojo globoko zahvalo, ampak se nadam, da kmalu mi bo mogoče zahvaliti se Vam še drugače, namreč čez posredstvo iztiskov mojih kritičnih spisov o tisti izdaji in tudi o »Ruski Antologiji«. Obe recenziji bosta prišli na svetlo v akademiskem časopisu »Izvestija otdelenija ruskago jazyka od slovesnosti Imperatorskoj Akademiji Nauk«. Moram se Vam razjasniti, zakaj še nisem Vam oznanil, da sem prejel Vašo poslednjo poslatev, in vrhu tega moram izgovoriti svoje molčanje glede na Vašo prošnjo, da Vam izročim kako rekomendacijo zaradi Vašega potovanja v Krim. Osoda je uredila moje življenje tako čudno, da prav v tistih letih, kadar se človek sicer upokojuje, jaz sem skoraj izgubil stanovitno prebivališče in živim ob zimi zdaj v Moskvi, zdaj v Peterburgu, ob pomladi tam, kamor me pošlje ministrstvo na izpraševanja, pa ob poletju na Kavkazu ali na vasi. Kadar Vaše pismo z prošnjo o rekomendaciji je prišlo v Moskvo, jaz sem bil na vasi v Voronežski guberniji. Tako tudi Vašega Prešerna sem prejel pred odpotovanjem v

Peterburg, odkod sem se povrnil samo pred nekaj dni. Sedaj, ker znate vzrok moje dozdevne neotesanosti, si dovoljujem upati, da ne boste sodili preostro, ako ne vselej Vam odgovarjam tako brzo, kakor bi hotel sam.

Prosim tedaj še enkrat, da primite mojo presrečno zahvalo.

Vam iskreno udani

Božidar Korš.

1)
Volynski Aškercu

II.

9. marca 1901. Spb, Puškinskaja Pale-Royal, Komnata N. 101

Velespoštovani g. urednik!

Dovolite, da Vam predložim dve svoji deli o ruski književnosti in da Vam naznam, da sem se že lotil naloge, ki ste mi jo naložili. Moja razprava o sodobni ruski književnosti razpada na tri poglavja, po eno poglavje za posamezno številko Vaše revije. Prvi del govori o ruski žurnalistiki z obzorjem po ruskem revijalnem in dnevnem časopisju, drugi o sodobni ruski prozi in tretji o sodobni ruski poeziji. Čim bo končano prvo poglavje, Vam ga pošljem v natis, prepisanega na stroj. Ostali poglavji pa Vam pošljem, ko bo katero gotovo.

Z odličnim spoštovanjem

A. Volynski

2) (23. 4. 1901 S. Peterburg; 9. 5. 1901 Ljubljana; navadno)
Velespoštovani g. urednik!

Sporočam Vam, da bo moje delo skoraj gotovo. Dve poglavji »Ruska žurnalistika« in »Ruska sodobna proza« sta že prepisani. Za teden dni dovršim tudi tretje, poslednje poglavje »Sodobna ruska poezija«. Sklenil sem, da Vam pošljem vse troje obenem; neobhodno potrebno pa bi mi bilo že zdaj vedeti, kolik honorar menite, da bi mi lahko odkazali za tiskano stran in ali smem upati na sprejem istega nemudoma, čim sprejmete rokopis, to je do natiska prispevka. Zame je to vprašanje velike važnosti zavaljo tega, ker moram iz Petrograda, čim bo končano tudi tretje poglavje, pri čemer bom moral seči na vsak način po Vašem honorarju.

Če se ne motim, zajame, mislim, ves moj prispevek okrog šest tiskanih listov. Rad bi, ko bi mi poslali po prejemu rokopisov zaenkrat honorar za pet listov, — ostalo pa po zaključenem računu, to se pravi: po natisku; upam, da Vam bodo moji prispevki po godu. Potrudil sem se, da sem Vam podal celotno sliko najvažnejših idejnih smernic v ruski književnosti v celi vrsti oznak najbolj vidnih ruskih pisateljev.

Ne zavrnete mi prošnje za nemudni odgovor.

Z globokim spoštovanjem

Spb, Puškinskaja, Pale-Royal

A. Volynski

3) (9. 5. 1901, Spb; 25. V. 1901, Ljubljana; priporočeno)
Visokospoštovani g. urednik!

Soglasno z Vašo željo Vam pošljem dve poglavji svojega dela — o sodobni ruski književnosti, prozi in poeziji. Kar pa se tiče poglavja o ruski žurnalistiki, ga bom objavil v Vaši reviji, kakor boste Vi želeli. Osebo nisem nič proti temu, da bi izšel na straneh Vaše revije v prihodnjem letu tudi tretji del. Zelo hvaležen sem Vam za čast, ki jo hočete izkazati mojemu delu s prevzemom prevoda nase. Uverjen sem, da v Vašem prevodu ne pojde po zlu niti najmanjši odtенок poslanega in da bodo moje oznake ruskih pisateljev popolnoma razumljive tudi v Vašem jeziku.

Honorar mi, prosim, pošljite na ta-le naslov: S. Peterburg, Ligovka dom No. 61, Evgenii Ivanovne Zybinoj dlja A. L. Volynskago. Pisma pa lahko naslavljate kar na: Žitomir Akilu Levoviču Volynskemu.

Z odličnim spoštovanjem

A. Volynski

Videli smo, da ni nobenega znaka, da bi nehala korespondenca med Koršem in Aškercem zavoljo Korševe slabe volje. Glede Volynskega pa moremo skleniti svoje opazovanje z ozirom na vse omenjene podatke in še ob upoštevanju, da je imel Aškerc kar dovolj gradiva dopisnika iz Petrograda še za vso prvo polovico 1902 ter da je bilo to leto poslednje za njegovo urejanje LZ, nekako tako-le: Ni neverjetno, da je Volynskega neprijetno zadelo, ko mu je Aškerc zvrzel kar celo tretje že napisano poglavje, ali mileje: da mu ga je odbil vsaj za to leto in možno je, da Volynski ni razumel slovenskih razmer pri odmeri honorarja, pa da je utihnil; nemožno pa tudi ni, da se urednik LZ potem sploh več ni obrnil na sotrudnika v Rusiji; da je torej nehala to poznanstvo kakor vsako tako poznanstvo na toliko daljavo: ko ni več potrebe za njega obstoj, se samo po sebi na tihem pozabi.

MED KNJIGAMI IN DOGODKI

BOŽO VODUŠEK: ODČARANI SVET. Založba Modra ptica. — Sedeti v tihi sobi ter premišljevali o literaturi in zakonih vezane besede, medtem ko se nekje podirajo mesta in nebo krvavo rdi nad stotisočnimi mrličji in jokajočimi brezdomci — tega ni mogoče početi, ne da bi človek trčil ob neprijetno misel, kako malo morejo včasih človeštvu v dejanski borbi z zlom neposredno pomagati vsi vzdihji in vse obtožbe, ki jih je kdaj izkrevavelo poetovo srce. In vendar, naj bodo vpričo te apokaliptične smrtne žetve vse osebne drame osamljenih človeških duš še tako brezpomembne, nemara se človekov nagon samoohranitve izraža tudi v njegovi težnji, vztrajati kljub in navkljub grozeči nevarnosti pri vseh navadnih življenjskih opravkih ter do poslednje možnosti zadržati življenje v njegovem normalnem toku. Ne, čim hujše neurje se nam bliža, tem bolj bi bilo nápak, vdajati se panični zbežanosti; življenje utegne biti nadvse bridka in tragična dolžnost, a heroizem je človekova usoda in edina možnost na tej zemlji.

Knjiga, o kateri poročam, je vsaj glede nekaterih svojih posebnosti tako svojevrsten pojav, da ga takega zgodovina naše novejši lirike zlepa ne premore. Med našimi mlajšimi pesniki ni nikogar, ki bi bil tako glede umetniškega izraza kakor glede svojega pesniškega prijema, svoje psihologije in svojega razmerja do sveta in ljudi tako malo navezan na literarne šole in smeri, kakršne so se pri nas pojavljale ali še obvladujejo našo sodobno liriko, kakor to velja za Božo Voduška, ki bi bil do take mere samosvoja in samostojna, že do osamljenosti izvirna osebnost. Umetništvo je vselej zavojevalski, skorajda pustolovski podvig; zakaj njegova naloga je oživljanje novih svetov in nove resničnosti, in takšno početje je nujno združeno s tveganostjo, kakršne navadno, vsakdanje človeško življenje ne pozna. Voduškovega ustvarjanju je ta zavojevalska poteza lastna v zelo izraziti meri. To je na moč drzna, pogostoma zelo kočljiva, a sila pogumna poezija; malone povsem neodvisna od naše domače pesniške in splošne duhovne tradicije je Voduškova pesem ne samo kar se dá nekonvencionalna, temveč pomeni včasih že kar izzivalen upor zoper vse konvencije, ki označujejo ne le naše književno udejstvovanje, marveč tudi duha našega kulturnega življenja sploh.

Vodušek je začel svojo literarno kariero kot pripadnik naše ekspresionistične religiozno usmerjene pesniške skupine, in to dejstvo je bistveno važen napotek za razumevanje te nevsakdanje, sila zapletene pesniške osebnosti. Kajti Vodušek je v nekem smislu najtipičnejši »emigrant« v naši novejši književnosti. Ko se je odvrnil od vseh dogem in resnic, v katere je nekoč veroval, se je znašel v opustošenem, mrtvem svetu, sredi razbitih idolov, sam, zapuščen in nag kakor Adam po izgonu iz raja. Njegove oči, ki so nemara spregledale bolj, kakor je človeku dano brez škode spregledati, so videle iz te puste dežele en sam izhod — strašno pot zanikovanja.

To pot je Vodušek prehodil neustrašno in že skoraj do absurda dosledno. Prejšnji vernik se je izprevrgel v najpopolnejšega, skrajnega dvomljivca, v človeka, ki mu je slednja iluzija bolj tuja kakor vrhovi Himalaje, v nesrečnega, zakletega iztreznjenca, ki je ostal prikrajšan celó za dragoceno človeško sposobnost, vdajati se usmiljeni čustveni omami ter najti v njej uteho in dušni mir. Na taki poti, v takem »odčaranem svetu«, v katerem se kažejo dejstva v vsej svoji mrzli, okrutni gotovosti, ne samó do golote razgaljena, ampak neusmiljeno razsecirana do belega, pošastnega okostja, v takem svetu človeku kajpada ni kdove kako lahko živeti, in tako je le preveč umevna silovita duhovna razbolelost, ki se skriva na dnu te tako nesentimentalne, na videz tako hladne poezije. Voduškovo življenjsko občutje, kakor se izraža v tej zbirki, je najdoslednejša antiteza njegove pesniške mladosti, ki si jo je mogoče misliti — toda za sedaj še zgolj antiteza; njegovo pesniško ustvarjanje je še zmeraj bolj upor in borba z ope r nekdanjo »začaranost« in sploh zoper iluzije, ki se jim je pesnik odpovedal, kakor pa borba za neka nova prepričanja in novo življenjsko resnico. Razumljivo je zategadelj dejstvo, da je zanikujoči element ena najvidnejših vsebinskih oznak te poezije, v katere uporništvu se skriva neka tragika, ki bi jo s patetično besedo bilo mogoče označiti za lucifersko; zato je slednjič Voduškova pesem s čisto miselne in filozofske plati zaenkrat še bolj destruktivna kakor pa konstruktivna.

V naši previdni, moralni in pridni, v splošnem kaj ponižni in ne pretirano pogumni literaturi, posebe še liriki, je ta vrsta bridke miselne sproščenosti, te popolne neodvisnosti od obče uveljavljenih, ustaljenih življenjskih norm in načel dokaj nov in izreden pojav. Zato so bile sodbe o Voduškovem pesniškem ude jstvovanju vedno tako deljene in celó protislovne ter je bila pesniku tudi glede njegovega odnosa do našega kritičnega Olimpa naložena svojevrstna usoda. Med mnogimi nasprotnimi mnenji o Vodušku sem slišal celó značilno kategorično trdi tev, da njegovega pesnikovanja sploh ni mogoče priznati za poezijo in še zlasti za liriko ne. V običajnem, li-tai-pojevskem, jesenjinovskem ali verlainovskem smislu Voduškove pesmi znabiti res niso prava, tipična lirika, še manj v primeri v našim domačim pesništvom, ki se najrajši giblje v mejah milobnih, nežnih in kajkrat že kar ganljivih razpoloženj ter se že od nekdanj izživlja predvsem v mehkobni »poetičnosti« in včasih tudi že v malce mehkužnem lirizmu. Vodušek zna sicer ubirati tudi blažje doneče strune, o čemer pričajo, postavim, soneta »Pomlad« in »Maj« in pa preprosta prelest prve kitice soneta »Darilo ljubi«. Ali vendar je njegova pesniška govorica po navadi skoraj aškerčevsko trda; epski element, ki se v njegovih stihih dokajkrat pojavlja, jim tudi ne daje tiste miline, ki pri nas v splošnem velja za nepogrešljivo sestavino sleherne lirike, ki pa je Vodušku zanj očitno bore malo mar. Saj je pogostoma videti, kakor bi se namenoma in nalašč branil slednje idiličnosti ter s premislekom vnaša v svojo pesem stvarni eksaktni izraz proze, še več, se ne obotavlja — za naše tradicionalne pojme o liriki begokletno početje — uporabljati celó vrsto internacionalizmov, kakršni ozna-

čujejo sodobni intelektualski jezik. Tako njegov pesniški izraz ni kaj prida »poetičen« v običajnem pomenu besede, dostikrat je celo hoté »nepesniški«, nekako suh in na videz nečustven. Zavoljo Voduškovega doslednega zavračanja sleherne besedne dekorativnosti in krasnoslovja se njegov izraz mestoma skorajda bliža neki okornosti, zakaj pesnik docela hladnokrvno dela silo stilu, če se mu to zdi potrebno, ter pogostoma brezobzirno seka stavke z vrsticami, tako da mora bralec tu in tam rekonstruirati besedni red, če hoče dodobra razumeti to svojstveno verzificirano esejistiko, kakor bi bilo brez slabega namena mogoče označiti Voduškovo pesništvo.

Na prvi pogled bi človek mogel imeti pomisleke zoper nekatere starejše pesmi, ki jih je pesnik ponatisnil na prvih straneh svoje zbirke; ti stihii nikakor ne vzdrže primerjave z Voduškovim novejšim pesniškim delom ter so mu tudi notranje in stilno tako zelo odmaknjeni, da je knjiga po njihovi krivdi izgubila nekaj tiste enotne uglašenosti, ki bi sicer mogla biti popolna. Vendar daje »Odčarani svet« ravno zaradi objave teh pesmi izredno jasen pregled, kako se je na znotraj in na zunaj razvijalo Voduškovo pesniško ustvarjanje. Ta razvojna linija predvsem nazorno kaže pesnikovo slovo od nekdanjega ekspresionizma (ali postekspresionizma) — »Netopirji«, »Mesto v noči«, »Banalni križev pot« — zakaj z: »Balado v staromodnem slogu« že prvokrat odkrije svoj obraz Vodušek skeptik in deziluzionist. Duhovnemu prelomu, ki je bil že omenjen (in ki sicer v zbirki ni zapustil neposrednih pričevanj), je sledila doba težke notranje razklanosti, neorientiranosti in pesimizma — duhovna kriza, ki jo razodevajo pesmi kakor so »Nezadovoljni Narcis«, »Smrti bič«, »Brodolom«, »Onstranski obup« in še nekatere. Po strastnem klicu za rešitvijo (»Vrnitev k sebi«, »Pomladni veter«) se pojavi znani Voduškov cinizem, ta tipična lastnost slednjega človeka, ki je de-troniziral vse bogove, a ni našel novih. Pesniku ni več nobena stvar na zemlji »sveta«, njegova iztrenjenost je strašanska, niti ljubezen ga več ne more potešiti (»Pesem ob ločitvi«), ostala mu je zgolj še dvomljiva tolažba maščevalnosti, mrzli, vse preveč vsevedni mefistofelski porog, ki bolj ali manj označuje pesmi od »Ljubezenske lekcije« do »Jutra dolžnosti«. S soneti je kriza naposled zaključena, a kot njena dediščina je v pesniku ostala ko britev ostra razumska čuječnost in treznost, ki ga poslej več ne zapusti; svet, ljudi in življenje gleda z izrazito kritičnim, za življenjsko patologijo nenavadno občutljivim očesom, toda že brez pretiranih osebnih krčev. »Prebujenje v praznoti« je zdaj prav za prav že pogled v preteklost, čeprav se močni toni osebne prizadetosti še večkrat oglase (»Dobrohotni nasvet«, »Poet pred Panteonom«, »Rože in plevel« itd.). Ali v splošnem postaja Voduškova pesem čedalje bolj objektivna, pesnik ustvarja svoj sonetni opus metodično in vztrajno, kakor so rezali stari mojstri svoje lesoreze in bakrореze, v katerih so utelesili vso bedo in tragiko svoje dobe. Cinizem je skorajda povsem izginil, četudi je pesnikov odnos do življenja in ljudi še zmeraj bolj negativen ko pozitiven; razpoloženje, ki ga je zamenjalo, se sicer tudi poraja iz podobnega življenjskega stališča, a je neprimerno zrelejše — kritičnost. Le-ta se izpoveduje v celi skali občutij od prikupnega humorja (»Koncert na polju«) preko ironije pa vse do jedkega sarkazma, in v ogledalu Voduškove satire je tako našla svojo podobo prenekatere klavrnost naših domačih in splošnih razmer in ljudi. Vzporedno z opisanim notranjim razvojem se je izpreminjala Voduškova poezija tudi na zunaj. Čim bolj se njegov duh osvobaja iluzij, predsodkov in konvencionalnih vezi, tem bolj se njegovo ustvarjanje podreja strogim metričnim oblikam. To obratno sorazmerje nikakor ni plod naključja: zakaj pesnikov duh, ki se je iznebil vse stare navlake, postaja bolj in bolj

discipliniran, v nekem smislu celo hladen in predvsem precizen ter kot tak nujno terja ustrezajočo izrazno obliko, kakršno je Vodušek našel v sonetu, ki ga je prekrpil svojim potrebam primerno ter se ga malone izključno oklenil.

Božo Vodušek je dandanašnji najizrazitejši »zapadnjak« naše novejšje lirike. Včasih malce spominja na Baudelaira, iz nekaterih pesmi njegovega »ciničnega razdobja« veje dih vélikega porogljivca Villona (»Žalostinka za obešencem«). Na zahodno, posebe francosko šolo opozarja tudi močna intelektualistična obarvanost te lirike; kajti Voduškovo ustvarjanje je tako zvrhano polno miselne problematike, da je v naših razmerah že kar bizarno, sleherna njegovih pesmi ima neko idejno, polemično jedro. Ustvarjalni vrec Voduškovega pesnikovanja je prej neka umstvena kakor pa čustvena napetost. Vodušek ne dojema sveta preprosto in prvobitno, to je: nagonsko in čutno; zategadelj je včasih videti, kakor bi bil čustveno skorajda nekoliko vezan, zakaj njegova poglavitna tipalka je razum, ratio. To je tudi vzrok, da označuje njegovo liriko neka odmaknjena odličnost, ki kajkrat bolj prevzame možgane kakor pa srce, zato je Vodušek bolj svetel kakor gorak, občudovanje vzbujajoč, a ne prisrčen, blesteč, toda hladen kakor neonska svetloba. Vendar s temi označbami problematika te zamotane narave nikakor ni izčrpana. Zakaj Vodušek zna biti kljub svoji razumski hladnosti na svoj poseben način tudi temperamenten in celo ognjevit ter je vsa njegova poezija sploh nekam paradokсна. Je temperamentna in vendar ni čustvena (kakor mi je nekdo dejal), razodeva zelo živahno, pogostoma že kar igrivo domišljijo, ki nenehno neti pravi bengalski ogenj presenetljivih pesniških domislic, a izpričuje obenem tudi nenavadno razumsko obvladanost. Najsi so Vodušku njegove osebne izkušnje ena najmočnejših inspiracijskih pobud, njegova lirika vendar ni intimna ter je kljub vsej očitni pesnikovi osebni prizadetosti nekako neosebna. Vodušek je v svoji kritičnosti hudo zajedljiv in neredko celo nestrpen, a po svoje vendarle uvideven, kakršen je nujno slednji deziluzionizem — prepoln nasprotij in rezkih kontrastov in vendar docela enotna osebnost, zanimiv, notranje bogat in razgiban kakor malokateri naših pesnikov poslednjih let.

Pričujoče vrstice pišem daleč od doma in v izjemnih okoliščinah, ki so v tem nevarnem času delež tolikerih mož in fantov tudi pri nas. Zato ne vem, kako teče pravda o Voduškovi poeziji, v kateri do izida te knjige splošno priznana sodba še ni bila izrečena. Menim pa, da je »Odčarani svet«, ta svojevrstna izpoved slovenskega intelektualca sredi potresa naših dni, po svoji vsebinski in umetniški tehtnosti ena najbolj branja vrednih pesniških zbirk, ki smo jih zadnja leta učakali na Slovenskem. Ta poezija je kljub svoji strogi akademski obliki živ izraz naše dobe in našega življenja; in čeprav bi ji bilo gotovo nemalo v prid, če bi pesnik dal spregovoriti svojemu čustvu v večji meri kakor je to storil doslej, četudi je zavoljo tega intelektualizma njen pomen za sedaj morebiti za spoznanje večji glede na razvoj slovenskega mislečega duha kakor pa v ožjem pesniškem lirskem smislu, bi si vendarle upal trditi, da je Vodušek nakazal v našem sodobnem pesništvu novo pot in da mu njegova stvariteljska zmogljivost in sila dajeta vso pravico do takega poskusa.

Ivo Brnčič

OB NAJNOVEJŠEM DELU PROF. VEBRA. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani je kot svoje prvo, domačemu kakor tujemu svetu namenjeno delo izdala daljšo monografijo prof. Vebra o stvarnosti. Je to zajetna knjiga s podnaslovom »Dejstva in analize«, v kateri skuša naš modroslovec obdelati psihologijo opazovanja in preko nje psihologijo stvarnega in nazornega čuta. Na osnovi dela svojih dognanj gradi na kraju lastno teorijo stvarnosti.

Prof. Vebrovo delo najlaže razumemo, če si predočimo pot, po kateri je hodil s svojo modroslovno mislijo doslej, če tedaj upoštevamo njegovo teoretično izhodišče.

Na prvem mestu kaže navesti nauke, ki mu jih je dal njegov neposredni učitelj pok. Meinong. Prof. Veber sicer v svojem najnovejšem delu (in tudi že v prejšnjih) priznava, da se je moral v nekaterih rečeh oddaljiti od svojega nekdanjega učitelja, vendar je navzlic temu nesporno, da še vedno izpoveduje njegove temeljne nauke. Ti nauki so v zvezi s predmetno teorijo oz. s tisto njeno platjo, ki se ujema s Husserlovo fenomenologijo, s Husserlovim prvotnim orisom matematičnega sveta. Kako je že bilo v Nemčiji, kako v nemški filozofiji okrog l. 1900, ko sta Husserl in Meinong pričela oznanjati svoje nove nauke?

Nemško modroslovje se je nahajalo pod jakim dojmom asociativne psihologije in vobče psihologizma, pod čemer razumemo nauk, da so matematični pojmi, kakor trikotni, števila, matematični zakoni in relacije zgolj duševne tvorbe. Proti temu nazoru sta nastopila, vsak s svojega vidika, a ne z enako odločnostjo Husserl in Meinong. Prvi je dokazoval, da predmeti matematičnih ved nimajo na sebi ničesar prostorninskega, ne časovnega, da niso iz izkustvenega sveta povzeti itd. Kant je govoril tu o njihovem analitičnem značaju, ki se mu je tudi Husserl pridružil. Prišlo je nehoti do obnovitve platonizma ob svetu matematičnih likov, pojmov, resnic.

Husserl se kajpak ni ustavil pri enostavni zavrnitvi psihologizma v matematiki in v analitičnih vedah vobče. Šel je dalje. Matematični predmeti in resnice so mu danosti, apriorne danosti, a niso edine. Tako apriorna, brezčasna, neprostorna, izvenizkustvena danost mu je polagoma postalo vse, kar ima nekaj miselnega na sebi. Ustvaril je pojem eidosa. Tudi barve, pomeni, smisli, bistva so apriorna, neizkustvena, brez časa in prostora, skratka nekaj, česar človek ne gradi ali ustvari, marveč najde kot danost pred svojimi duševnimi očmi.

Podobne nauke je učil Meinong, le da je bil ta modroslovec bolj kritičen in previden v svojih trditvah, bolj stvaren ter v bližini realne, izkustvene, znanstvene metode. Kar je nekoč Platon imenoval ideje, kasneje Husserl bistva, vsebine pojmov, smisle, eidose, je Meinong preimenoval v predmete. Poleg stvari v prirodi imamo matematične in še druge analitičnonujne, neizkustveno dane predmete z analitičnimi lastnostmi in zakonitostmi.

Ta delitev stvarnosti v izkustveno dana dejstva in v svet smislov, pomenov, bistev, predmetov (fenomenov), ki imajo docela drugotne lastnosti kakor reči v prirodi (po teh modroslovcih) je osnovno izhodišče tudi prof. Vebro za vso njegovo psihologijo opazovanja, za njegovo psihologijo stvarnega in nazornega čuta. Novost z njegove strani je v tem, da je Husserl za gledanje in ugotavljanje teh bistev, smislov, pomenov itd. predpostavil poseben duševni dej eidetičnega doje-manja (kako naj sicer človek klati platonske ideje s transcendentnega neba), dočim smatra prof. Veber, da za to doje-manje ni treba nobenih novih idej, marveč leže i reči in stvari i pomeni, predmeti, smisli in bistva (prof. Veber jih imenuje barve, glasove, melodije itd.) kar konkretno pomešane na svetu, pred našimi očmi tako rekoč kot reči in stvari zunanjega sveta in kot njihove kvalitete.

V taki zvezi se pojavlja staro vprašanje stvarnosti naših čutnih kvalitete. Če so čutne kvalitete, kakor barve, glasovi itd. nekaj psihičnega, nefizikalnega (prof. Veber navaja nekje, da so te stvari v sodobni psihologiji dognane), potem kako naj bo mogoč realizem v vprašanju čutnosti in njegovih danosti. Po mojem so barve tam, kjer jih vidimo in samo to, kar o njih pove fizika. Vse drugo, da bi bile eidosi, predmeti, nujnosti itd. so filozofske teorije.

Vrnimo se k modroslovnemu izhodišču Vebrove študije. Dočim je torej Husserl zašel zaradi svoje matematične teorije v huda filozofska razglabljanja in moral zgraditi posebno fenomenologijo, da je kolikor toliko utrdil svoj nauk o matematičnih in podobnih likih in predmetih (Platonovih idejah) in jih približal človeški duši, je Meinong kot previdnejši teoretik obstal pri svoji predmetni teoriji in jo uporabljal le kot pospeševalno sredstvo za svoje posebne psihološke analize.

Na ta način je nastal pred očmi teh modroslovcev najmanj dualistično razklani svet. Ta naša lepa, spomladi tako bujno cvetoča priroda, vse naše življenje in vsemirje se izpremeni v stvari, tako rekoč v točke in pa v barve, zvoke, trikotke, ki so nekaj nujnega, izven časa in prostora. Platonističnemu verniku so ideje nekje v transcendentnem svetu. Aristotel in njegovi so jih prenesli v stvari same, v katerih delujejo kot vteleševalne osnove. Psihologi 19. stoletja so jih postlali v človeško dušo in jih proglasili za občute, predstave, misli, pojme, torej za duševne deje in njihove vsebine. Husserl, Meinong in drugi so se uprli psihologizmu, češ da so integrali, trikotki, barve, melodije izven psihe in duševnosti prav tako tuje, kakor stvari v zunanjem svetu.

Ob tem vprašanju (stvari in kvalitete) so se pletle v srednjem veku dolge razprave (spor o univerzalkah). Po polomu psihologizma je vprašanje vnovič splavalo na površje. Prof. Vebrova psihologija opazovanja ga skuša rešiti na svoj način. Opazovanju podreja stvari, kvalitete (nekdanje univerzalka) pa dodeljuje predstavljanju in ponazorjevanju. V obeh dejih imamo stvari in fenomene (kakor imenuje prof. Veber Husserlove eidose in Meinongove predmete) dane v duši intencionalno. Svet stvari je naključen, svet fenomenov nujen.

Prof. Veber je bližji psihologiji ali vsaj hoče biti. Zanj obstoji stvarni in nazorni čut in zato ne potrebuje Husserlove fenomenologije in ostalega njegovega izumetničenega psihološkega aparata. Če je miselno ogrodje Vebrove psihologije opazovanja docela teoretičnega in žal filozofskega značaja (Husserlovi in Meinongovi nauki se v mnogih točkah ujema s srednjeveškim modroslovjem in odtod z Aristotelom), ni pa tudi brez pozitivnih vrednot. Tu zasluži pibiti okolnost, da je prof. Veber prav dobro zaslužil, da je v človeku razvit poseben in izrazit čut stvarnosti. To je novost in jo v taki čistosti tudi drugod še niso postavili na znanstveno raven.

Ni dvoma, da je pri zdravem človeku čut stvarnosti močno razgiban. Ko odprem oči, ko motrim svet in reči v njem, ko gledam ljudi, pa tudi ko sam sebe doživljam, čutim živo v sebi stvarnost okoli sebe in v sebi. Kar ne morem dometi, da so se kdaj našli ljudje, ki so dvomili vanjo, da so jo tolmačili v smislu senzualizma, psihologizma, panpsihizma ali celo solipsizma. Psihologija takega stvarnega čuta, monografija o tem bi bila dejanje prve vrste za moderno psihološko znanost. Kajpak brez teoretičnih predsodkov, z docela ugotovljenim izrazoslovjem, kakor delajo druge prirodoslovne in teoretične vede, kjer je treba vsak pojem in vsak izraz uvesti ob množici dejstev in reči. Čim manj tako zvanih filozofskih pojmov rabim, tem jasnejši bom, tem točnejši moji izsledki. Pri sami besedici predmet, bistvo, ideja, empiričen, aprioren, čut itd. mi pove modroslovni besednjak, da gre za več sto pomenov. Naj tedaj rabim take izraze v znanstvenem delu brez vsake opredelitve? Kdor se hoče poslužiti sodobne psihološke metode in obdelati duševne pojave brez nepotrjenih podmen, zlasti pa z docela dognanim in nepobarvanim izrazoslovjem, ta se bo skrbno čuval modroslovnih izrazov, ker morejo neizogibno le potvoriti mnoge izsledke in zapeljati znanstvenika na docela napačno in neplodno stranpot.

Monografija o stvarnem čutu, podprta s primerno razgledanim antropološkim

gradivom (kajti tudi ta čut se je razvil iz davnine v davnino), psihološka analiza navideznih pojavov, psihologija pomoč, meje med patološkim in zdravim stvarnim čutom, obsežne konkretne študije otroka in njegovega postopnega uvajanja v svet stvarnosti, pa ljudi brez stvarnega čuta v norišnicah, vse to in mnogo drugega zanimivega spada v sodobno usmerjeno študijo o stvarnem čutu.

Tako se pa žal prof. Veber pogreza iz teorije v teorijo in skuša spojiti najraznovrstnejše modroslovne nauke ob enotni psihologiji opazovanja in analize. Njegova izvajanja izgube na ta način podrobne stike s konkretno, eksperimentalno mišljeno psihologijo in postanejo le še prispevek k še eni, novi teoretični psihologiji in filozofiji. Tudi za psihologijo opazovanja in za košato poglavje stvarnega čuta pa mora veljati načelo: Čim več opazovanja, izkustva, gradiva, preizkusa, eksperimenta, zasliševanja, prav nič filozofskih podmen iz preteklosti in skrajno previdni teoretični sklepi.

Po vsem tem razumemo, da imamo v Vebrovi knjigi prenovljeno, staro racionalno psihologijo, teoretično psihologijo z žal prerahlimi stiki s sodobnim eksperimentom in z današnjo tudi za psihologijo veljavno izkustveno metodo.

J. Birsá

DR. IVAN PINTAR: »MEDIKO — KIRURŠKI ZAVOD V LJUBLJANI, NJE-
GOV NASTANEK, RAZMAH IN KONEC.« Zgodovina našega zdravstva je še dokaj neraziskana. Kljub stari tradiciji do zadnjih dni ni nihče še sistematično raziskoval preteklosti našega nehanja v medicinski stroki. Šele zadnja leta je g. priv. docent Pintar pričel z osvetljevanjem posameznih poglavij naše zdravilske preteklosti. Pri tem smo pogrešali del, ki se ne bi ukvarjala samo s posamezniki, ampak bi jasno pokazala dobe, v katerih so le-ti sodelovali. Pogrešali smo študij, ki bi osvetlil osebnosti ne zgolj biografski, ampak tudi njihov odnos do dobe in njih odvisnost, zvezo in povezanost z dogajanjem v svetu, kar je skoraj gotovo važnejše kakor suha biografija. Knjiga, ki jo je napisal prof. Pintar, njegova habilitacija, nam to daje. Z njo je velika vrzel v opisu prave zdravstvene preteklosti zadelana, obenem nam vzbuja nade, da bodo tej uspeli, sledile druge, še bolj uspele slike in analize zgodovine naše medicine.

V splošnem uvodu, kjer nam prikaže avtor historiat mediko-kirurških zavodov drugod, prav precizno oriše prilike, v katerih je naš prvi zdravstveni zavod nastajal. Zaradi San Swietenovih reform, pripravljalnih del operozov in političnih prilik, so ustanovili pri nas sanarsko šolo. V tem odstavku bi pogrešal nekoliko preciznejše osvetlitve vezi med Operozi, zlasti Gubcem in kasnejšo šolo, respektive fakultete. Naslednji odstavki, kjer riše avtor dobe od ustanovitve 1782. do konca 1849. so pestri, vestno zbrani material je uvrščen na prikupen način, tako da niti ne veš kdaj si knjigo do kraja prečital. Zanimive podrobnosti iz življenja velikanov naše prve fakultete, orisi njihovih trenj s sodobniki, gospodarske razmere in politične prilike onih časov, vse je nanizano v pestro celoto, kateri ni kaj prigovarjati.

Knjižica je izšla ob dvajsetletnici ljubljanske medicinske fakultete, in nam je v opomin in dokaz, da če smo imeli Kerna, Mahuca, Lipiča, Voigta in druge slavne glave v Ljubljani, ko je bila ta še središče province v sestavi habsburške monarhije, je gotovo, da v ugodnejših, prosvitlencejših in naprednejših časih ne smemo resignirati na popolnost medicinske fakultete v Ljubljani, ampak nam mora biti prav ta tradicija vzor in pobuda za zgraditev neokrnjene celine. Jezikovno ne bi imeli kaj pripomniti, le zdi se nam, da bi bil namesto naziva sanarnik boljši stari sanar, ki ga je uporabljal med drugimi že Tavčar.

Ž. K.

BORBA ZA POPOLNO MEDICINSKO FAKULTETO V LJUBLJANI IN ZA IZPOPOLNITEV LJUBLJANSKE BOLNICE. V marcu t. l. je izdalo Društvo medicincev v Ljubljani 15 strani obsegajočo brošuro, ki obravnava dve pereči zadevi našega javnega življenja, namreč vprašanje ljubljanske medicinske fakultete in vprašanje ljubljanske bolnice. Borba za ti dve prepomembni ustanovi traja že nekaj let in doslej — kakor je pri nas že navada — še ni rodila vidnejših uspehov, dasi ni nadvse upravičena le z načelnega, narodnostnega in kulturnega, temveč še veliko bolj z gospodarskega in socialnega stališča. Čeprav je bedni položaj naše okrnjene medicinske fakultete dovolj znan ter katastrofalne razmere v ljubljanski bolnici kriče že do neba, je vendarle treba, kakor dokazuje omenjena brošura, še zmeraj opozarjati na ta žalostna dejstva, ki pričajo, da Slovenija glede zdravstvene politike in organizacije že dolgo vrsto let ne napreduje, marveč prej nazaduje. Razumljivo je trpko ogorčenje, ki označuje uvodno Spomenico Društva medicincev. Spomenica poudarja, da je treba vprašanje ljubljanske medicinske fakultete, ljubljanske bolnice in pomanjkljive zdravstvene organizacije v Sloveniji rešiti »nemudoma in temeljito« ter navaja vrsto ukrepov, ki so v ta namen potrebni: odpravo »zloglasnega« § 51. uredbe o medicinski fakulteti, načelno priznanje 10 semestrov medicinski fakulteti v Ljubljani in takojšnjo uvedbo 5. in 6. semestra; sklicanje strokovne komisije za zgraditev klinične bolnice in izpopolnitev medicinske fakultete; odobritev v ta namen potrebnih kreditov; razpis štipendij za izšolanje slovenskih znanstvenikov, ki naj zasedejo stolice na izpopolnjeni fakulteti; nastavitev slovenskih znanstvenih moči, ki jih že imamo; zgraditev klinične bolnice v Ljubljani; in naposled reorganizacijo zdravstvenega skrbstva v Sloveniji.

Sledeče strani so posvečene podatkom o zgodovini in sedanjem stanju medicinske fakultete v Ljubljani, ki ni samo nepopolna, temveč za nameček še naravnost beraško preskrbljena. Zanimiva je statistična tabela, spričo katere morajo izgubiti še poslednji videz upravičenosti ugovori, češ da nam zadostujeta že dve popolni medicinski fakulteti; po tej tabeli je mogoče ugotoviti, da naša država glede medicinskih fakultet zaostaja za večino evropskih in celo izvenevropskih držav. Izjave profesorjev medicinske fakultete dr. E. Kanskega, dr. A. Koširja in dr. Ladislava Klinca izpopolnjujejo te skrajno nerazveseljive podatke. Drugi del spomenice se ukvarja z vprašanjem ljubljanske bolnice, opozarja na nevzdržne razmere v njej ter predlaga ukrepe, ki zagotavljajo rešitev tega neodložljivega vprašanja. V drugem delu brošure so objavljene izjave pomembnih izven-fakultetnih zdravniških osebnosti, ki spomenico medicincev krepko podpirajo. Dr. A. Kraigher je prispeval članek »Ob dvajsetletnici«, ki mu slede izjave dr. Alojza Zalokarja, doc. dr. Josipa Cholewe in dr. Franca Gerloviča članek »Kje naj stoji bodoča klinična bolnica?«. Brošuro zaključuje resolucija banskega sveta dravske banovine, ki zahteva spremembo zakona o univerzah glede na ljubljansko medicinsko fakulteto in odobritev kreditov za nje izpopolnitev. O klavnih pogojih, v katerih mora delovati ljubljanska medicinska fakulteta, in še zlasti o obupnih razmerah v ljubljanski bolnici priča vrsta slik, o katerih je nekdo zapisal, da bi jih morali pred tujino skriti — in je s tem vse povedal.

Dejstvo, da leži glavna teža te tako samoumevne, tako krvavo nujne in pravične borbe še vedno predvsem na plečih univerzitetne mladine, ni osamljen pojav in je za naše razmere značilno.

I. B.

Poročilo je bilo napisano še za prejšnjo številko. Prav radi bi bili naše naročnike seznanili tudi s »Spomenico«, ki je pa »Društvo med.« iz ne še docela pojašnjenih vzrokov ni hotelo priložiti »Lj. Zvonu«. (Op. ur.)

NOVE KNJIGE

(Knjige označene z * so tiskane v cirilici.)

- IVAN BOŠTJANČIČ: ISTRIJANSKA ZEMLJA, Istarska naklada — Zagreb.
ANTUN BONIFACIĆ: PAUL VALÉRY. Izdanje »Matice Hrvatske«, Zagreb, 1940.
VIKTOR CAR EMIN: VITEZ MORA, Split, 1940.
AUGUST CESAREC: PUTOVANJE PO SOVJETSKOM SAVEZU, Zagreb, 1940.
JEZDIMIR DANGIĆ: GLAD I TAMNICA, Novi Sad, 1940.
MIRAN JARC: ZAKOPANI ZAKLADI, Uprava Razorov, Ljubljana 1940.
C. LOGAR: ANALIZA ZAVESTI, Razprave Znanstvenega društva, Ljubljana, 1940.
* MIHAJLO PETROVIĆ: ROMAN JEGULJE, Beograd 1940.
POGLEDI, Akademska založba: Fran Levstik — Joža Glonar, Besede Slovincem, Fran Mesesnel, Jožef Petkovšek, Stele Fran, Umetnost v Primorju, 1940.
* Dr. LAZAR RAŠOVIĆ: TRAGOVIMA NAŠE SLAVE, Novi Sad, 1940.
* SAVREMENIK SRPSKE KNJIŽEVNE ZADRUGE: Stevan P. Bešević, U gradu radosti; Izidora Sekulić: Kronika palanačkog groblja, Branko Čopić, Novele, Velimir Živojinović, Utisi i rasmatranja. Beograd. 1940
OTTO SCHWEITZER: GRAFIKA I ULJA VILIMA SVEČNJAKA, Zagreb, 1940.
JAKOV SEKULIĆ: ZA SREČOM. Izdanje »Matice Hrvatske«, Zagreb, 1940.
SLOVENSKA MATICA: Miroslav Gorše, Doktor Valentin Zarnik, Miško Kranjec, Povest o dobrih ljudeh, Jože Pahor, Matija Gorjan. Ljubljana 1940.
VINKO ŠONJARA: SMISAO ESTETSKE DISKUSIJE OKO PEČATA, Zagreb 1940.
SILVA TRDINA: V PROVINCI, drama, Ljubljana, 1940.
ALEŠ UŠENIČNIK: IZBRANI SPISI III. zvez. Ljubljana, 1940.

JULIJ
KLEIN

Ljubljana, Wolfova ul. 4
Telefon št. 33-80

OKVIRJI

Prva specialna delavnica
za okvirjenje slik

S L I K E

Zavarovanja vseh vrst
prevzema

SLAVIJA

jugoslovanska zavarovalna banka

v Ljubljani

Podružnice:

BEOGRAD ZAGREB
SARAJEVO NOVI SAD
OSIJEK SPLIT

Ekspoziture:

MARIBOR in CELJE

Glavno ravnateljstvo v Ljubljani
v novem poslopiju — Gajeva ulica 2

Telefon: 21-75, 21-76, 21-77